

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ДЕНЬ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ:
історико-політологічні дискусії

до 100-річчя Соборності України
(22.01.1919 - 22.01.2019)

РАЗОМ З ВЛАСНОЇ ВОЛІ З 1919 РОКУ

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ІНСТИТУТ
імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України
Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ДЕНЬ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ: ІСТОРИКО-ПОЛІТОЛОГІЧНІ ДИСКУСІЇ

ДО 100-РІЧЧЯ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ
(22.01.1919 – 22.01.2019)

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 6

Хмельницький - 2019

УДК 94(477).084.61

ББК 63.3(4Укр)

З 81

**День Соборності України: історико-політологічні дискусії :
зб. наук. пр. / гол. ред. Л. Г. Білий. – Хмельницький : Вид-во Хмельниц.
ін-ту МАУП, 2019. – Вип. 6. – 128 с.**

У збірнику наукових праць вміщено статті, виголошені на засіданні Всеукраїнської науково-практичної конференції «День Соборності України: історико-політологічні дискусії» (до 100-річчя Української революції 1917–1921 рр.). Авторами статей розкрито такі питання: історія української державності; Українська Центральна Рада та Директорія в документах; українська національно-демократична революція 1917–1921 рр.: перебіг і причини поразки; День Соборності України: початки ідеї соборності; передумови возз'єднання українських земель; Акт возз'єднання українських земель: політологічний аналіз; День Соборності України: історія та сучасність.

Редакційна колегія:

Головний редактор: Білий Л. Г., кандидат педагогічних наук, доцент, директор Хмельницького інституту МАУП.

Члени редакційної колегії:

Авсієвич А.В., доктор філософії в галузі права; **Байдич В.Г.**, кандидат історичних наук, директор Державного архіву Хмельницької області; **Блажевич Ю.І.**, кандидат історичних наук, доцент; **Галатир В.В.**, кандидат історичних наук; **Гуменюк А.Ф.**, кандидат економічних наук, доцент; **Дацюк О.А.**, кандидат богослов'я; **Коцюк В.Д.**, кандидат історичних наук; **Олійник В.В.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Олійник Ю.В.**, кандидат історичних наук; **Парандій В.О.**, кандидат історичних наук, доцент (відповідальна за випуск); **Савчук Л.О.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Трембіцький А.М.**, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник; **Циганюк Ю.В.**, кандидат юридичних наук.

Рецензенти:

Завальнюк О.М., доктор історичних наук, професор

Адамський В.Р., кандидат історичних наук

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом
(протокол № 1 від 28 січня 2019 р.)

Л. Г. Білий,
кандидат педагогічних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ДЕНЬ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ: КЛЮЧОВІ ІДЕЇ

Щороку 22 січня ми святкуємо День соборності України, починаючи з дня підписання в 1919 році Акта возз'єднання Української Народної Республіки (УНР) і Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР), який називають ще Акт Злуки. Крім того, роком раніше – 22 січня 1918 року Українська Центральна Рада підписала IV універсал, який проголосив цілковиту незалежність УНР.

Що таке соборність і що вона означає для України майже сто років потому? Таким питанням задаються не лише науковці, а й громадяни. Адже в ідеї соборності закладена основа збереження української державності та національної самосвідомості. У всі історичні віхи українці вірили і прагнули до створення єдиної, неподільної і самостійної держави.

Українці самі заявили про своє бажання об'єднатися в одну державу і це бажання вони реалізували. Інша справа, що в силу, насамперед зовнішньополітичних обставин, вони не змогли задекларований Акт втілити.

Сьогодні дуже важко говорити про те, яку форму передбачало це об'єднання. З тієї причини, що фактично було задекларовано об'єднання і заявлено про те, що ЗУНР входить до складу УНР як західна область на правах широкої автономії. Однак надалі ці права широкої автономії не розписувалися. Тому що остаточно це мало би бути закріплено всеукраїнськими установчими зборами, на яких і мали б визначити усі умови майбутньої автономії.

Утім, ми можемо певною мірою реконструювати, що це мало би бути. Швидше за все, це мала би бути конфедерація. Тому що ЗУНР попри те, що стала західною областю, зберегла повністю свій політичний устрій: президент Петрушевич, Українська національна Рада – як парламент, Державний секретаріат – як уряд, Галицька армія – як збройні сили. Проте Галицька армія співдіяла, координувала свої зусилля з діяльністю республіканських військ Наддніпрянської України. Також була спільна валюта.

Передбачалося, що політики ЗУНР увійдуть до складу майбутнього об'єднаного уряду, навіть було призначено Цегельського, як заступника міністра закордонних справ. І спільне зовнішньополітичне представництво: було оголошено, що дипломатичні місії та посольства у Західній Європі будуть представляти інтереси спільно об'єднаної держави. Президент Петрушевич шостим членом увійшов до складу Директорії УНР.

В свою чергу серед членів Директорії не так часто панувала політична єдність. І присутність Петрушевича додала певною мірою внутрішнього конфлікту між членами Директорії.

Об'єднана українська державав від самого початку зіткнулася з дуже серйозними проблемами й на Сході, і на Заході. І навесні 1919 року територія, яку контролював уряд ЗУНР, серйозно скоротилася, а після прибуття галлерівських військ – це польська армія, сформована у Франції, – скоротилася до мінімального регіону в районі Чорткова. І водночас, у травні 1919 року, наддніпрянські емісари ведуть у Варшаві переговори про укладання перемир'я і припинення бойових дій між УНР і Польщею ціною здачі західноукраїнських територій [1].

Попри те, що на початку XX століття соборна Україна проіснувала зовсім недовго, Акт злуки і факт його підписання мали велике історичне значення. Так, Україна проголосила перед усім світом про неподільність українських земель, про єдність і солідарність українського народу. Ідея соборності стала прологом, орієнтиром для сучасної соборної суверенної України. І коли виникає загроза існування незалежної держави, українці використовують своє право на мирний протест або навіть збройний спротив задля збереження неподільності України.

Список використаних джерел та літератури:

1. Рукас А. 100 років Соборності України: об'єднана держава опинилася у стані війни на два фронти [Електронний ресурс] / А. Рукас. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/29719520.html>. – Назва з титул екрану.

В. Р. Адамський,
кандидат історичних наук
(м. Хмельницький)

ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ТОВАРИСТВ «ПРОСВІТА» НА ПОДІЛЛІ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

У статті аналізується видавнича діяльність товариств «Просвіта» на Поділлі за умов формування структур Української Центральної Ради та активізації національного руху. Продemonстровано реалізацію видавничих проєктів найбільш потужними просвітницькими осередками. Окреслено праці просвітян з різної тематики, які були опубліковані у цей знаковий період.

Ключові слова: товариства «Просвіта», видавнича діяльність, Поділля, репертуар, українська книга, брошура, революційна доба.

Найбільшого впливу на державотворчі процеси в гуманітарній сфері товариства «Просвіта» Поділля досягли в добу Української революції 1917–1920 рр., початковий період якої уособлювався із структурами і діяльністю Центральної Ради. Історичний відрізок від березня 1917 р. по травень 1918 р. виступав одним із найскладніших та суперечливих у розвитку національної державності. Він увібрав у себе відчайдушну боротьбу за реалізацію засад автономного устрою України, подальшого унезалежнення її після проголошення Української Народної Республіки, відродження рідної мови, культури, школи, намагання сформувати національне військо та спроб реалізації багатьох інших ідей і проєктів державотворчого характеру. Усе це відбувалося за умов воєнного лихоліття, наростаючої анархії, достатньо гострої боротьби за владу репрезентантів різних політичних партій та провідників анархістського руху.

Одним із основних напрямків просвітницької праці виступала книговидавнича діяльність. Слід відзначити, що до революційних подій 1917 р. в Україні не було власної системи видавництва книг, що, в свою чергу, унеможливлювало появи на Наддніпрянщині значної кількості книг, надрукованих українською мовою. Так, у 1915 р. було видано 96 назв книг, а в наступному – лише 16 [1]. Крім того, до

революційних подій 1917 р. випуск україномовної книги та періодичних видань зазнавав усіляких утисків. За таких обставин виглядає цілком природним, що за нових суспільно-політичних умов видавнича справа неймовірно актуалізувалася у плані її негайного налагодження. Відтак, як зазначає дослідник проблеми Ю. В. Телячий, «усвідомлюючи важливість виховного, патріотичного, просвітницького потенціалу поезії, прози, драматургії, з 1917 р. українське видавництво, відчувши демократичні переміни, звільнившись від тривалої жорсткої цензури царизму, розпочало масовий друк не лише суспільно-політичної, науково-популярної, а й художньої літератури» [2].

Потреба в українській книзі вагомо обумовлювалася також спрямованістю культурно-освітньої політики Центральної Ради. Заснування українських шкіл усіх типів, прагнення до запровадження української мови як державної, її вживання в усіх галузях науки, освіти та громадського життя – усе це разом також спонукало до підвищення попиту на український друк. Проте, наголошує М. І. Баюк, видавнича справа у цей час опинилась у складній ситуації: з одного боку, ще існували певні вільні кошти, запаси паперу, було налагоджене поліграфічне виробництво, у друкарнях працювали кваліфіковані кадри, зберігалися традиції дореволюційного друку, а з другого боку, українські національні сили для організації книгодрукування ще не створилися [3]. Тому на початку революційних процесів книжковий рух набирає сили переважно як рух народний, що, в свою чергу, актуалізувало роль просвітницьких осередків на цій ділянці роботи.

Слід відмітити, що характерною ознакою видавничої діяльності 1917 р. виступав факт друку переважної більшості видань російською мовою [4]. Натомість товариства «Просвіта» свої книги друкували винятково українською.

Найбільш потужно на Поділлі організувати видавничу справу вдалося Вінницькій, Кам'янець-Подільській, Проскурівській та Брацлавській «Просвітам» [5]. У цьому контексті слід відмітити й Могилів-Подільський осередок, за участі якого у місті було засноване власне видавництво «Рідна стріха» [6]. Однак із цих товариств пальма першості, за зізнанням сучасників, належала Вінниці. Зокрема, відомий український книгознавець Ю. Меженко відзначав з

цієї нагоди: «Із всіх «Просвіт» України тільки Вінницька зуміла розвинути ширшу діяльність, зібрати значний капітал, придбати неабиякий будинок, друкарню...» [7].

Впродовж 1917 р. Вінницьким просвітянам вдалося надрукувати, за одними даними, десять різних найменувань книжкової продукції та збірки пісень для народних шкіл композитора К. Стеценка [8], а за іншими – чотирнадцять [9]. Вагому частку цих видань становили підручники для початкової школи, надруковані рідною мовою. На це існував великий запит. Зокрема, громадським активістам повітового центру вдалося перевидати читанку С. Черкасенка «Рідна школа» [10], випустити підручники для народних шкіл з біблійними історіями Є. Семаки, програму для вивчення арифметики Ю. Щириці [11].

Крім того, вінницькі просвітяни брали активну участь у підготовці видань до друку з актуальних питань революційного часу. Так, Г. Шиянов підготував для видавництва «Воля» брошуру з тлумаченням поняття «державна влада» та характеристикою історичних форм держави [12]. Особливою популярністю користувалися книжки, підготовлені просвітянами, про заснування селянських спілок та споживчих товариств [13]. Подібні видання містили багато довідкового матеріалу. Так, брошура П. Бунта про заснування споживчих товариств ще й тлумачила кооперативні правила, роз'яснювала, як зареєструвати споживче товариство через окружний суд, подавала перелік українських кооперативних часописів та кооперативних спілок [14].

До певної міри знаковою подією у політичному житті краю став випуск Вінницькою «Просвітою» брошури Д. Донцова, присвяченій розвитку української державної ідеї [15] та трактату про договір України з Росією 1654 р. [16] Окремою брошурою була видана праця Б. Барвінського про походження назви «Україна» [17]. Як встановила Т. Р. Соломонова, два видання витримала пропагандистська книжечка «Що таке соціалізм» [18].

Великого значення «Просвіти» надавали питанню донесення книжкової продукції до читача. З цією метою Вінницьке товариство, наприклад, збудувало кіоск в українському стилі, де спробували налагодити продаж книг [19].

Багато уваги просвітяни приділяли питанню популяризації своїх організацій, поширенню відомостей про них. Частіше це були брошури з порадами, як організовувати осередки, з роз'ясненням їхніх завдань, уміщеним зразковим статутом та переліком можливих джерел утримання тощо. У цьому форматі Проскурівська «Просвіта» видрукувала праці Т. Верхоли [20] та К. Ванькевича [21] з історії минулого українського народу, а Вінницька – нарис П. Корольова [22] та поради, підготовлені Радою товариства [23].

Бражаючими як на цей час були успіхи Подільського губернського самоврядування щодо забезпечення учителів шкіл українськими книжками. Вже влітку 1917 р. за участі просвітян в Кам'янці-Подільському було створено комісію зі складання підручників – «від букваря до літературних читанок та збірників класичних творів» [24]. Зусиллями земців була видана «Збірка казок і оповідань для читання в школі», куди увійшли твори А. Чехова, Д. Маміна-Сибіряка, В. Гаршина, Г.-Х. Андерсена, українські казки та легенди [25].

Актуальними виступали просвітницькі видання, які популяризували у різних аспектах розвиток української мови. Брацлавське товариство видало брошуру Н. Лисого «Про нашу рідну Українську мову» [26], Вінницький та Могилівський осередки доклали зусиль до створення термінологічних російсько-українських словників [27].

З-поміж напрямків видавничого репертуару у полі зору просвітян перебувала художня література та літературознавчі доробки. Вінницька «Просвіта» випустила збірку оповідань Д. Мартовича [28], брошуру «Хто такий Іван Франко» [29], українські пісні та поезії революційного часу [30].

Великого значення видавничій діяльності просвітницьких організацій надавалося на I Всеукраїнському з'їзді «Просвіт», що відбувся наприкінці вересня 1917 р. Доповідь з цього питання виголосив В. Королів. Він, зокрема, відзначив факт великого попиту на українську книжку [31] та вказав на ряд недоліків, що були виявлені на цій ділянці роботи і запропонував форуму підтримати думку, аби кожен осередок уклав для себе видавничий план, а також з'ясував найбільш актуальні для публікацій видання [32].

Ця філософія була відображена у підсумкових ухвалах з'їзду. У ній, зокрема, зазначалося: «1) Бажано утворення при всіх губерніяльних «Просвітах» редакційно-видавничих комітетів.

2) Книжки треба видавати популярно-наукового характеру.

3) Губерніяльним «Просвітам» доручити організування на місцях книжних комор для потреб «Просвіт».

4) Розпочати при участі всіх провінційальних «Просвіт» анкету в видавничій справі.

5) Бажано звернути увагу на найкращу форму викладу та мову в популярних виданнях, а також не вживати дрібного друку» [33].

Проте подальші події були вкрай несприятливими для видавничої справи. Країна все більше скочувалася до всепроникненої анархії і початку нового суспільного процесу – перманентної зміни революційної влади на місцевому рівні. Однак зроблене на цій ділянці роботи виявилось достатньо вагомим чинником у справі культурно-освітнього будівництва. Вихід української книги у нетрадиційних пунктах друкування засвідчив велику потребу в друкованій продукції. Випуск невеликих за обсягом видань мав неабияке значення у загальному становленні й розвитку національної самосвідомості, прилучені найширших верств населення до національних і світових духовних цінностей [34].

Список використаних джерел та літератури:

1. Крик Н. В. Діяльність видавничого відділу при Міністерстві народної освіти по забезпеченню українських шкіл підручниками в період Центральної Ради (січень – квітень 1918 р.). *Вісник Кам'янець-Подільського національного ун-ту імені Івана Огієнка. Історичні науки* / В. С. Степанков (відп. ред.). Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський університет імені Івана Огієнка, 2013. Вип. 6: На пошану професора А. Г. Філінука. С. 326.

2. Телячий Ю. В. Діяльність української інтелігенції в галузі видавництва художньої літератури (1917–1921 рр.): до історіографії проблеми. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного ун-ту: Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство* / ред. кол.: С. А. Копилов (гол.), В. С. Прокопчук (відп. ред.) та ін. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет, 2015. Вип. 4. С. 67.

3. Баюк М. І. Українське книгодрукування та періодична преса Поділля на початку ХХ століття. *Освіта, наука і культура на Поділлі*: зб. наук. пр. / гол. ред. кол.: П. Т. Тронько. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2006. Т. 7: мат. третього круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі у ХVІІІ – на початку ХХІ ст.». С. 345.

4. Соломонова Т. Р. Видавнича діяльність Подільського земства 1904–1920 рр. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*: зб. наук. пр. / за заг. ред. П. С. Григорчука. Вінниця, 2002. Вип. 4. С. 50.

5. Телячий Ю. В. Видавничий рух на Поділлі в добу Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 рр.). *Освіта, наука і культура на Поділлі*: зб. наук. пр. / гол. ред. кол.: П. Т. Тронько. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2007. Т. 9: мат. п'ятого круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі». С. 163; Терещук К. Л. Подільські бібліотеки і національне відродження в Україні (1917–1919 рр.). *Матеріали ХІІІ іст.-краєзн. конф.: [присвяченої 80-річчю від дня народження І. С. Винокура]* / О. М. Завальнюк (гол.), В. І. Войтенко (співгол.), Л. В. Баженов (відп. ред.) та ін. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2010. С. 373.

6. Терещук К. Л. Подільські бібліотеки і національне відродження в Україні (1917–1919 рр.). *Матеріали ХІІІ іст.-краєзн. конф.: [присвяченої 80-річчю від дня народження І. С. Винокура]* / О. М. Завальнюк (гол.), В. І. Войтенко (співгол.), Л. В. Баженов (відп. ред.) та ін. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2010. С. 374.

7. Там само.

8. Логінов О. В., Семенко Л. І. Вінниця у 1917 році: Революція у провінційному місті. Вид. 2-ге, виправ. Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2011. С. 99.

9. Соломонова Т. Р. Українське книгодрукування на Поділлі у 1917 р. *Матеріали Х Подільської іст.-краєзн. конф.* / ред. кол.: І. С. Винокур (відп. ред.), Л. В. Баженов, Ю. І. Блажевич та ін. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, 2000. С. 337.

10. Соломонова Т. Р. Випуск навчальної літератури на Поділлі у 1-й третині ХХ ст. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*: зб. наук. пр. / за заг. ред. П. С. Григорчука. Вінниця, 2003. Вип. 5. С. 70.

11. Баюк М. І. Українське книгодрукування та періодична преса Поділля на початку XX століття. *Освіта, наука і культура на Поділлі*: зб. наук. пр. / гол. ред. кол.: П. Т. Тронько. Кам'янець-Подільський: Оіум, 2006. Т. 7: мат. третього круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі у XVIII – на початку XXI ст.». С. 348; Телячий Ю. В. Видавничий рух на Поділлі в добу Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 рр.). *Освіта, наука і культура на Поділлі*: зб. наук. пр. / гол. ред. кол.: П. Т. Тронько. Кам'янець-Подільський: Оіум, 2007. Т. 9: мат. п'ятого круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі». С. 166.

12. Шиянов Г. Що таке державна влада. Вінниця: Воля, 1917. 35 с.

13. Крекотень І. Що таке селянська спілка. Вінниця: Воля, 1917. 15 с.

14. Що треба знати про організаторам споживчих товариств / зібрав П. Бунт. Вінниця: Зерно, 1917. 12 с.

15. Донців Д. Історія розвитку Української державної ідеї. Вінниця: Товариство «Просвіта», 1917. 99 с.

16. Трактат України з Московщиною 1654 р. і Універсал Центральної Ради 1917 р. Вінниця: Товариство «Просвіта», 1917. 8 с.

17. Барвінський Б. Звідки пішло ім'я «Україна?» Вінниця, 1917. 15 с.

18. Що таке соціалізм. Вінниця: Товариство «Просвіта», 1917. 30 с.; Що таке соціалізм. 2-ге вид. Вінниця: Товариство «Просвіта», 1917. 30 с.

19. Вісти з краю. Організація. *Нова Рада* (газета політична, економічна й літературна). Київ. 1917. 7 мая.

20. Верхола Т. Наше минуле і сучасне. Проскурів: Видання Проскурівської «Просвіти», 1917. 42 с.; Верхола Т. Про «Просвіти»: Поради, як засновувати сільські та містечкові «Просвіти». Проскурів: Видання Проскурівської «Просвіти», 1917. 11 с.

21. Ванькевич К. Хто ми і від кого походим? Проскурів: Видання Проскурівської «Просвіти», 1917. 70 с.

22. Корольов П. Що таке товариство «Просвіта». Вінниця: Воля, 1917. 13 с.

23. Що таке Товариство «Просвіта» і як його заснувати. Вінниця: Товариство «Просвіта», 1917. 7 с.

24. Коваль В. В. Деякі аспекти українізації шкіл Поділля в період революційних подій 1917–1918 рр. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки* / В. С. Степанков (відп. ред.). Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський університет імені Івана Огієнка. 2008. Вип. 1. С. 233.

25. Збірка казок і оповідань для читання в школі (рік 2-й та 3-й). Кн. 1 / Шкільн. Відділ Подільського губернського земства. Вінниця, 1917. 40 с.

26. Лисий Н. Про нашу рідну Українську мову / видання товариства «Просвіта». Брацлав на Поділлі. 1917. 28 с.

27. Термінологія і програма систематичного курсу арифметики / склав Ю. Щириця. Вінниця: Товариство «Просвіта», 1917. 31 с.; Адаменко П. Медичинський словничок: Матеріал для української медичинської термінології. Могилів на Поділлі: Рідна стріха, 1917. 40 с.

28. Мартович Д. Війт. Смертельна справа: Оповідання з життя галицьких селян. Вінниця: Товариство «Просвіта», 1917. 30 с.

29. Хто такий Іван Франко. Вінниця: Подільське Товариство «Просвіта», 1917. 23 с.

30. Українські пісні волі. Вінниця: Товариство «Просвіта», 1917. 13 с.

31. З'їзд «Просвіт». *Народня воля* (щоденна народня газета). Київ. 1917. 24 вересня (7 жовтня).

32. Кришук Б., Телячий Ю. Популяризація освітніх та просвітницьких ідей через бібліотечну та видавничу діяльність товариств «Просвіта» на Поділлі в часи Української революції (1917–1920 рр.). *«Просвіта»: минуле та сучасне*: мат. регіональної наук.-практ. конф., м. Кам'янець-Подільський, 4 грудня 2013 р. / ред. кол.: В. А. Дубінський (гол.), О. Б. Комарницький (відп. ред.), В. В. Полятинчук та ін. Кам'янець-Подільський: «Медобори-2006», 2014. С. 49.

33. ЦДАВО України. Ф. 2581. Оп. 1. Спр. 160. Арк. 32.

34. Соломонова Т. Р. Українське книгодрукування на Поділлі у 1917 р. *Матеріали X Подільської іст.-краєзн. конф.* / ред. кол.: І. С. Винокур (відп. ред.), Л. В. Баженов, Ю. І. Блажевич та ін.

Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський держ. педагогічний ун-т, 2000. С. 340.

Ю. І. Блажевич,
кандидат історичних наук, доцент
(м. Хмельницький)

АКТ ЗЛУКИ 22 СІЧНЯ 1919 РОКУ ТА ВІДЗНАЧЕННЯ ДНІВ СОБОРНOSTІ НА ХМЕЛЬНИЧЧИНІ В ДОБУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

У статті на основі документальних та історичних матеріалів, публікацій місцевих періодичних видань висвітлено процеси проголошення Акту возз'єднання Української народної республіки і Західно-Української народної республіки в єдину українську державу 22 січня 1919 р на Софіївській площі м. Києва і подано хроніку подій, присвячених Соборності України в її регіональному вимірі на Хмельниччині.

Ключові слова: *Акт злуки 22 січня 1919 року, Київ, Софіївська площа, День Соборності України, Незалежність, Хмельниччина, Тернопільщина, урочисті.*

Згідно з Указом Президента України щодо відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років, в Україні та її регіонах, зокрема й на Хмельниччині, розпочалась активна наукова, пошукова та пропагандистсько-просвітницька діяльність вчених, краєзнавців, журналістів, наукових центрів в цьому напрямі. За останні два роки з'явилися сотні наукових досліджень, проведено багато конференцій, круглих столів, симпозіумів, історичних читань, видано десятки збірників матеріалів щодо зазначеної тематики. Серед пріоритетних напрямів стало й відзначення на державному рівні 100-річчя з дня проголошення незалежної Української Народної Республіки IV Універсалом Центральної Ради (22 січня 1918 р.) та 100-річчя проголошення Акту Злуки УНР і ЗУНР (22 січня 1919 р.).

Віковічна мрія українського народу про відродження державності і утворення Соборності українських земель, як вже зазначалось, почала здійснюватись на початку ХХ ст., в добу Української революції 1917–1921 років. 22 січня 1918 року на історичній арені, вперше за кількасот років, IV Універсалом Центральної Ради була проголошена і постала Україна як незалежна і суверенна держава. А вже за рік, 22 січня 1919 року, у м. Києві на Софіївській площі урочисто прозвучали слова, що засвідчували втілення прагнення багатьох поколінь українців: «...Віднині воедино зливаються століттями відірвані одна від одної частини єдиної України – Галичина, Буковина, Закарпаття і Наддніпрянська Україна. Здійснилися віковічні мрії, для яких жили і за які вмирили найкращі сини України. Віднині є тільки одна незалежна Українська Народна республіка. Віднині український народ, увільнений могутнім поривом своїх власних сил, має змогу об'єднати всі зусилля своїх синів для створення нероздільної, незалежної української держави, на добро і щастя українського народу» [1, с. 1].

Саме цього дня в єдину державу вперше за 600 років об'єдналися усі українські землі. Однак, необхідно зазначити, що перед цією історичною подією відбувались переговори і консультації двох урядів – УНР і ЗУНР та приймались відповідні рішення. Може здатися, що об'єднавчий процес двох українських держав, які постали на руїнах Російської та Австро-Угорської імперії відбувся без проблем. Однак це не так. Відомий галицький діяч, держсекретар (міністр) внутрішніх справ ЗУНР Логвин Цегельський, залишив цікаві спогади про те, в яких готувалася ця віковічна подія. Він наголошував, що рішення послати на Велику Україну офіційних представників ЗУНР було ухвалене відразу ж після вимушеного виходу української армії та уряду із Львова. 23 листопада 1918 року у Золочеві глава Державного Секретаріату (уряду) ЗУНР Кость Левицький зібрав членів кабінету. На цьому зібранні було ухвалено кілька рішень, одне з них – відправити місію на Велику Україну. До її складу увійшло двоє відомих правників – Логвин Цегельський та Дмитро Левицький. Оскільки тоді ще не було достеменно відомо, хто саме перебуває при владі в Києві – гетьман чи Директорія, у документах делегатів було вказано, що вони їдуть на переговори до «Української Держави» [13, с. 4].

Окрім питань щодо об'єднання планувалося звернутися до влади за фінансовою допомогою та надання галицькій армії важкої артилерії, аmunіції та зимового військового одягу. Наприкінці листопада західноукраїнська делегація виїхала на схід. Доїхавши до Волочиська, Цегельський і Левицький та їхні охоронці пересіли в спеціальний потяг (локомотив і три вагони), який для них надіслала Директорія, і за ніч вони доїхали до Фастова, де й відбулася перша зустріч делегатів ЗУНР з керівниками Директорії – Володимиром Винниченком, Панасом Андріївським, Андрієм Макаренком і Федором Швецем. Цегельський і Левицький розповіли їм про мету своєї місії: розпочати підготовку до злуки обох українських держав і привезти допомогу армії ЗУНР, яка саме оточила Львів. До речі, Л. Цегельський залишив також цікаві враження про діячів Директорії. З його слів, Винниченко, Андріївський і Макаренко прихильно поставилися до позиції галичан. Натомість Швеця він змалював як скандаліста, котрий не розумів у політиці елементарних речей, що привело до складних суперечок щодо уповноважень представників ЗУНР, тому що у їхніх посвідченнях було записано «Українська Держава», а не УНР і Швець доказував, що «держава» не «республіка». Дійшло до того, що після сварки з іншим членом Директорії Андріївським Швець на якийсь час навіть покинув збори [13, с. 4].

Також довго не вирішувалось проблеми й питання автономії для Галичини. Швець й тут намагався відкинути цю ідею. На це Цегельський, з його слів, заявив, що ЗУНР об'єднається з УНР лише на умовах широкої автономії, яка б передбачала свій сейм і власну місцеву владу. Він пояснив й причину цієї вимоги: населення Галичини звикло до західноєвропейського права і конституційно-парламентського ладу, а греко-католицька церква є національною та прихильно ставиться до боротьби за незалежність. До речі, Винниченко підтримав цю ідею, бо з власного досвіду знав ситуацію в Західній Україні. З його слів, галицькій владі могли передати освіту, охорону здоров'я, судочинство і місцеву адміністрацію. Згодом з ідеєю самоуправління для ЗУНР погодився й Симон Петлюра [13, с. 5].

Як бачимо, уже перші контакти політиків обох українських держав, які ще недавно були у складі різних за суттю і змістом

імперій, виявили великі розбіжності, а подекуди й велику прірву між підходами до вирішення питання об'єднання. Тут варто також зазначити, що політичну і загалом світоглядну позицію ЗУНР представляли досвідчені політики, екс-депутати парламенту Австро-Угорщини старшого віку, котрі звикли до дисципліни та демократичних методів діяльності, а до складу Директорії входили молоді радикали лівого спрямування, які були захоплені модними тоді революційними ідеями соціальної справедливості. І це не могло не позначитися на їхніх взаєминах.

Втім 1 грудня 1918 року у Фастові обидві сторони все таки зуміли домовитися підписати Передвступний (попередній) договір про наступну злуку обох українських держав. У цьому документі було заявлено про «непохитний намір» Західноукраїнської та Української народних республік злиття в єдину державу, водночас підкреслювалось, що ЗУНР «з огляду на витворені історичними обставинами, окремими правними інституціями та культурними й соціальними різницями окремішності життя на своїй території й її населення» мала дістати територіальну автономію. Її межі, а також остаточні умови злуки мала визначити спеціальна комісія, котра мала запрацювати після ратифікації угоди законодавчими та урядовими органами обох республік [13, с. 5].

3 січня 1919 року у великій театральній залі готелю «Австрія» у Станіславі (нині Івано-Франківськ) зібралася Українська Національна Рада ЗУНР під головуванням президента Є. Петрушевича. Зала, де панувала святкова атмосфера, була переповнена, а надворі стояло ще більше людей, чекаючи давноочікуваних новин. Невеликий підрозділ галицької армії стежив за порядками навколо готелю. Президент Петрушевич оголосив депутатам, що на порядку денному стоїть питання злуки ЗУНР і УНР в єдину державу – Соборну Україну. Присутнім зачитали два документи: текст Фастівського договору від 1 грудня 1918 року і текст резолюції, який делегати повинні були затвердити. На пропозицію відомого правника Антона Горбачовського обговорення тексту угоди про злуку не проводилось і було прийнято одностайним голосуванням шляхом вставання. Після цього в залі залунав український гімн і на пропозицію Є. Петрушевича вулицями Станіслава пройшла смолоскипна хода, відбувся військовий парад під звуки козацьких

маршів. Це дійство справило велике враження як на мешканців міста, так і на кількох офіцерів країн Антанти, які у той час перебували у Станіславі [2, с. 173].

Варто зазначити, що населення ЗУНР з радістю зустріло цю звістку. Містами і містечками краю прокотилася хвиля урочистостей. Протягом січня 1919 року велелюдні урочисті святкування відбулись в Заліщиках, Калущі, Коломії, Стрию, Товмачі, Чорткові та інших містах. На площу Ринок у Дрогобичі на урочисте віче 20 січня 1919 року зібралося понад 15 тис. людей. «Нині впали всі окопи і кордони, – сказав у своїй промові доктор Скибінський. – Встала Україна від Мукачєва до Прип'яті, від Сяну по Кавказ, одна, велика, вільна народна, без холопа і пана» [2, с. 173].

16 січня 1919 року до Києва для проголошення Акту Злуки прибула західноукраїнська делегація із 65 осіб. Очолив делегацію адвокат Лев Бачинський, віце-президент Української Національної Ради – парламенту ЗУНР (до речі, Президент ЗУНР Є. Петрушевич в той час перебував у Відні, де все ще діяв старий парламент, а в його складі – український парламентський клуб, який очолював Є. Петрушевич) [3, с. 72].

В м. Києві підготовкою свята Акту Злуки займався міністр освіти, а за сумісництвом ректор Кам'янець-Подільського українського державного університету Іван Огієнко. Для цих цілей він отримав із державної скарбниці УНР 100 тис. крб. Як свідчать періодичні видання того часу, з самого ранку 22 січня 1919 року місто прийняло урочистий вигляд, на будинках були вивішені національні прапори і транспаранти, а на будівлях навколо Софіївської площі були поміщені портрети і бюсти Т. Шевченка. Триумфальна арка при вході з Володимирівської вулиці на Софіївську площу була прибрана зверху і по боках старовинними гербами України і Галичини. По всій площі на стовпах були прикріплені різні плакати і герби українських губерній. В 11 годин ранку Софіївську площу під звуки музики почали заповнювати представники військових частин всіх родів військ, учні і студенти навчальних закладів, мешканці Києва, церковні хори, делегати скликаного з усієї України до Києва Всеукраїнського Трудового конгресу, які після урочистостей мали вирішити питання влади в Україні й державний устрій, а також члени Директорії, міністри з головою уряду, делегати від ЗУНР, представники

дипломатичного корпусу, київське духовенство на чолі з архієпископом Агапітом.

Усе дійство проходило під охороною вояків Корпусу січових стрільців, гвардії Директорії, однієї з найбільш боєздатних її частин. Основою Корпусу січових стрільців були галичани, що надавало події особливого символізму. Командував січовими стрільцями полковник Євген Коновалець [13, с. 4].

Першим на Софіївській площі вітальне слово від імені членів делегації ЗУНР виголосив віце-президент Української Національної Ради – парламенту ЗУНР Л. Бачинський: «Світла Директоріє, Високий Уряде Української Народної Республіки! На цій історичній площі столичного міста Києва стаємо оце ми, законні і вільними голосами нашого народу обрані представники Західної України, а саме Галичини, Буковини і Закарпатської Руси, та доносимо Вам, і запевняємо прилюдно перед усім народом України, перед усім світом і перед лицем історії, що ми, український народ західноукраїнських земель, будучи одною кров'ю, одним серцем і одною душею з усім народом Української Народної Республіки, власною нашою волею хочемо і бажаємо одновити національну державну єдність нашого народу, що існувала за Володимира Великого і Ярослава Мудрого, і до якої стреміли наші великі гетьмани – Богдан Хмельницький, Петро Дорошенко та Іван Мазепа. Відсьогодні Західна Україна лучиться в одне нерозривне тіло, в Соборну й Суверенну Державу» [2, с. 175].

Доктор Лонгин Цегельський зачитав Грамоту Української Національної Ради від 3 січня 1919 року про злуку ЗУНР і УНР. Для представників іноземних держав цей документ повторно був виголошений французькою мовою. Його офіційно вручили голові Директорії В. Винниченкові. Після цього член Директорії Федір Швець виголосив універсал Директорії УНР про об'єднання двох українських держав в одну. До історії цей документ увійшов як Акт Злуки. Далі із трибун на чотирьох кінцях Софіївської площі грамоту й універсал зачитували глашатаї – для людей, що зібралися на площі. Після завершення оголошення документів духовенство відправило подячний молебень, а потім відбувся військовий парад, який приймав Євген Коновалець. Військо й делегації, що брали участь в урочистостях, зі співами й під звуки оркестрів вирушили до Оперного театру. По дорозі біля будівлі Губернського земства В. Винниченко і

С. Петлюра виголосили запальні промови. Наступного дня, 23 січня 1919 року, в Оперному театрі Всеукраїнський трудовий конгрес розпочав роботу щодо затвердження документів про злуку українських республік [2, с. 175-176].

На основі прийнятого Закону «Про форму влади в Україні» ЗУНР отримала назву «Західна Область Української Народної Республіки» (ЗОУНР). Єдиним державним гербом став тризуб, однак злиття урядів, армій та законодавчих органів відклали до скликання Установчих Зборів об'єднаної України. Однак внаслідок складної міжнародної обстановки і важкої внутрішньої ситуації возз'єднання обох українських держав так і не було втілене в життя, а уряд ЗУНР продовжував діяти автономно.

На жаль, історичні умови не дали можливості нашому народу захистити цей здобуток. Уже з лютого 1919 року Директорія та всі урядові установи УНР під натиском «червоних» змушені були евакуюватися з Києва до Вінниці. А до кінця липня 1919 року більшість території Західної області УНР (так стала називатися ЗУНР), зайняли польські війська, Північну Буковину окупували румунські війська, Закарпаття відійшло до Чехословаччини. До кінця листопада 1920 року решта території УНР була захоплена більшовиками. Тож Акт Злуки, на жаль, став декларацією намірів, однак нині цей документ є символом стремління розрізнених частин України до єдності, до злиття в єдину соборну суверенну державу.

Величезну ціну сплатив український народ за цю мрію: кращі його сини і дочки поклали життя у таборах і застінках тоталітарного режиму, під час страшних голодоморів 1921–1922 років, 1932–1933 років, 1946–1947 років, у трагічні роки Другої Світової війни, у післявоєнний період. Але жодні поневіряння не здолали волелюбного духу українців і не змусили відступитися від боротьби за власну державу. Лише у 1991 році ця боротьба увінчалася успіхом: історична справедливість була відновлена і Україна отримала омріяну поколіннями незалежність.

Тут варто зазначити, що за радянських часів цей Акт Злуки або замовчувався або фальсифікувався, про нього навіть не згадувалося в підручниках історії та в більшості посібників і статей. Також до дня незалежності не згадувалось, що перебуваючи в екзилі, уряд УНР з нагоди відзначення 20-тої річниці цього історичного Акту Злуки,

22 січня 1938 року видав відповідну відозву, а вперше урочисте відзначення на офіційному рівні Дня Соборності відбулося лише 22 січня 1939 року у Карпатській Україні в м. Хуст, де пройшла маніфестація за участю майже 30 тисяч населення, яке з'їхалося до столиці Карпатської України з усіх куточків краю [4, с. 111-113].

В сучасній Україні відзначення Дня Соборності вперше відбулося 21 січня 1990 року, коли патріотичні сили, а це майже 3 млн українців, зокрема й мешканці Хмельниччини, утворили живий людський ланцюг, еднаючи Київ і Львів, Схід і Захід України, символізуючи тим історичну пам'ять про Акт Злуки 22 січня 1919 року та початок відродження духовної єдності людей східних і західних земель України. Офіційно ж День Соборності було встановлено Указом Президента України Л. Кучмою 21 січня 1999 року. Указом Президента України В. Януковичом від 30 грудня 2011 року свято перейменовано в День Соборності та Свободи України, а Указом Президента України П. Порошенка від 13 листопада 2014 року було відновлено офіційне відзначення свята під назвою «День Соборності».

На Хмельниччині цей величний День Єднання має особливе і символічне значення, адже на кордоні Хмельницької та Тернопільської областей тече річка Збруч, яка й стала (вірніше міст через цю річку) місцем проведення урочистих дійств, присвячених Дню Соборності. Вже склалася добра традиція, коли на середині мосту зустрічаються святкові делегації двох областей, двох громад Волочиського і Підволочиського районів.

Як вже зазначалося, офіційно День Соборності встановлено Указом Президента України Л.Д. Кучми 21 січня 1999 року. Тому за ініціативи релігійних громад Волочиського району Хмельницької області і Підволочиського району Тернопільської області при активній допомозі місцевих владних структур, громадськості та меценатів, як символ єдності і злуки, тоді ж над Збручем, на землях двох районів споруджувала церква-пам'ятник, дзвіниці якої повинна стояти однією стороною на лівому березі річки, а другою – на правому. Таким чином в кінці XX ст. і на початку XXI ст. два райони ухвалили рішення про урочисте відзначення цієї дати щорічно 22 січня [11, с. 1].

Саме географічне розташування двох райцентрів по обидва боки річки Збруч стало своєрідним мостом єднання, адже у свій час

тут проходив кордон між Східною і Західною Україною. Отож, 21 січня 2000 р. на мосту через річку Збруч утворюється живий кордон з мешканців та школярів. Крізь нього з обох боків під звуки духовного оркестру з державними прапорами України та запашними короваями направляються учасники урочистостей: очільники районів і міст, працівники промислового і сільськогосподарського виробництва, інтелігенція, ветерани війни і праці, учні загальноосвітніх шкіл та профтехучилищ, громадськість, духовенство, працівники правоохоронних органів. Посеред мосту керівники виголошують привітання на честь свята, а дівчата в національному вбранні з обох сторін підносять запашні короваї і сіль – найцінніший скарб нашої землі, символ нашої шани, любові і багатства. У виконанні хорової капели волочисців «Мелос» звучить пісня «Многая літа». Потім урочистості перенеслися у Волочиський будинок культури «Гармонія», де учасники художньої самодіяльності обох районів, після обопільних привітальних слів, порадували глядачів великим і змістовним святковим концертом [12, с. 1].

З тих пір кожного року проводяться такі урочисті дійства, що об'єднують серця і душі українців, роз'єднаних протягом віків і які вперше відчули себе єдиною соборною державою в далекому січні 1919 р. на Софіївській площі в Києві. Водночас варто зазначити, що в містах і районах Хмельниччини проводились і проводяться різноманітні заходи до Дня Соборності. Це історико-краєзнавчі читання, інсценіровки, уроки Соборності, вечори, виставки тощо. А в обласному центрі уже декілька років започаткований «Ланцюг єднання» на мосту через Південний Буг, який з'єднує вулиці Кам'янецьку і С. Бандери (раніше – маршала Рибалко). Прикметно, що в таких заходах стали брати участь очільники області, міст і районів, сільських населених пунктів, освітяни, культпрацівники, ветерани, громадськість і насамперед учні, студенти, духовенство, представники громадських формувань і політичних партій, військовослужбовці, працівники засобів масової інформації. Особливо велелюдні і яскраві зібрання проводяться в останні роки.

За доброю традицією і надзвичайно урочисто пройшло відзначення 90-річчя Акту Злуки на мосту через річку Збруч 22 січня 2009 року. Об одинадцятій годині колони з представниками Волочиського і Підволочиського районів на чолі з їх керівниками, а

також з очільниками областей, народними депутатами, учнівською та студентською молоддю, колективами художньої самодіяльності, освітянами, мешканцями районів тощо. Дівчата в національних українських костюмах обмінялися запашними короваями, а промовці з обох сторін привітали краян з вікопомною подією. Настоятелі місцевих храмів різних релігійних конфесій провели святкову літургію та благословили подолян і галичан на добрі справи й духовну єдність в ім'я Соборності України. У небо над сивим Збручем злетіла чудова і невмируща пісня «Єднаймося, люба родино!». Пісня урочистої ходи святкування Дня Соборності продовжилось в Підволочиському районному будинку культури. Учасники свята ознайомилися з творчістю народних умільців обох районів, співали колядки, щедрівки, патріотичні пісні. На завершення відбувся великий концерт Хмельницького державного академічного ансамблю пісні і танцю «Козаки Поділля» [14, с. 1.]

22 січня 2010 року, враховуючи сильне похолодання і снігові заміті, урочистості проводились у Волочиському районному будинку культури «Гармонія», де гостями були представники різних груп населення обох районів, очільники областей і районів, які обмінялися щирими привітаннями та запашними короваями. А фінальною гостиною святкових заходів стала чудова концертна програма, з якою виступили творчі та аматорські колективи обох районів [15, с. 1].

Так, наприклад, під традиційним гаслом «Єднаймося, люба родино!» пройшли святкові урочистості 22 січня 2013 року. У маєві знамен та під звуки духових оркестрів офіційні делегації обох областей зустрілися на мосту р. Збруч. Серед представників дійства, як завжди, очільники виконавчих управлінських структур обласних, районних та міських органів влади, мешканці обох берегів річки Збруч, представники громадських організацій, політичних партій, молодіжних формувань, духовенства, художні колективи, народні депутати, військовослужбовці, представники правоохоронних органів. Після привітань об'єднана процесія вирушила на святково прибраний майдан Незалежності. По дорозі вздовж центральної вулиці їх вітали усміхнені дитячі обличчя і маєво прапорців з національною символікою. Після офіційних привітань на святково прикрашеній сцені на майдані Незалежності залунали народні пісні, колядки і

щедрівки, патріотика і лірика, які дарували гостям Дня Єднання художні колективи двох братніх районів [10, с. 1].

Вже традиційно, у День Соборності і Свободи 2014 року, міст через р. Збруч став епіцентром святкових заходів, куди зійшлися святкові делегації з обох областей, районів і міст. Під спів об'єднаного хору самодіяльних майстрів мистецтв керівникам делегацій вручалися святкові короваї і пам'ятні подарунки, а в небо злетіли повітряні кульки з цифрами – 95. А потім учасники дійств зійшлися у Волочиському будинку культури «Гармонія», де їх чекала прекрасна спільна виставка декоративно-прикладного мистецтва, чудовий концерт і чудесний настрій [7, с. 1].

У 2015 р. День Соборності, День Єднання проводився у Волочиську біля пам'ятника-монумента великому синові українського народу Т.Г. Шевченку, який весь свій талант, своє безсмертне слово присвятив віковичному прагненню українців до волі та національної єдності. Учасники зібрання хвилиною мовчання вшанували світлу пам'ять полеглих героїв Революції Гідності та патріотів, які загинули у боротьбі з ворогом на Сході нашої країни. Потім хмельницька делегація зустрілася з делегацією тернопільчан на мосту через р. Збруч, тут прозвучали щирі і теплі слова привітань, а після цього учасники свята спільною ходою завітали до Підволочиського районного будинку культури, де відбувся спільний концерт художніх колективів галичан і подолян. Завершальним акордом дійства стала пісня «Єднаймося, любя родину!» [8, с. 1, 5].

22 січня 2016 року очільники областей, районів і міст, мешканці, народні депутати, представники трудових колективів, молодіжних організацій, політичних партій, курсанти Хмельницької академії прикордонної служби імені Б. Хмельницького у супроводі духового оркестру зійшлися, по традиції, на мосту через р. Збруч і біля знаку «Хмельницька область», де була імпровізована сцена, провели урочисто-пам'ятну молитву спільно з духовенством і далі вирушили у Волочиський будинок культури «Гармонія», де й проходило подальше дійство. Тут лунали привітання від керівництва областей, районів і міст, прикордонної академії, відбувся чудовий концерт як місцевих художніх колективів так і Академічного ансамблю пісні і танцю «Козаки Поділля» [6, с. 1, 4].

Як вже традиційно склалось, 22 січня 2017 року урочисті заходи, присвячені Дню Соборності і Свободи, розпочались о 12.00 год. зустрічею делегацій Хмельницької та Тернопільської областей на мосту через р. Збруч, де під вітальну мелодію вони обмінялися короваями і взяли участь у поминальній молитві. Після цього, під звуки духових оркестрів усі учасники вирушили до пам'ятників Т.Г. Шевченку і Ангелу Хоронителю у смт Підволочиську, де відбулося покладання квітів. Далі гостей свята запросили до Підволочиського районного будинку культури на тематичний концерт аматорських колективів Підволочиського та Волочиського районів, під гаслом «Збруч – ріка Єднання» та «Єднаймося, люба родино!» [9, с. 1, 4].

99-ту річницю Акту Злуки хмельничани і тернопільчани знову зустрічали на мосту. У цьому святкуванні взяли участь народні депутати та їх представники, керівництво обох районів і міст, жителі, громадські діячі, представники політичних партій, духовенство, молодь. Очільники сусідніх районів і міст обмінялись привітаннями і короваями, а біля знаку Хмельницької області розпочалось урочисте дійство: лунали патріотичні композиції у спільному виконанні хорових колективів Волочиського і Підволочиського районних будинків культури, хвилиною мовчання присутні вшанували пам'ять про всіх загиблих за волю України, а до закладеного каменя пам'ятного знаку загиблим воїнам АТО лягли живі квіти. У цей день у небо летіла щира спільна молитва за Україну, за наш край, за увесь наш народ, за нашу армію, за мир, за волю і незалежність нашої держави [5, с. 1, 4].

Не забули на святі й про тих, хто продовжуючи справу наших дідів та прадідів, які століття тому боронили незалежність України, нині захищають східні кордони держави від російської агресії. З нагоди Дня Соборності та за відмінну військову службу учасникам АТО Хмельниччини та Тернопільщини вручили медалі, Почесні грамоти та подарунки [1, с. 15].

Особливо урочисто відзначили на Хмельниччині, як і у всій Україні, 100-річчя Акту Злуки. Вже традиційно дві колони хмельничан і тернопільчан зійшлися на мосту через річку Збруч і з'єднали жовту і синю стрічки в національний прапор та, за гарною українською традицією, обмінялися короваями. Після символічного

об'єднання відбувся спільний молебень. Під час літургії помолилися за мир та вшанували хвилиною мовчання героїв, які полягли у боротьбі за незалежність України. Продовжилось дійство святковим концертом, в якому взяли участь творчі колективи Волочиського і Підволочиського районів спеціальним гостем став заслужений артист України Володимир Вермінський.

Пізніше епіцентром святкування стало поле поблизу сцени – там розгорнулось справжнє театралізоване дійство. Реконструкцію подій 100-річної давнини «Бій підрозділу військ УНР проти збройних відділів більшовицької Московії» відтворили члени громадської організації «Товариство пошуку жертв війни «Пам'ять» зі Львова. Організатори зробили все можливе, аби кожен присутній відчув себе свідком буремних подій 1919 року. На імпровізованому фронті лунали потужні постріли, актори були одягнуті у військову форму, виготовлену за точним зразком того часу, а в руках у них була оригінальна зброя столітньої давності. Необхідно зазначити, що святкову програму організували за сприяння народних депутатів України Сергія Лабазюка та Михайла Головка [16, с. 9].

Водночас на межі Хмельницької та Тернопільської областей однак вже на мосту через Збруч між Чемеровецьким та Борщівським районами відбувся традиційний обмін короваями та з'єднання жовтої та синьої стрічки у величний Прапор Єдності під гаслами «У День Злуки – беремось за руки», «Захід, Схід – одна країна, це соборна Україна!», «Україна є, Україна є, Україна буде!». В складі делегацій були очільники областей і районів, зокрема й представники із Львівської області, Дунаєвець, Білогір'я та інших міст і районів області, представники різних релігійних конфесій, народні депутати України і депутати всіх рівнів, громадськість. Далі багатотисячна колона пройшла святковою ходою до села Гуків Чемеровецького району, де до пам'ятного знака Романові Шухевичу лягли квіти та лампадки від учасників святкової ходи, а на майданчику біля цього річ відкритого пам'ятного знака з нагоди відзначення 100-річчя Акту Злуки відбулось масштабне дійство – Міжобласне свято Єдності над Збручем. Насамперед священнослужителі провели спільну молитву за єдину, соборну та вільну Україну, хвилиною мовчання присутні пом'янули Героїв Небесної Сотні, військовослужбовців та учасників добровольчих загонів, волонтерів, які поклали своє життя, захищаючи

цілісність та соборність України на східних рубежах держави в наш час і за тих, хто боровся за незалежність України протягом сторіч.

З нагоди відзначення Дня Соборності керівництво обох областей вручило державні нагороди. До речі, під час урочистостей було зафіксовано рекорд України з підняття 3 тисяч 220 державних прапорів. А в рамках святкування цієї вікопомної події в Чемеровецькому районі гості й учасники свята мали змогу оглянути виставки декоративно-ужиткового мистецтва, які представили комунальні та професійно-технічні заклади Хмельниччини. Завершилися ж урочистості культурно-мистецькою програмою, у якій взяли участь творчі колективи обох областей [17, с. 1, 3].

Різноманітні творчі заходи, реконструкції історичних подій, круглі столи, святкові вуличні дійства, конференції, історичні читання проходили в ці дні у містах і селах нашого краю, в освітніх та музейних закладах, на відкритих майданчиках в засобах масової інформації тощо. Так наприклад, в обласному центрі День Соборності України був відзначений реконструкцією історичних подій столітньої давнини, які проходили на оглядовому майданчику річки Південний Буг. Спочатку всі присутні хвилиною мовчання вшанували полеглих за незалежність України, потім актори театру ім. М. Старицького, одягнені в однострої делегацій УНР і ЗУНР, підписали Акт Злуки. Опісля цього студенти вишів міста розгорнули найбільший в області національний прапор шириною 14 метрів і довжиною 126 метрів і взявшись за руки, разом з усіма присутніми, утворили живий ланцюг, який з'єднав два береги Південного Бугу від вулиці Кам'янецької до вулиці С. Бандери (колишньої маршала Рибалка). Варто також зазначити, що Свято Соборності в Хмельницькому ознаменувалось також відкриттям меморіальної дошки видатному діячу УНР Симону Петлюрі. Настінна фігура увіковічнена на фасаді міського Будинку культури, де у 1919–1920 роках в Проскуріві тричі перебував уряд УНР і проводив в цьому приміщенні свої засідання. У рамках заходів, присвячених пам'ятній даті, 22 січня на майдані біля кінотеатру ім. Т. Шевченка відбувся урочистий молебень за участю представників духовенства з обласного центру, Кам'янця-Подільського та Дунаївців [16, с. 1].

Вже традиційно під лозунгом «Єдналися і руки, і серця!» пройшли урочистості до Дня Соборності на кордоні Білогірського та

Шумського районів між Зіньками та Суражем. Дві колони білогірців і шумчан з українськими прапорами зустрілися на межі Хмельницької і Тернопільської областей, обмінялися запашними короваями, утворили живий ланцюг, як символ єдності, як знак неподільності нашої держави. Представники духовенства освятили камінь на місці, де буде встановлено пам'ятний знак на честь сотої річниці Акту Злуки. Корзини квітів лягли до підніжжя хреста, який височіє біля місця зібрання. Після хвилини мовчання учасники художньої самодіяльності порадували всіх щирим і змістовним концертом. Окрім того всі частувалися кашею, чаєм, різними смаколиками і просто охоче спілкувалися [18, с. 1].

Як бачимо, величне свято Соборності, століття якого урочисто відзначалося по всій Україні, зокрема й на Хмельниччині, вкотре довело, що у нас єдина держава і ми – єдиний народ. Так було, так є і так буде завжди.

Список використаних джерел та літератури:

1. Хмельниччина і Тернопільщина урочисто відзначили День Соборності України // Актуально для подолан. – 2018. – 25 січ. – С. 1, 15.
2. Файзмун Я., Гінда В. Україна. У вогні минулого століття: постаті, факти, версії. – Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2015. – 352 с.
3. Литвин М.Р. Проект «Україна». Галичина в Українській революції 1917–1921 рр. – Харків: Фоліо, 2015. – 380 с.
4. Парандій В.О., Трембіцький А.М. До історії творення та відзначення Дня соборності // День Соборності України: історико-політичні дискусії (до 100-річчя створення Української Центральної Ради та початку національно-демократичної революції): зб. наук. пр. / гол. ред. Л.Г. Білий. – Хмельницький: Вид-во Хмельниц. ін-ту МАУП, 2017. – Вип. 4. – С. 108–116.
5. Бабій В. Возз'єднані навіки // Зоря. – 2018. – 25 січ.
6. Куфель Т. Об'єднав День Соборності України жителів обох берегів Збруча // Зоря. – 2016. – 28 січ.
7. Вікарчук Ю. Свято Дружби і Єднання // Зоря. – 2014. – 24 січ.
8. Свірщ Л. Збруч – ріка Єднання // Зоря. – 2015. – 29 січ.
9. Моздир В. Єднаймося, любя родину! // Зоря. – 2017. – 26 січ.

10. Вікарук Ю. Єднаймося, люба родино! // Зоря. – 2013. – 25 січ.
11. День соборності держави // Зоря. – 1999. – 20 січ.
12. Свірщ Л. Свято Єднання // Зоря. – 2000. – 26 січ.
13. Стецишин О. Єдність і автономія: маловідомі сторінки Акту Злуки // Історія. – січень 2019 р. – № 1. – С. 4-5.
14. Свірщ Л. Єднаймося, люба родино // Зоря. – 2009. – 27 січ.
15. Свірщ Л. Свято дружби і єднання // Зоря. – 2010. – 26 січ.
16. Салій І. Сергій І Лабазюк: «Сила українського народу в його єдності». // Проскурів. – 2019. – 25 січ.
17. У Соборності – сила України // Актуально для подолян. – 2019. – 24 січ.
18. Кардаш А. Єдналися і руки, і серце // Життя і слово. – 2019. – 25 січ.

Г. В. Бондаренко,
кандидат історичних наук, професор
(м. Луцьк)

ДОСЛІДЖЕННЯ РЕВОЛЮЦІЙНИХ І ВОЄННИХ ПОДІЙ 1917–1939 РОКІВ НА ТЕРЕНАХ ЗАХІДНОЇ ВОЛИНИ

Революції і війни часто стоять поруч у часі. Революція – явище, яке визначається спробами змін або докорінними змінами в суспільстві, зокрема, в ідеології, політиці, економіці, соціально-класовій структурі, управлінні суспільством (державою). Вона може бути завершеною або незавершеною, частковою, тобто охоплювати окремі сторони життя суспільства, а саме: економіку, політику, ідеологію, світогляд. Прикладом незавершеної революції є англійська XVII ст., російська – 1905–1907 рр. Прикладом революції світогляду є географічні відкриття XV–XVI ст., відкриття принципу історизму. Революцією політичною і соціальною була Помаранчева і Революція гідності в Україні XXI ст.

Сучасність вимагає з нових позицій подивитися на історію. Необхідно дати оцінку тим революціям і війнам XX і XXI ст., які

торкалися українських земель та українців в різних державах, особливо в Австро-Угорській та Російській імперіях, у СРСР. Ці нові позиції – існування суверенної Української держави і української нації.

Війни і революції постійно супроводжують людство. Але варто зауважити, що людство не живе за рахунок воєн і революцій. Людство живе за рахунок відтворення себе, збереження, розвитку використання власного історичного досвіду. Ті народи, які жили за рахунок воєн і грабунків, зникали в історичному часі, оскільки вони або асимілювалися із завойованими, або самі гинули, а держави завойовників – розпадалися, коли вже нічого було завойовувати. Після кожної війни і революції необхідно відтворити себе, економіку, освіту, науку, культуру, традиції, які свідчать про історичний досвід поколінь. Цей досвід не може перериватися в часі, інакше етнос, народ, нація зникне з карти світу. Отже, якщо неможливо відвернути війну чи революцію, то слід вийти з неї з найменшими втратами і з можливостями відтворення суспільства.

Коли постає проблема воєн, революцій і героїв, то слід визначати, очевидно, героїзм людини за вчинками, а не виставляти ідеологічні та політичні штампи як критерії героїзму. Найчесніша і найсправедливіша історія, в тому числі й воєнна, була б та, яка не дає ідеологічних і політичних оцінок, хоча без таких оцінок вона не обходиться. Українська революція і воєнна історія захоплює чимало тем, які стосуються подій світового, міжнародного значення, але на які не мали вирішального впливу ні Волинь як регіон, ні його мешканці.

Із встановленням з вересня 1939 р. радянської влади у Західній Волині, для її утвердження необхідно було створити певну систему виховання та ідейно-політичної роботи. Найкращим підходом до вирішення цього питання було вибрано вивчення та використання революційних традицій боротьби робітників і селян, політичних організацій. Таких прикладів революційної боротьби у часи трьох революцій в Російській імперії у XX ст. було чимало, у тому числі й на теренах Волинської губернії і Волинського воєводства. Більше уваги було приділено революційним подіям 1917–1921 рр.

Отже, пошукова краєзнавча робота від 50–60 рр. XX ст. була спрямована на вивчення і відтворення подій, якими відзначались роки

революцій та громадянської війни. Краєзнавці спільно з науковцями встановлювали час проголошення радянської влади і створення революційних органів влади, імена історичних осіб, які брали участь у цих подіях. Зокрема, Д. Огарін [50] і Р. Оксенюк [53] висвітлювали боротьбу за возз'єднання з позицій боротьби за встановлення радянської влади на Волині у 1917–1918рр., що визначало наступність і послідовність цієї боротьби у розвитку подій періоду польської окупації краю. Копітку дослідницьку наукову роботу з історії Волинського краю здійснював Роман Оксенюк, якому належить кілька ґрунтовних публікацій з проблем Жовтневої революції і боротьби за встановлення в краї радянської влади, зокрема у 1958 р. видав брошуру з цієї тематики [51], а у 1970 р. вийшла монографія *Нариси з історії Волині* [52].

Політичних подій, революції і війни стосувались праці Л. Дещинського та І. Кичія, а також численні публікації у місцевій пресі. Л. Дещинський звернув увагу на роль солдатських мас при встановленні в краї радянської влади [19]. І. Кичій схарактеризував труднощі боротьби серед різних верств населення та згадав про різні форми тимчасової влади, зокрема ревкоми, намагався подати хронологію встановлення влади більшовиків у різних населених пунктах Волинської губернії [34], що викликало ряд дискусій. Історіографічний огляд праць з історії Жовтневої революції був докладно зроблений І. Кичієм в XI розділі колективної монографії з історіографії Жовтневої революції в Україні, яка була підготовлена до друку Інститутом історії АН УРСР у 1987 р. [33]. Щодо розмежування наукових інтересів пошукової історично-краєзнавчої роботи, то вона чітко визначалась проблемами класової боротьби, революції і контрреволюції. На цьому протистоянні давались оцінки політичним партіям та іншим громадським організаціям, які діяли в краї.

Оскільки під час Першої світової і Громадянської воєн саме війська і військові організації, які дислокувалися в краї, визначали політичний курс, тому і зверталась увага на діяльність революційних частин, але, у першу чергу тих, що переходили на бік більшовиків. Дуже мало уваги приділялось існуванню і діяльності інших – небільшовицьких організацій, які одержували, як правило, ярлик контрреволюціонерів, у т. ч. й органам місцевого самоврядування, які намагались в інтересах місцевого населення, підтримувати різні

уряди, що встановлювали свою тимчасову владу в Україні та на місцях. Обмежений, а часто й закритий доступ до архівних джерел, документів і матеріалів не давав можливості достатньо об'єктивно вивчати історію краю і такого складного для нього початку ХХ ст. Основна маса документів, які запроваджувались до наукового обігу, стосувалась революційної боротьби, історії компартії, її осередків та діячів.

Чим далі у часі опиняються події Першої світової війни і революції, тим більше з'являється поглядів та оцінок різних історичних шкіл і напрямів. Хоча частина з них, особливо основних воюючих сторін, продовжує відбивати старі доктрини у концептуальних підходах. Сучасність вимагає з нових позицій подивитися на історію. Необхідно дати оцінку тим подіям, революціям і війнам ХІХ і ХХ ст., які торкалися українських земель та українців в різних державах, особливо в Австро-Угорській та Російській імперіях. Ці нові позиції – існування сьогодні суверенної Української держави і української нації.

Українська воєнна історія захоплює чимало тем, які стосуються подій світового, міжнародного значення, але на які не мали вирішального впливу ні регіон, ні його мешканці, які були під пресом геополітики і політики окупантів.

Дуже важливо, щоб патріотичне виховання на воєнній історії не створювало протистояння і суперечливих думок, які його деформують. Виховна робота має бути вдумливою і відповідати сучасним потребам держави й армії, її доктрині. Вона має враховувати регіональну історію на основі історично-краєзнавчих досліджень.

З погляду на минулі століття, у яких змінювалося становище українських земель та українців, виникає думка про стереотипи мислення в оцінках щодо їхнього статусу і становища. Кожна держава, яка володіла українськими землями, намагалася обґрунтувати своє право на володіння ними Такою була радянська держава, тому її стереотипи продовжують найбільше шкодити формуванню національного світогляду і політиці української державності. Частина політиків продовжує виражати ідеї та погляди вже не існуючої держави та ідеології, на жаль по всьому пострадянському просторі, окрім Російської Федерації, яка формує свою політику не лише як правонаступниця СРСР, але й як суверенна

і незалежна держава, яка сьогодні стала на позиції створення нової імперії.

Історичні оцінки минулого, у тому числі революційної й воєнної історії, мають бути з урахуванням оцінок історії та політики сучасних держав, які багато у чому продовжують логіку «окупаційного мислення», хоча і не територіального, крім Російської Федерації, але світоглядного. Звичайно, що найбільше це стосується тих держав-сусідів, у складі яких знаходилися або знаходяться українські землі і в арміях яких були представлені українці.

Якщо у минулому відбувалося втягнення України та українців у воєнні події, то сьогодні відбувається втягнення її у воєнно-політичну історію колись воюючих сторін на свій бік. Варто виробити власну національну концепцію воєнної історії, відсторонену від зверхності інших воєнно-політичних доктрин і намагання підпорядкувати її власним ідеологічним та політичним потребам. Конкретні краєзнавчі регіональні дослідження мають сприяти цьому. Достатньо того, що Україна втратила впродовж століть частину етнічних територій, а українці несли важкий тягар різних асиміляторських тенденцій у політиці та культурі. Слід розставити акценти стосовно сучасних оцінок Української революції 1917–1921 років і доктрин воюючих сторін та геополітичних проблем різних часів, від давньої та середньовічної історії і до початку ХХІ ст.

Перша світова війна, від початку якої пройшло 100 років, як суспільне явище, що мало і досі має вплив на подальшу європейську та світову історію, тягарем лягла на долю Волино-Поліського краю та його людей. Про це свідчить аналіз суспільних процесів як перших повоєнних років, так і наступних десятиліть.

Світова війна як суспільна стихія має вивчатися з усіх сторін, а також як каталізатор революційних процесів у різних сферах життя. Статистика свідчить, що кожна наступна війна забирає все більше життів серед мирного населення. Якщо Перша світова війна забрала 10% мирного населення від загальної кількості загиблих, то друга світова – вже 50%, а наступні, навіть локальні війни і терористичні акти, забирають життя мирного населення, що складає 90% від загальних втрат. Тим більше, що захист від сучасної зброї масового знищення і від терористичних акцій мають війська і спецслужби, а не мирне населення. Втім, події Першої світової війни та їхнє вивчення

показують, що інтерес різних фахівців дає можливість дослідити такі сторони явища як: бойові дії та операції воєнно-історичного характеру, воєнно-політичну історію, яка торкається проблем причин розв'язання і участі політиків і політичних угруповань в час ведення і завершення війни та вплив цих чинників на революційні процеси. Втім, події Першої світової війни у нашому краї свідчать про те, що саме тут проявилася необхідність виборювати власну незалежність поляками, фінами та українцями. Національне питання в Європі було важливим чинником участі у Першій світовій війні тих народів, які прагнули до незалежності і створення власної держави. Не випадково більшовики у своїй ході до захоплення влади використовували гасла: «Перетворити світову війну у громадянську», і «Право націй на самовизначення». Саме на фронтах Першої світової війни формувалися політичні сили і лідери, які очолили революційні рухи, а згодом і держави.

Поруч проходять історичні постаті того часу, а саме: М. Брусилов [5; 6], Маннергейм [56], П. Скоропадський і В. Липинський [44; 57], Ю. Пілсудський, А. Денікін та ін.

Аналіз шкільної програми і підручників показує, що вивчення минулого українського народу і його окремих територій часто вписується через історію інших держав і народів не підпорядковано проблемам розуміння існування незалежної сучасної Української держави із власною внутрішньою і зовнішньою політикою та інтересами внутрішнього розвитку в галузі освіти, науки, виховання громадян відповідно до Конституції і формування громадянського суспільства.

Таким чином, для аналізу уроків Першої світової війни і революції, що стосується України, зокрема Волині та Полісся, необхідно вникнути в ту ситуацію, що сьогодні ми маємо розглядати ці явища з позицій існування Української держави та її історико-політичних інтересів. Тим більше, що втрати, які понесла Україна і її окремі регіони до сих пір не пораховані і не визначені у різних вимірах економіки, соціології, демографії тощо.

Важливим є питання подолання стереотипів ставлення до «своїх» і «чужих», що брали участь у світовій і громадянській війні з обох сторін. У підручниках минулого часу кожна сторона визначала «своїх» і «чужих» залежно від того в складі якої держави знаходилися

українські землі. Сьогодні, очевидно, для українців і, зокрема волинян, немає ні «своїх», ні «чужих», а є сторони, які вели воєнні дії на території України і краю.

Не вивчені достатньо глибоко соціально-економічні проблеми краю. Зокрема, цих питань торкався у своїх працях О. Михайлюк [48; 49] і В. Бернадський [2], Б. Заброварний і О. Михайлюк [3] видали книгу, що стосувалася становища села і селянства у Першій світовій війні.

Увагу до подій тих років привернула діяльність Українських січових стрільців, які несли ідеї розвитку української нації, поширення української культури і створення системи освіти на Волині, незважаючи на складнощі воєнного періоду [28]. В. Бернадський і Б. Заброварний [27] опублікували статтю про участь січових стрільців у розвитку освіти на Волині. Політичне та економічне становище краю під час Першої світової війни і революції, розв'язання аграрних проблем, а також стосунки між поляками та українцями досліджував О. Соловйов [61], який також приділив увагу січовим стрільцям [64]. Але досі залишаються мало дослідженими регіональні, локальні впливи на ті території, де відбувались основні події іна долі людей, які потрапили у вир воєнних дій.

Події Першої світової війни і революції ставлять кілька цікавих питань перед викладанням історії, а саме: Чію історію ми вивчаємо? Для чого ми її вивчаємо? Яку частину у цій історії займає вивчення причин, результатів і наслідків війни для долі України і, зокрема Волині?

Серед розмаїття публікацій варто виділити ті, що стосуються політичної історії, зокрема: книга В. Г. Дмитрука [20; 21], що охоплює різні події Української революції і боротьби з польським режимом та розповідає, зокрема, про сірожупанну дивізію, яка певний час дислокувалася у Луцьку.

Втім, більшість публікацій зв'язували війну з революційними подіями і революційними військовими частинами. Ще у радянський час дослідники звернули увагу на значення впливуна революційні події у краї Першої світової війни і військових частин, а саме, окрім вже згаданих: Ф. Акімов [1], М. Гурін [16], О. Дем'янюк [17], І. Заболотний [24; 26], В. Замлинський [30], О. Іващенко [31], В. Кудь [38]. В основному давались класово-політичні оцінки та підбиралися

відповідні документи до збірників [4]. Поза увагою залишились релігійне життя і національних меншин.

Лише М. Костюк згадав про долю волинських німців і про ліквідацію їхнього майна у 1915–1916 рр. Він зібрав документи, які свідчать про жорстокість царського режиму стосовно німців, яких відселяли далі відлінії фронту [39].

Продовжується до тепер вивчення війни і революції, яке у шкільних підручниках представлено на основі розкриття воєнних дій, героїки тих часів без аналізу уроків та наслідків для регіонів. Волинь у Першій світовій війні – це не лише Луцький прорив і генерал Брусилов, це долі тисяч краян, які потрапили у вир війни, яка наклала відбиток на наступні два десятиліття, що призвели до революції, визвольної боротьби і Другої світової війни, у якій знову українські землі стали тривалим театром воєнних дій у Європі. Окупаційні адміністрації, гроші, окупаційні поштові відправлення та економічні проекти пограбування краю створювали несприятливі умови для життя людей, які виїздили за межі театру воєнних дій, кидали свої оселі та господарства, шукаючи кращої долі.

Мабуть кладовища і поховання, насипи і кургани ховають чимало таємниць про тих, хто назавжди залишився у цій землі так і не зрозумівши своєї місії. Польські, литовські, німецькі, австрійські, угорські, російські поховання можна знайти у нашому краї. Саме вони свідчать про трагедію тих, хто в них похований і про трагедію нашої порубіжної землі, яка часто була об'єктом чийхось зазіхань. Цю тему, ще потрібно досліджувати.

Досить цікавою для історії Волині є праця українського дослідника з діаспори В. Трембіцького [65], книга якого представлена Інститутом Дослідів Волині у Вінніпезі і є у відділі діаспорної літератури бібліотеки Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Він поставив питання про становище Великої Волині у 1918 році, яке і сьогодні є актуальним для тих, хто вивчає різні етапи розвитку історичної Волині, тобто території, на яку накладалося поняття «Волинь», зокрема Холмщина, Підляшшя, Берестейщина.

Вимагає вивчення також становище Волині у часи існування Центральної ради, Гетьманату, Директорії. Кожний з цих урядів намагався зміцнити свою владу у Волинській губернії, але це було

складно, особливо у прифронтовій зоні. Частково про події того часу розповідає В. Дмитрук [20]. Багато матеріалів про Гетьманат, про П. Скоропадського і В. Липинського зібрала фундація імені В. Липинського, яка започаткувала у Луцьку і Затурцях присвячені йому читання [57]. Ця традиція мала місце і у наступні роки. До 80-ї річниці Першої світової війни у Луцьку в 1994 р. вже проходила цікава конференція «Документально-художня проза про Першу світову війну» [22], яка зібрала науковців з багатьох міст України, краєзнавців, письменників і стосувалась проблем її висвітлення в художній, історичній та публіцистичній літературі. Вже на цій конференції важлива увага була приділена долі краю і його людей, що вплинуло на розуміння місця і ролі подій при історичних і політичних оцінках міжнародних, європейських і, нарешті, українських.

Впродовж останніх років, що стосувалися 100-річчя Першої світової війни та революції у Волинській області було суттєво розширено діапазон вивчення тем, які торкалися початків формування нових держав та їх збройних сил, зокрема, Польщі з Пiлсудським на чолі, Фінляндії – з Манергеймом, революційних частин українських та російських. Саме війна стала каталізатором прискорення спочатку революціонізації військ, а також поширення революційних ідей, а згодом подій на теренах Росії та Європи.

Деякі праці волинських дослідників були присвячені окремим подіям Першої світової війни, які раніше в радянській історіографії достатньою мірою не розглядались. Частина цих публікацій вийшла у наукових збірниках Волинського, а згодом Східноєвропейського університету. Воєнній історії краю було присвячено історично-краєзнавчі конференції, у яких брало участь широке коло вчених, у тому числі по Першій світовій війні. Опубліковано збірники матеріалів, доповідей і повідомлень, зокрема у 19 і 30 випусках «Минуле і сучасне Волині та Полісся» [45; 46]. Частково стосувалася подій у Волинській губернії і молодіжна конференція у Хмельницькому, присвячена Українській революції 1917–1921 рр. [67]. Втім, найбільш змістовними і комплексними є монографії О. Дем'янюк [17], що охоплюють події у Волинській губернії, пов'язані з воєнними геополітичними, економічними та іншими питаннями її розвитку 1914–1921 рр. Окреслено ряд важливих аспектів воєнно-політичного і соціально-економічного впливу Першої світової

війни та Української революції 1917–1921 рр. не тільки на розвиток території, а й на формування національної свідомості українців. Ще одна монографія стосується доби Центральної ради і висвітленню подій революції, що щільно переплелися з проблемами воєнного характеру і революціонізації військ. Автор згадує синьожупанну і сірожупанну дивізії, відповідно пов'язані з Ковелем і Володимиром-Волинським.

Однак згаданих публікацій мало для того, щоб більш повно відтворити картину тогочасної багатостраждальної Волинської землі та її людей. Дослідників ще чекають документи багатьох архівів і приватних зібрань. На жаль, вже не можна знайти живих свідків для відтворення усної народної історії, тому це є важливий урок для сучасників, які мають зберегти свідчення тих, хто пережив наступні не менш буремні події пов'язані з Другою світовою війною та її наслідками. Живучими залишаються колишні воєнні доктрини сторін, що воювали, які мають вплив на вивчення і осмислення минулих подій. Тому і була проведена історико-краєзнавча конференція 23 жовтня 2013 р. у Луцькому педколеджі і видано матеріали *«Волинь напередодні Першої світової війни»* [10], яка мала на меті розповісти про цю війну, що їй передувало і 100-річчя якої дасть поштовх до того, щоб враховувати існування держави Україна, котрій більше 25 років і давати належні оцінки саме з позицій її існування як суверенної і незалежної. Така позиція звучала і на круглому столі у 2014 р., де виступали дослідники цієї теми науковці і краєзнавці [68]. Наша держава тепер не може мати на меті втягнення власного народу у подібні в минулій історії ситуації, коли розігрувалася українська карта у європейській та світовій політиці. Інтереси власні та орієнтація на власні сили мають бути основою внутрішньої та зовнішньої політики на всіх рівнях, починаючи з регіонального. Саме така точка зору, на думку автора, має лежати в основі наукової, пошукової, історично-дослідницької діяльності, виховної роботи та краєзнавчої освіти в усіх закладах освіти, культури, науки.

Круглий стіл у 2016 р. з історії Першої світової війни зібрав у с. Тоболи багато дослідників воєнної історії краю. Події, які відбувались тоді вказують на різні проблеми, що виникли у військових і населення краю. Серед них були і ті, що спричинилися у зв'язку з використанням зброї масового знищення, шляхом

застосування газових атак. Початок квітня 1916 р. став трагічним кроком в історії воєн. І ці події відбувалися на Червищанському плацдармі у Камінь-Каширському районі Волинської області, де крім круглого столу відбулося перепоховання у с. Рудка двох воїнів Першої світової війни, які загинули на цьому плацдармі (села Червище, Рудка і Тоболи знаходилися на цій території). Учасники круглого столу оглянули поховання у с. Тоболи, де представлені воїни обох воюючих сторін. Підсумки роботи круглого столу були опубліковані в часопису «Літопис Волині», а також стаття Г. Гулька і М. Якименка про Червищанську трагедію [41].

Після польської окупації на Волині постійно точилась боротьба проти режиму влади. Вона виливалась не лише у мітинги, страйки і демонстрації, а й навіть, у партизанську боротьбу. Частина досліджень і публікацій в історично-краєзнавчій літературі та у пресі стосувалась боротьби волинян за визволення з-під влади панської Польщі і возз'єднання з іншими українськими землями, що відбито у ціломуряді публікацій. Зокрема, краєзнавці торкалися подій проведення першотравневих демонстрацій в Турійську (1923), Луцьку (1930), (1934), під Колками (1935), в с. Мизово (1936) і с. Смідин (1939), висвітлювали Ковельський, Олицький і Дольський селянські страйки, партизанський рух у 1932 р. тощо [36].

Обґрунтування прагнення українців Волині до возз'єднання з Радянською Україною становило значний інтерес для історичної науки, яка поповнилась у 50–60-х роках працями І. Заболотного [24; 25; 26], В. Замлинського [29], П. Козика [35].

Монографія М. Кравця розглядала проблему возз'єднання з точки зору боротьби трудящих Волині проти соціального і національного гноблення у 1921–1925 рр. [37].

Тема боротьби за соціальне і національне визволення з-під влади Польщі також продовжує привертати увагу дослідників.

Про поширення революційних ідей і посилення революційної боротьби на Волині у 20-ті й 30-ті роки пишуть М. Гарматюк [11], О. Михайлюк і А. Дорохова [47], чимало виходить праць колективних, зокрема, *Герої Червоної Волині* у 1970 р. та *Єдність трудящих Західної України і Польщі у революційній боротьбі* у 1979 р. [12]. Такі публікації розповідали про боротьбу трудящих за возз'єднання з Радянською Україною, про роботу осередків КПЗУ і їх окремих

політичних діячів на користь комуністичного руху і проти польського окупаційного режиму.

Увагу дослідників викликали також події пов'язані з політичними процесами проти учасників згаданих подій з метою придушити антипольський рух. Часто в подіях і процесах брали участь не лише члени КПЗУ, а й інших політичних партій та організацій, зокрема члени ОУН. Політичні процеси ставали відомими на весь світ, зокрема: 78-ми і 53-х у Луцьку в 1923 і 1927 рр., 151-го у Володимирі – Волинському 1926–1927 рр., у Ковелі – 31-го 1926 р., 63-х 1930 р., 77-ми у 1931 р., 56-ти у 1934 р. та ін.[13; 15; 32; 42; 43; 54; 59; 60; 66]. Учасники цих процесів перетворили лаву підсудних на політичну трибуну і доводили всьому світові правду про становище українців та української культури в Польщі на етнічних українських землях.

Головна увага у публікаціях приділялась позиції та активності членів КПЗУ, яких сталінський режим переслідував шляхом фальшивих звинувачень і репресій аж до початку 50-х років. Поза увагою опинилась боротьба за соціальні і національні права, які вели інші українські громадські організації, політичні партії та політичні діячі крім більшовиків і членів КПЗУ. Таким чином революційні і воєнні роки початку ХХ ст. висвітлювались односторонньо. Та й джерельна база спрямовувалась на популяризацію документів і матеріалів відповідного спрямування. Втім, простежувався зв'язок з революційними тенденціями від 1917 р. і до Другої світової війни.

На завершення статті варто зауважити, що значну інформацію про революційні події на Волині може представити преса тих років, на що орієнтує Ігор Павлюк [55] і яку можна знайти у бібліотеках і архівах.

Слід зауважити, що для Західної Волині революційна боротьба продовжувалася після 1921 р. з польським режимом до початку Другої світової війни за об'єднання з Україною.

Таким чином, ті процеси, які відбувалися в Західній Волині у перші роки ХХ ст., показують який вплив мали на ці землі війни і революції. І цей вплив визначав не лише долю краю, а й долю його людей. Наслідки цих подій накладають свій відбиток і на сьогодення та вимагають подальшого дослідження і вивчення.

Список використаних джерел та літератури:

1. Акимов Ф. Большевики Украины в борьбе за солдатские массы (1914 – март 1917 гг.). Киев, Одесса, 1989, 134 с. (про Волинь у 1914–1917 рр. – с. 17, 20, 23-25, 41, 51, 81, 165).
2. Бернадський Б. 1914-й рік на Волині: кілька фрагментів суспільно-політичного життя. Науковий вісник ВДУ. № 3. Серія історія. Вип. 1. Луцьк: Вежа, 1996. С. 74-84.
3. Бернадський Б. До питання про стан економіки Волинської губернії в роки Першої світової війни // Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету ВДУ. Вип. 3. Луцьк: Вежа, 1998, С. 49-55.
4. Борьба трудящихся Волини за власть Советов (март 1917 г. – декабрь 1920 г.): Сб. документов и материалов. Житомир: Облвидав, 1957, 479 с.
5. Брусилов А. Мои воспоминания. Москва, 1963, 287 с. (Луцький прорив 1916 р. – с. 182, 183, 185-189, 195, 196).
6. Брусиловський прорив на Волині. Факти, цифри, дати, документи, матеріали, карти, телеграми, мемуари, фотографії, раритети / Упор.: І. Пасюка. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2006, 96 с.
7. Великая Октябрьская социалистическая революция: Хроника событий, 11 января – 5 марта 1918 г. Москва, 1986, 511 с. (наступ німців на Луцьк – с. 323, 336).
8. Великий Жовтень і громадянська війна на Україні: Енциклопедичний довідник. Київ: УРЕ, 1987, 632 с., іл. (Волинь – с. 108, 170, 324, 405).
9. Войсковые комитеты действующей армии. Март 1917 г. – март 1918 г.: Сб. документов. – Москва, 1982. 608 с. (Волинь – с. 36-37, 414-416).
10. Волинь напередодні Першої світової війни. Науковий збірник. Матеріали науково-практичної конференції, м. Луцьк, 23 жовтня 2013 р. / Упоряд.: О. Дем'янчук, А. Кравець. Луцьк: ЛПК, 2013, 116 с.
11. Гарматюк М. Поширення революційних ідей на Волині в період революційного піднесення (1921–1923 рр.). Український історичний журнал. 1969, № 9, С. 46.
12. Герої Червоної Волині: Біографічні нариси. Львів : Каменярь, 1970, 224 с.

13. Гошко Ю. Громадський побут робітників Західної України (1920–1939). Київ: Наук. думка, 1967, 264 с. (про виступи і страйки на Волині, сс. 45, 48, 78, 124, 142-143, 168, 240-241, 253);

14. Гражданская война на Украине. 1918–1920. Сб. документов и материалов. В 3-х т. Киев, 1967.

15. Григоровський А. Славні сини Уховецька. Молодий лєнінець. 1968, 3 вересня.

16. Гурин М. Великая Октябрьская социалистическая революция и борьба большевистских организаций за установление и укрепление Советской власти на Волини: 1917–1918 гг. Научные записки Житомирского сельскохозяйственного института. Т. 5. Житомир, 1958, С. 9-16.

17. Дем'янюк О. Й. Військово-політичні аспекти розвитку Волинської губернії у 1914–1921 роках. Луцьк: Твердиня, 2011, 320 с.

18. Дем'янюк Олександр. Волинь в Українській революції: доба Української Центральної ради. Монографія. Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2018, 232 с.

19. Дещинський Л. Великий Жовтень на Волині: З історії революційної боротьби трудящих і солдатських мас під керівництвом більшовиків за владу Рад: Лютий 1917 – лютий 1918 р. Львів: Вища школа, 1977, 181 с.

20. Дмитрук В. Г. Вони боролися за волю України (Нарис історії Сірожупанної дивізії). Т. 1. Луцьк, 2002, 286 с.

21. Дмитрук В. Г. Вони боролися за волю України. (Нариси історії боротьби проти тоталітарного режиму в 1921–1929 рр.). Т. II. Луцьк, 2005, 382 с.

22. Документально-художня проза про Першу світову війну. Матеріали і тези допов. та повідомлень міжнародної наук.-теоретичної конф. Луцьк, 1994, 196 с.

23. Єдність трудящих Західної України і Польщі у революційній боротьбі. Львів, 1979, 299 с.

24. Заболотний І. Нескорена Волинь: Нарис з історії революційного руху на Волині 1917–1939 рр. Львів: Каменяр, 1964, 203 с.

25. Заболотний І. С. І. Бойко – видатний діяч революційного руху на Волині. Луцьк, 1957, 40 с.

26. Заболотний І. Червона Волинь: Нариси історії

революційного руху трудящих Волині 1917–1939 рр. Луцьк, 1958, 207 с.

27. Заброварний Б. Й., Михайлюк О. Г. Українське село в роки першої світової війни: Навчальний посібник. Луцьк: Надтир'я, 2002, 148 с.

28. Заброварний Б., Бернадський В. Вклад січових стрільців у розвиток національної освіти Волині. Зб. навч.-метод. матер. і наук. ст. істор. фак-ту ВДУ. Луцьк: Вежа, 1995, Вип. I, С. 63-68.

29. Замлинський В. Васюти. Львів: Каменярь, 1973, 116 с.

30. Замлинський В. Волинський полк іде в революцію: Документальні повісті. Київ: Дніпро, 1986, 438 с.

31. Іващенко О. М. Боротьба трудящих Волині проти німецьких окупантів у 1918 р.: Окремий відбиток з наукових записок. Т. 6. Житомир, 1957, 42 с.

32. Кашевський П., Буднікова Л. Травневі демонстрації на Волині. Радянська Волинь. 1959, 28 квітня.

33. Кичий И. Борьба за власть советов на Волыни в советской историографии. Историография Великой Октябрьской социалистической революции на Украине. Киев: Наукова думка, 1987, С. 174-182.

34. Кичий И. Борьба за власть советов на Правобережной Украине. Львов: Высш. шк., 1986, 148 с.

35. Козик П. З. Боротьба трудящих Волині за встановлення Радянської влади та возз'єднання з Радянською Україною в 1921–1938 рр. Луцьк, 1957, 24 с.

36. КПЗУ – організатор революційної боротьби: Спогади колишніх членів Комуністичної партії Західної України. Львів, 1958, 313 с. (про Волинь сс. 100-107, 152-155, 234-238, 239-266, 297-300).

37. Кравець М. М. Боротьба трудящих Волині проти соціального і національного гніту за возз'єднання з Українською РСР (1921–1939). Львів, 1952.

38. Кудь В. Селянство Волині і його революційна боротьба в роки Першої світової війни (липень 1914 – лютий 1917 рр.). Питання історії народів СРСР. Вип. 14. Харків, 1972, С. 119-129.

39. Ликвидация имущества волинских немцев в 1915–1916 гг. / сост. и автор М. Костюк. Луцьк: Твердиня, 2014, 632 с.

40. Літовчук А. Це було на Волині. Жовтень. 1957, № 3, С. 93-

105.

41. Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. Ч. 17 / Голов. ред. І. Коцан. Луцьк. 2017, С. 43-57.

42. Ліщинська М., Рот Б. Під червоними прапорами. 1. Першотравень на Волині. 2. Степан Бойко. Вітчизна. 1958, № 5, С. 150-156.

43. Максимов С. Комунисти Волині – організатори боротьби трудящих проти загрози війни, на захист СРСР (1929 – вересень 1939 рр.). Український історичний журнал. 1967, № 9, С. 64-70.

43. Малярчук А. Першотравневі комуністичні листівки 1930–1935 рр. Радянська Волинь. 1957, 30 квітня.

44. Мацюк Н., Комар В. Волинь в державотворчих процесах доби гетьманату (1918 р.) Павла Скоропадського. Консерватизм і державотворення в Центрально-Східній Європі. Луцьк, Люблін, 1997, С. 46-47.

45. Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сторінки воєнної історії Маневичини та Полісся. Матеріали XIX Волинської обласної науково-практичної історико-краєзнавчої конф., 21-22 вересня 2006 р., м. Луцьк – смт. Маневичі. Луцьк, 2006, 69 с., іл.

46. Минуле і сучасне Волині та Полісся: Сторінки воєнної історії краю. Матеріали XXX Всеукраїнської науково-практичної історико-краєзнавчої конф., 24-25 березня 2009 р. Зб. наук. пр. Вип. 30. Луцьк: Пульс, 2008, 454 с.

47. Михайлюк О., Дорохова А. Революційна боротьба трудящих Луцька в 1921 – 1939 рр. Минуле і сучасне Волині. Луцьк, 1985, С. 189-192.

48. Михайлюк О. Більшовики України у боротьбі за селянство (1905 – лютий 1917). Львів : Вид-во Львівського ун-ту, 1967.

49. Михайлюк О. Селянський рух на Волині в 1917 р. Наукові записки Луцького пед. ін-ту. Т. 7. Серія сусп. наук. Луцьк, 1957, С. 89-100.

50. Огарін Д. З історії боротьби селянства Волині за Радянську владу в 1917–1920 роках. Наукові записки Луцького пед. ін-ту. Т. 7. Серія сусп. наук. Луцьк, 1957, С. 114-123.

51. Оксенюк Р. Боротьба трудящих за перемогу Радянської влади на Волині (1917 – початок 1918 рр.). Луцьк, 1958, 31 с.

52. Оксенюк Р. Нариси історії Волині: Соціально-економічний

розвиток, революційний та національно-визвольний рух трудящих (1861–1939). Львів : Вища шк., 1970, 276 с.

53. Оксенюк Р. Перемога Радянської влади на Волині в 1917 – на початку 1918 р. Наукові записки Луцького пед. ін-ту. Т. 7. Серія сусп. наук. Луцьк, 1957, С. 64-68.

54. Онуфрійчук М. Сівачам червоної весни: Сторінки історії. Радянська Волинь. 1989, 5 березня (про Колківську першотравневу демонстрацію і пам'ятник її учасникам).

55. Павлюк Ігор. Українська легальна преса Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя. 1917–1939 рр. Львів: Каменярь, 2001, 285 с.

56. Пасюк І. Воєнні дії на Волині 1916–1919 рр. в спогадах Маннергейма та його сучасників. Луцьк : Волинські старожитності, 2011, 76 с.

57. Перші та другі читання В. Липинського: Українська національна еліта. Проблеми пам'яті В'ячеслав влади в Україні. Життя і творчість В. Липинського. Луцьк-Львів, 1996, 112 с.

58. Під прапором Жовтня. Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на піднесення революційного руху в Західній Україні (1917–1920). Док. і матеріали. Львів : Кн.-журн. вид-во, 1957, 692 с.

59. Сардачук П. З історії спільної боротьби західноукраїнських і польських селян проти буржуазно-поміщицького ладу. Архіви України. 1968, № 5, С. 53-54.

60. Синельников Я. Молодь Волині в боротьбі за владу Рад. Радянська Волинь. 1958, 24 вересня.

61. Соловйов О. Економічне становище Волині в роки Першої світової війни. Науковий вісник ВДУ. № 2. Серія історія. Луцьк: Вежа, 1997, С. 35-40.

62. Соловйов О. М. Українсько-польське протистояння в українському селі (друга половина XIX – початок XX ст.). Науковий вісник Волинського держ. ун-ту ім. Лесі Українки. 2002, № 3, С. 90-94.

63. Соловйов О. Політична ситуація на Волині в роки Першої світової війни. Матеріали XLII наукової конференції ВДУ. Ч. 2. Луцьк. 1996, С. 58-59.

64. Соловйов О., Соловйов С. Українські січові стрільці на Волині. Науковий вісник ВДУ. Вип. 3. Серія історія. Вип. 1. Луцьк:

Вежа, 1996, С. 99-103.

65. Трембіцький В. Позиція Великої Волині в Українській державі 1918 року. Вінніпег-Нью-Йорк. 1993, С. 60-61.

66. Турчина К. За світле завтра. Прапор Леніна. 1967, 19 травня (Спогади про першотравневу демонстрацію 1934 р. в с. Уховецьк Ковельського району).

67. Українська революція на Хмельниччині. 1917–1920. Матеріали обласної молодіжної науково-краєзнавчої конференції. Хмельницький-Красилів, 1998, 168 с.

68. Українське державотворення: проблеми і сучасність. Збірник наукових праць присвячений 100-річчю від початку Першої світової війни. Вип. IX. Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2014, 164 с.

В. І. Глушок,
учениця 8 класу Хмельницького НВК № 4
Науковий керівник: Н. К. Ковальчук,
вчитель історії, вчитель вищої категорії,
вчитель-методист Хмельницького НВК № 4
(м. Хмельницький)

ЛЮБОМИР ГУЗАР – ЛЮДИНА ЕПОХИ

У статті розглянуто релігійно-богословську та громадську діяльність Патріарха Любомира Гузара як відомого безкомпромісного українського релігійного діяча, який боровся за відродження Української Греко-католицької церкви у якості загальноукраїнської та виступав за створення Української єдиної помісної православної церкви.

Ключові слова: моральний авторитет, патріот, Архієпископ-емерит, Патріарх-предстоятель Греко-Католицької Церкви, Ініціативна група «Перше грудня».

В історії кожного народу з'являються постаті, роль і значення яких у становленні його державності, формуванні національної самосвідомості, зародженні величі душі та стійкості духу виходять

далеко за межі історичного бачення, соціального тлумачення і політичних амбіцій не лише сучасників, а й багатьох прийдешніх поколінь. До такої яскравої когорти належить Любомир Гузар – український релігійний діяч, священник, єпископ, кардинал, Верховний архієпископ Львівський, Києво-Галицький, Патріарх-предстоятель Української Греко-Католицької Церкви, Архієпископ-емерит, який 31 травня 2017 року на 85-му році життя після тривалої хвороби відійшов у вічність

Проте, що означають усі титули та регалії, коли йдеться про постать такого масштабу, такої внутрішньої сили та святості, як Блаженніший Любомир? За ним плакали мільйони. Усвідомлення цієї втрати особливо болюче, ми маємо зрозуміти, що поміж нас не стало людини, яка до останнього дня його земного життя боролася за збереження українців як нації єдиної та потенційно самодостатньої як в політичному, так і в культурно-етнічно-релігійному аспекті. Попри найпротилежніші оцінки його церковної діяльності, Любомир Гузар залишається беззаперечним патріотом України, найвищим моральним і пошанованим авторитетом в останніх десятиліттях українського народу. І сьогодні, коли розпочався процес створення української єдиної помісної православної церкви (ЄПЦ), Україна потребує такого лідера, яким був Любомир Гузар. Тому релігійно-богословська та громадська діяльність Патріарха Любомира ще довго залишатиметься актуальною проблемою історіографічних досліджень.

Україні доби Незалежності дуже пощастило, що в неї був Блаженніший Любомир Гузар. Він багато подорожував із місіями і став тим прикладом, яким може бути українець, сформований в умовах вільного світу.

Любомир Гузар народився 26 лютого 1933 року у Львові. Тут він закінчив народну школу та перший клас гімназії. Безхмарне дитинство перестало таким бути у вересні 1939 року, тоді розпочалася війна [1]. У 1944 році сім'я була вимушена емігрувати до Австрії, а потім до США, тому що батько потрапив у списки НКВС на заслання до Сибіру. До України Любомир Гузар повернувся у 1993 р. [2] Він пригадує 46 років життя за межами України не як економічну еміграцію, а як вимушену – люди були змушені вивозити свої сім'ї за кордон, аби не опинитись у стінах НКВС-КДБ [3]. Після смерті

Любачівського в 2001 році Синод обрав Л. Гузара Главою Української Греко-Католицької церкви (2001–2011 рр.) [4].

Увесь життєвий шлях ніби готував його для розбудови церкви у вільній Україні: знання кількох мов, широкий світогляд і досвід того, як живе світ поза межами радянських рамок. «Коли потрібно було відстоювати позиції церкви, її провідником був Андрій Шептицький, коли треба було за церкву терпіти – був Патріарх Йосип Сліпий, який провів у таборах 18 років. Коли потрібно було відроджувати цю церкву в діаспорі – був покликаний Мирослав Любачівський. Коли треба було розбудовувати церкву у вільній Україні, був покликаний Любомир Гузар. Кожного разу очільник церкви мав саме такі риси, навички, які найкраще відповідали потребам часу», – говорив колишній прес-секретар Ігор Яців [11].

Одним із головних завдань Любомира Гузара було відродження та поширення церкви на східні терени України. Саме за його керівництва сталася знакова подія для греко-католиків – церква формально перестала бути галицькою чи західноукраїнською, а отримала визнання у якості загальноукраїнської й однієї з найвпливовіших у державі.

У 2005 році з його ініціативи було перенесено престол до Києва і побудовано Патріарший собор на лівому березі Дніпра [5]. Любомир Гузар активно працював над об'єднанням голів всіх церков в Україні для спільної праці над духовним і моральним вихованням молоді та розв'язанням болючих проблем в державі. На думку митрополита велике завдання Церкви полягає у тому, щоби долати та усувати всі поділи, щоб люди зрозуміли, що ми є один народ. Не Схід, Захід, Північ, Південь, члени тої чи іншої партії... Ми всі є українці! Ми можемо між собою мати різниці у поглядах, але ми є українці і мусимо згідно із цим діяти [7].

Владуку з повним правом можна назвати й правозахисником та рушієм глобальних, світоглядних змін в українському середовищі. Після відходу від керівництва церквою Любомир Гузар разом з низкою інших моральних авторитетів країни взяв активну участь у створенні Ініціативної групи «Перше грудня» (2011 р.), метою якої є становлення вільного народу України, об'єднаного спільними духовними цінностями, здатного творити моральну політику, справедливую економіку та соціальне благо [7]. Учасники групи

закликали українців у своєму зверненні (2016 р.) брати відповідальність за ситуацію в країні на себе, не чинити опір реформам і зберігати єдність. «Якщо в народі домінують рабські інстинкти – ним керуватимуть диктатори. Якщо народ тямить свою гідність і готовий брати на себе відповідальність – ним керуватимуть зразкові демократи. Вибір варіанту для України насправді за нами», – говорив Л. Гузар [9].

Він наголошував, що відповідальність за своє життя, а отже, його успіх, добробут і щастя нікому не може передаватися. Першим з українських патріархів Гузар виступив під час Помаранчевої революції, прийшов на Майдан під час революції Гідності (2013–2014 рр.) і звернувся до українців із закликом чинити добро, щоб жити у нормальній державі, передати її дітям і внукам. Ще до перших смертей він зробив заяву, яка стала пророчою. «Коли влада вживає надмірну силу, народ має право збройно боронитися. Кожен із нас має право боронитись» [10]. На думку Патріарха, бути патріотом, означає любити свій народ, але також шанувати інші національності. Тому справжні патріоти, які себе вважають націоналістами, це ті, що вміють любити своє, але не ненавидіти чуже, боронити свої права, не посягати на права інших.

Блаженніший – єдиний архієрей, якому вдалося протягом усього періоду його правління церквою чітко висловлювати церковний принцип щодо політики: церква покликана просвітлювати своїх вірян і суспільство щодо моральних засад, але вона не повинна нав'язувати своїй пастві кандидатів чи партії. Жоден першоєрарх у такій послідовності не висловлювався і не діяв протягом цього десятиліття, як Блаженніший Любомир.

Роль Любомира Гузара на українській політичній арені важко переоцінити. Він ніколи не прагнув присутності на ній, але кожен із політиків вважав за велику удачу бути поміченим поруч із ним. Блаженніший не шукав їхнього товариства, але й не уникав. Поруч із політичними діями був настільки іншим, що часом здавався чужим усьому, що відбувається навколо. Гузар справді був далекий від тієї політики, яку ми звикли бачити на екранах телевізорів. Він завжди прагнув досягати компромісу в діалозі, а не йти проти совісті.

Після смерті папи Івана-Павла II у 2005 році Любомира Гузара розглядали як одного з претендентів на папський престол.

Найбільшою перешкодою до обрання називали східноєвропейське походження – кардинали могли не проголосувати за другого поспіль папу з цього регіону Європи. Серед інших перешкод називали колишнє громадянство США, потребу в разі обрання перейти в Римокатолицьку церкву. З-поміж його переваг відзначали ясність розуму, високу духовність, популярність серед кардиналів [1]. На думку Л. Гузара, має бути бажання правди, бажання зберегти і розвинути свою національну свідомість та ідентичність. Представники духовного стану повинні брати участь у відзначенні пам'ятних дат (Голодомор, Крути та ін.), вчити любити свою історію розумно та віддано [2].

Його незмінний успіх, ключ до «загадкового» авторитету – у чесності перед слухачем і співрозмовником. В основі формули його успіху – величезна людська порядність і сміливість. Якби мені запропонували підібрати прикметник, який найточніше відповідає образу Патріарха Гузара, я б не вагалася ні секунди – безстрашний. Гузар вражає своєю сміливістю. Не «відчайдушною», а цілком «розважливою» сміливістю людини, яка робить те, що має робити, і готова прийняти те, що буде.

Його шлях – це великий столітній зв'язок наших духовних і національних молитов та прагнень. Він став послідовним і символічним продовженням чину Маркіяна Шашкевича, Андрея Шептицького, Йосипа Сліпого. Його ім'я і слово відтепер навечно у цьому великому ряду будівничих.

Висновки. Отже, безпосередній вплив на формування світогляду і життєвої позиції Любомира Гузара, становлення його як самобутньої особистості, національно свідомого активного діяча української церкви мали такі чинники: родинне коло, завдяки якому сформувались високі моральні якості; народна школа, де Любомир увійшов у світ українського етнокультурного життя; навчання у гімназії Зальцбурга, в Малій духовній семінарії в Стемфордї (штат Коннектикут), активна пластунаська діяльність, релігійно-церковна діяльність (священик Стемфордської єпархії), опікування парафією «Союзівка» Українського Народного Союзу та Спільки української молоді (СУМ) у Еленвілі (штат Нью-Йорк), богословські студії в Римі, спілкування та співпраця з Йосипом Сліпим; дискусійні зустрічі з православними духовниками, які обговорювали примирення і співпрацю двох гілок Української Христової Церкви.

Сукупність цих чинників зумовила формування Блаженнішого Любомира Гузара як беззаперечного морального авторитету не тільки для греко-католиків, але й для вірян інших конфесій та людей, далеких від релігійного життя.

З'ясовано, що основну увагу Любомир Гузар зосереджував на відродженні та поширенні греко-католицької церкви на східні терени України, перенесенні Престолу УГКЦ до Києва, будівництві Патріаршого собору Воскресіння Христового, об'єднанні голів усіх церков України та двох гілок Української Хрестової Церкви для розв'язання болючих проблем в Україні, об'єднанні відомих інтелектуалів та моральних авторитетів нації (Ініціативна група «Перше грудня»).

Він був мостом між часом, ідеями, іменами, мудрим і понадчасовим мислителем з точною, гострою і чесною думкою, з батьківською турботою про спраглих і страждених, усіх, хто нашої нації і могутньою опорою.

Усе земне життя Блаженнішого Любомира Гузара – євангельський приклад жертвовної любові до Бога, Людей та України.

Список використаних джерел та літератури:

1. Любомир Гузар – Людина з янголом на плечі [Електронний ресурс] Галина Титиш, Павло Шеремет // Українська правда, 29 серпня 2011. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/society/2016/08/29/217171/>. – Назва з титул. екрану.

2. Гузар Любомир // Енциклопедія історії України : у 10 т. / ред. кол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. – К. : Наук. думка, 2004. – Т. 2 : Г – Д. – С. 246.

3. Любомир Гузар. Біографія [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

[https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D1%8E%D0%B1%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%80_\(%D0%93%D1%83%D0%B7%D0%B0%D1%80\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D1%8E%D0%B1%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%80_(%D0%93%D1%83%D0%B7%D0%B0%D1%80)). – Назва з титул. екрану.

4. Гузар – Блаженніший Любомир Верховний Архієпископ Української Греко-Католицької Церкви [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://100kroktiv.info/2017/02/huzar-blazhennishyj-lyubomyr/>. – Назва з титул. екрану.

5. Пресвята Трійця як ідеал єдності. Глава Української греко-католицької церкви кардинал Любомир Гузар про віру, свободу й Боже провидіння [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Publication/2270>. – Назва з титул. екрану.

6. Ініціативна група «Першого грудня» продовжуватиме працю свого духовного батька – Любомира (Гузара) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/catholics/ugcc/67189/. – Назва з титул. екрану.

7. Любомир Гузар: глава УГКЦ, який повів церкву на схід [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bbc.com/ukrainian/features-38303285>. – Назва з титул. екрану.

8. Збережімо державу від саморуйнації!». Відеозапис прес-конференції Ініціативної групи «Першого грудня» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://1-12.org.ua/>. – Назва з титул. екрану.

9. Інтелектуали групи «Першого грудня» звернулись до українців щодо виходу із саморуйнації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://1-12.org.ua/>. – Назва з титул. екрану.

10. Хочу бути Людиною. Уривок із книжки на пам'ять про Блаженнішого Любомира Гузара [Електронний ресурс] / Ксеня Різник // Червень 1, 20170. – Режим доступу: <http://blog.yakaboo.ua/xochu-buty-lyudynou-uryvok-iz-knyzhky-na-pamyat-pro-blazhennishogo-lyubomyra-guzara/>. – Назва з титул. екрану.

11. Блаженніший Любомир Гузар: «Учителю, іду за тобою. Думки до проповідей. – Жовква : Місіонер, 2017. – 264 с.

К. В. Завальнюк,
кандидат історичних наук
(м. Вінниця)

Р. М. Зелінський,
(смт Літин, Вінницька обл.)

В. В. Шумський,
(Літинський р-н Вінницької обл.)

ТЕРИТОРІАЛЬНА СКЛАДОВА УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В XX СТОЛІТТІ

У процесі державотворення одним із ключових питань завжди є питання визначення території, на яку поширюватиметься юрисдикція державного суверенітету. Зазвичай ця проблема ускладнюється тим, що нація, яка бореться за власну державу здебільшого територіально є розділена між сусідніми країнами-метрополіями. В такій суспільно-політичній ситуації опинилася й українська спільнота після Першої світової війни. В цей час на українських етнічних теренах відбувається становлення різних форм державності. Найяскравішим прикладом є утворення Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки з подальшим їх об'єднанням в одну державу. Однак, разом з тим у вітчизняній історіографії спостерігаємо факти утворення інших суспільно-політичних формувань з ознаками державного управління на відповідних територіях. Це короточасні квазідержавні «республіки», які були як національно орієнтовані, так і пробільшовицького напрямку. Після другої Світової війни відбувається збирання земель Радянського Союзу в європейській частині. Театром таких дій є переважно радянська Україна, територія якої розширилась за рахунок приєднання етнічних земель. Однак така «соборність» в територіальних межах маріонеткової УРСР не мала нічого спільного з українським державотворенням.

Метою статті є висвітлити територіальну складову різних державних утворень на українських етнічних землях та хронологію формування адміністративних кордонів України радянського періоду.

Після Першої світової війни українські етнічні землі знаходились у складі Австро-Угорської та Російської імперій.

З крахом цих монархій розгорнулись українські національно-визвольні змагання. Проте, тривале перебування різних частин України у складі згаданих імперій залишило значний слід у ментальності двох частин української спільноти. Цей фактор був вагомий в боротьбі українців за свою державу, в якій мали жити мешканці різних етнічних земель. Про це свого часу писав В'ячеслав Липинський; «Ріжниці між Східною (Візантійсько-Московською) і Західною (Римсько-Польською) Україною, далі ріжниці між Лівобережною Гетьманщиною і Слобожанщиною, Правобережжям, Запорожськими землями, Кубаню, Галичиною, Буковиною, Закарпатською Русю і Кримом – настільки великі, що з ними всякий український політик-державник мусить дуже поважно рахуватись» [1].

До 1917 року термін «Україна» в офіційному правовому полі не вживався, не існувало і однойменної провінції, як в російській, так і в Австро-Угорській імперіях. Україна жила в літературі, поезії, в народних піснях та серцях українців. Винятком щодо офіційного використання прикметника «українська» була назва Слобідсько-Української губернії Російської імперії з центром в м. Харкові, що існувала в 1765–1780 та 1797–1835 роках.

Боротьбу за національну соборну державність України очолила Українська Центральна Рада, створена на початку березня 1917 р. в Києві. В І Універсалі Центральна Рада 10 (23) червня 1917 року проголосила автономію України: «Хай Україна буде вільною. Не одділяючись від всієї Росії, не розриваючи з державою Російською, хай народ український на своїй землі має право сам порядкувати своїм життям». Слід зауважити, що з боку Тимчасового уряду був великий спротив заявленим територіальним межах України. Російська влада погодилась лише на обмеження території України лише п'ятьма губерніями, при цьому відмежувавши від Чернігівщини чотири північні повіти.

Згодом 7 (20) листопада 1917 року ухвалено III Універсал Центральної Ради, де проголошено створення Української Народної Республіки в складі Російської Федеративної Демократичної Республіки: «Віднині, Україна стає Українською Народною Республікою. Не відділяючись від республіки Російської і зберігаючи єдність її, ми твердо станемо на нашій землі, щоб силами нашими допомогти всій Росії, щоб вся республіка Російська стала федерацією

рівних і вільних народів... До території Народної Української Республіки належать землі, заселені в більшості українцями: Київщина, Поділля, Волинь, Чернігівщина, Полтавщина, Харківщина, Катеринославщина, Херсонщина, Таврія (без Криму). Остаточне визначення кордонів Української Народної Республіки, щодо прилучення частин Курщини, Холмщини, Воронежчини і суміжних губерній областей, де більшість населення українське, має бути встановлене по згоді організованої волі народів» [2].

В результаті розвитку більшовицької агресії в Україні соборність УНР опинилась під загрозою. Це спонукало Центральну Раду до ухвалення 9 (22) січня 1918 року IV Універсалу, яким проголошено повну самостійність Української Народної Республіки: «Однині Українська Народна Республіка стає самостійною, ні від кого незалежною, вільною, суверенною державою українського народу... Власть у ній буде належати тільки народові України...».

За час існування Української Держави гетьману Павлу Скоропадському протягом нетривалого його правління (майже вісім місяців) вдалося зберегти цілісність підконтрольних йому територій. На думку історика Івана Гошуляка, в основу діяльності Гетьманату була покладена великоукраїнська концепція розбудови державності, що спиралася не лише на етнічний, але й державно-територіальний принцип, який передбачав врахування стратегічних, економічних, політичних та інших факторів [3].

Про території приєднані до Української держави дізнаємося із гетьманського законопроекту від 25 травня 1918 року «Про тимчасове встановлення судової влади на території Кобринського, Пружанського, Берестейського і Більського повітів Гродненської губернії; Пінського повіту Мінської губернії; Ковельського та Володимир-Волинського повітів Волинської губернії» [4].

У планах гетьманської влади передбачалося приєднання до Української держави 31 повіту, в тому числі 15 повітів російських губерній з переважною більшістю українського населення. При цьому приєднання Таврійської губернії залишалося невирішеним [5].

За висновком Івана Гошуляка, практично здійснити задумане гетьману та його уряду вдалося лише частково. Адже до Української Держави було приєднано частини Мінської і Могилівської губерній. При цьому таке приєднання виходило за українські етнографічні межі

і носило стратегічний характер (щоб від'єднати зазначені землі від РСФРР та Польщі) [3].

Поява в листопаді 1918 р., внаслідок краху Австро-Угорської імперії, Західно-Української Народної Республіки та відновлення Директорією після падіння Гетьманату Української Народної Республіки стали початком для реалізації української соборницької ідеї, логічним продовженням якої став історичний Акт Злуки УНР і ЗУНР, обнародований в урочистій обстановці Директорією 22 січня 1919 року на Софійському майдані Києва. Цей, часто цитований, документ визначав основні засади об'єднання двох українських республік: «Однині воєдино зливаються століттями одірвані одна від одної частини єдиної України – Західно-Українська Народна Республіка (Галичина, Буковина, Угорська Русь) і Наддніпрянська Велика Україна. Здійснились мрії, якими жили і за які умирали кращі сини України. Однині є єдина незалежна Українська Народна Республіка».

З перебігом подальших подій в результаті польсько-радянської війни, в якій українські війська виступили польськими союзниками, польське керівництво, зважаючи на безперспективність продовження воєнних дій, 18 березня 1921 року підписало з Радянською Росією Ризький мирний договір. Територія України була поділена між двома державами, а Армія УНР – інтернована на польських теренах. Українська Народна Республіка припинила існування, а її уряд діяв в екзилі аж до 24 серпня 1992 року, до моменту передачі повноважень від Президента УНР в екзилі М. Плав'юка Президенту України Л. Кравчуку.

Період українських національно-визвольних змагань початку ХХ століття характерний формуванням короткочасних самоврядних територій, які були підконтрольні певним політичним силам та утримувались за допомогою військово-адміністративного апарату. Очільники таких утворень називали їх «республіками».

Такі «республіки» мали місце по всій території сучасної України. Так, з 4 листопада по 23 січня 1919 року на терені нинішнього Сяноцького повіту Підкарпатського воєводства Польщі існувала Східно-Лемківська Республіка (Команчанська або Команецька Республіка), що об'єднувала майже 30 лемківських сіл з

населенням біля 18 тис. чоловік з центром у селі Команча, зазначене державне утворення ліквідоване польськими легіонерами.

Гуцульська Республіка з 8 листопада 1918 року по 11 червня 1919 року була локалізована на терені Рахівського району Закарпатської області з центром в с. Ясіня. Окупована румунськими військами.

На західній Лемківщині з 5 грудня 1918 року по 12 березня 1920 року існувала, так звана Руська Народна Республіка Лемків (Лемківсько-Руська або Лемко-Русинська Республіка) – державне утворення проросійської політичної орієнтації. Ліквідована польськими військами.

До переліку «республік», що підтримували боротьбу за українську державність слід віднести також Трипільську республіку (січень – листопад 1919 року з перервами) з центром в с. Трипілья на Київщині на чолі з отаманом Зеленим, Ямпільську республіку (січень – квітень 1919 року, березень – лютий 1921 року), Гайсинську (травень – жовтень 1919 року), Головчинецьку (грудень 1919 року), Хмельницьку республіку (серпень 1919 року – лютий 1920 року) на Поділлі, Горбулівську республіку (березень – вересень 1919 р., з перервами) на Київщині [6].

На особливу увагу заслуговує Республіка Гуляй-Поле (листопад 1918 року – серпень 1921 року) – військово-політичне адміністративне утворення під проводом Нестора Махна, яке займало підконтрольні повстанцям території Катеринославської губернії з центром у м. Гуляйполе (тепер – Запорізька область), Умовно територія республіки, кордони якої постійно змінювалися внаслідок бойових дій, охоплювала повністю або частково 5 повітів Катеринославської й Таврійської губерній: Олександрівського, Павлоградського, Маріупольського, Мелітопольського та Бердянського.

Не менш легендарною є Холодноярська Республіка (1919–1922 рр.) в районі лісового урочища Холодний Яр (теперішній Чигиринський район Черкаської області) з центром в с. Мельники. Зазначене утворення було формою організації повстанців за українську державність з більшовицькими окупантами. Повстанський рух діяв аж до 1922 року, коли більшовики обманом захопили холодноярських отаманів.

Подібні за формою та протилежні за ідеологічним змістом існували також радянські республіки. Більшовики на окупованих територіях утворювали військово-територіальні формування також називаючи їх «республіками». До такого списку слід віднести Одеську Радянську Республіку (18(31).01. – 13.03.1918 р.), що охоплювала м. Одесу, Бессарабську та Херсонську губернії (окупована та ліквідована румунськими і австро-німецькими військами), Донецько-Криворізьку Радянську Республіку (12.02.1918 – 17.02.1919 рр.) на теренах Харківської та Катеринославської губерній, частини Криворіжжя Херсонської губернії, частина повітів Таврійської губернії (до Кримського перешийку) та прилеглих до них промислових (вугільних) районів області Війська Донського з Таганрогом і Олександро-Грушевським (нині – Шахти, Росія), Таврійську Радянську Соціалістичну Республіку (21.03. – 24.04.1918 р.), штучне напівдержавне утворення в Криму, що входило до складу РСФРР, Донську Радянську Республіку (23.03. – 30.09.1918 р.), проголошену на території Донської області після її звільнення від військ А. М. Каледіна, Дерманську республіку (початок березня 1919 р.), військово-політичне адміністративне утворення більшовицького напрямку на території Дубенського повіту Волинської губернії. Летичівську Радянську Республіку (10(23).11.1918 – 01.1919 рр.) на Летичівського повіту Подільської губернії, Бессарабську Радянську Соціалістичну Республіку (в складі РСФРР) (11.05. – 09.1919 р.), до складу якої входили українські землі, зокрема райони Тираспольського повіту Херсонської губернії, Балтського та Ольгопільського повітів Подільської губернії, Кримську Соціалістичну Радянську Республіку (29.04.1919 – 07.11.1921 рр.), Висунська Радянська Республіка (02.10. – 21.11.1919 рр.) з центром у посаді Висунську (тепер село Березнегуватського району Миколаївської області), Баштанську Республіку (16.09. – 19.11.1919 рр.) на Миколаївщині з центром у с. Баштанка (до 1928 р. – Полтавка) під керівництвом Миколаївського підпільного більшовицького комітету, Бойківську Радянську Республіку (21-26.08.1920 р.) на території колишнього Сколівського повіту (нині – Львівська область), Галицьку Соціалістичну Радянську Республіку (15.07. – 23.09.1920 рр.) на теренах Тернопільської й частково Львівської областей (припинила існування після відступу з Галичини

Червоної Армії), Кримську Автономну Радянську Соціалістичну Республіку (у складі РРФСР з 18.10.1921 р. по 30.06.1945 р., у складі УРСР, України з 12.02.1991 р. по 26.02.1992 р.) та ін. [6]. Всі, так звані, радянські республіки, які не були знищені в силу різних обставин, після остаточної окупації більшовиками України були об'єднані в РСФРР та УСРР.

Вищенаведені переліки не є вичерпними, але вони ілюструють локалізацію географічного розташування зазначених «республік» на терені України.

З більшовицькою окупацією всієї України на її теренах була утворена підконтрольна Москві Українська Соціалістична Радянська Республіка (згодом перейменована в Українську Радянську Соціалістичну Республіку), яка з 30 грудня 1922 року стала складовою Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР). В усіх конституціях радянської України затверджено правову норму про «державність» УСРР (УРСР). Наприклад, в статті 1 Конституції УСРР зазначено, що «Українська республіка є соціалістична держава робітників та селян». А стаття 3 Основного Закону визначала, що «Українська соціалістична радянська республіка входить до складу Союзу радянських соціалістичних республік як суверенна договірна держава і зберігає за собою право вільного виходу з Союзу. Суверенітет Української соціалістичної радянської республіки обмежений лише в межах, зазначених в Конституції Союзу радянських соціалістичних республік і лише в предметах, що їх віднесено до компетенції Союзу радянських соціалістичних республік; поза цими межами Українська соціалістична радянська республіка здійснює свою державну владу самостійно» [7].

Практично українська та інші республіки були в статусі провінцій радянської імперії, тому в перші роки її існування формувались адміністративні кордони між ними.

На момент створення УСРР фактично не включала в себе території Західної України, Криму, Донецько-Криворізької радянської республіки, Північної Буковини, Закарпаття, частини Бессарабії та Одеси. Постановою ЦК РКП(б) від 15 березня 1918 року Донецький басейн був визнаний територією України. На II Всеукраїнському з'їзді Рад були присутні делегати від Донбасу, а Україна була проголошена незалежною радянською федеративною республікою. При цьому до

складу УСРР входили південні території сучасної Гомельської області Білорусі. До складу УСРР якийсь час входили Белгородський і Грайворонський повіти дореволюційної Курської губернії. 31 січня 1919 РНК УСРР приймає постанову про утворення Донецької губернії в складі двох повітів – Бахмутського та Слов'яносербського. 25 лютого 1919 року розглядалося питання про кордони між РСФРР і УСРР. Основним рішенням було зберегти дореволюційні кордони між губерніями в якості кордонів між республіками, але 4 північні повіти Чернігівської губернії були передані РСФРР, яка включила їх до складу Гомельської губернії – першої нової губернії, яку створило радянське керівництво. 15 березня 1920 року РСФРР передала УСРР станиці Гундорівську, Кам'янську, Калітвянську, Усть-Белокалітвянську, волость Карбово-Обріську Донецького округу, ст. Володимирську, Олександрівську Черкаського округу й далі по лінії ст. Козачі Лагері, Мало-Несветайська, Нижньо-Крепінська, Таганрог (разом з округом). У серпні 1924 року частина Шахтинського й Таганрозького округів Донецької губернії Української РСР були повернені до складу РСФРР [6].

Згідно з Постановою Верховної Ради СРСР від 16 жовтня 1925 року «Про врегулювання кордонів Української СРР з Російською СФРР і Білоруською СРР» від України до Росії відійшли обширні українські землі, в тому числі Грайворонський, Путивльський та Новооскольський повіти Курської губернії, Острогозький, Богучарський, Біргоченський – Воронежської, Таганрозький – Донської області, Темрюцький та Єйський – Кубанської, де українці складали від 51 до 90% населення [6].

У 1925–1926 рр. продовжилося збільшення території України: 16 жовтня 1925 року РСФРР передає частину Курської губернії (територія Путивльського повіту (без Крупецької волості), Кренічанську волость Грайворонського повіту, 2 неповні волості Грайворонського та Белгородського повітів); 1 квітня 1926 року добавлена Семенівська волость Новозибківського повіту Брянської губернії; Троїцька волость Валуйського повіту Воронежської губернії [6].

На українському Закарпатті, що належало Чехословаччині протягом півроку, існувала українська держава двох типів. Від 11 жовтня 1938 року до 14 березня 1939 року Підкарпатська Русь, як

автономна частина федеративної ЧСР, та 14–18 березня 1939 року – Карпатська Україна, як незалежна держава. Проте наступ угорських військ 18 березня 1939 року повністю окупував Карпатську Україну з подальшим її приєднанням до Угорщини [6].

У вересні 1939 року радянські війська окупували в Польщі територію Західної України, яка 14 листопада 1939 року офіційно ввійшла до складу УРСР. З придбаних територій 16 серпня 1945 року Польщі були зроблені деякі поступки, лінія кордону УРСР із Польщею проведена по лінії Керзона з невеликими відхиленнями на користь Польщі (в тому числі місто Перемишль).

28 червня – 3 липня 1940 року війська СРСР зайняли Бессарабію й Північну Буковину, що належали Румунії. 2 серпня 1940 року зі складу УРСР виведено Придністров'я (воно разом з рядом територій у Бессарабії утворило Молдавську РСР). УРСР одержала Північну Буковину з Чернівцями, південні райони Бессарабії з містом Білгород-Дністровський (Аккерман) [6].

У березні 1945 року, згідно з радянсько-польськими договорами, частина Дрогобицької області (Бірчанський, Ліськівський і західна частина Перемишльського району з містом Перемишль) були передані Польщі [6].

29 червня 1945 року в Москві було підписано угоду про вхідження Підкарпатської Русі, що належить Чехословаччині, до складу УРСР. Крім того, були передані деякі словацькі території. Нові території отримали назву Закарпаття [6].

У травні 1948 року Медиківський район з складу Дрогобицької області передано Польщі. 15 лютого 1951 року відбувся обмін територіями між СРСР і Польщею, в результаті чого УРСР втратила частину території Дрогобицької області (Нижньо-Устріцький район). 19 лютого 1954 року зі складу РРФСР до складу УРСР переданий Крим [6].

З відновленням незалежності України 24 серпня 1991 року територія держави утвердилась в адміністративних межах УРСР. Окремі етнічні українські землі залишились за межами державного кордону України, однак згідно з міжнародним правом про непорушність кордонів Українська держава на них не претендує.

Щодо відносин України з Російською Федерацією слід зазначити, що ще за радянських часів 19 листопада 1990 року між

УРСР та РРФСР укладено угоду про двостороннє співробітництво. В статті 6 документа зазначено, що дві сторони поважають територіальну цілісність одна одної у існуючих межах СРСР [8].

Відповідно до Закону України «Про правонаступництво України» у ст. 5 встановлено, що державний кордон Союзу РСР, який відмежовує Україну від інших держав, і кордон між Українською РСР, Білоруською РСР, Молдавською РСР і Російською Федерацією станом на 15 липня 1990 року є державним кордоном України [9].

Крім цього у Будапештському меморандумі про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1994 року Російська Федерація, Великобританія та США підтвердили щодо України зобов'язання про повагу незалежності та суверенітету України в існуючих кордонах [10].

Однак, всупереч вищенаведеним міжнародним та національним нормативно-правовим актам, як показують події сучасності, Російською Федерацією анексовано Автономну Республіку Крим та здійснюється збройна підтримка сепаратистських сил на окупованих районах Донецької і Луганської областей. Тому Україна на сьогодні постала перед необхідністю захисту суверенітету та територіальної цілісності держави. Отже, проблема соборності українських земель на сучасному етапі українського державотворення знову набула актуальності. Для її подолання сьогодні на східних кордонах ведуть збройну боротьбу з агресором захисники у лавах Збройних сил України та інших силових і воєнізованих структур. Для повноцінного розвитку держави цілісність її території є необхідною умовою. За висновком історика Івана Гошуляка: «Соборність – загальна, органічна ознака будь-якої нації, неодмінна умова її розвитку й процвітання, важлива передумова державності» [3].

Список використаних джерел та літератури:

1. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму. К. : Філадельфія, 1995. С. 422.
2. Національні відносини в Україні в ХХ ст. Збірник документів і матеріалів. – К., 1994.
3. Гошуляк І. Тернистий шлях до соборності (від ідеї до акту злуки). Київ, 2009. 466 с.

4. Державний Вісник. 1918. 31 травня.
5. Соборність України. Від зародження ідеї до першої спроби реалізації. Кн. 1. К., 2000. С. 101.
6. Завальнюк К.В., Зелінський Р.М. Лінія часу: український вектор. Хронологічний довідник. Хмельницький: ІРД, 2014. 355 с.
7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1929.htm. – Назва з титул. екрану.
8. Договір між українською Радянською Соціалістичною Республікою та Російською Радянською Федеративною Соціалістичною Республікою від 19.11.1990 // Відомості Верховної Ради (ВВР). 1990. № 49. Ст. 637.
9. Закон України «Про правонаступництво України» від 12.09.1991 № 1543-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. 1991. № 46. Ст. 617.
10. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 05.12.1994 // Зібрання чинних міжнародних договорів України. 2004 р. № 4. Кн. 2. Ст. 603.

С. І. Никитюк,
викладач англійської мови
(м. Кам'янець-Подільський)

НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ У ПРАЦЯХ ІВАНА ОГІЄНКА

Поет і прозаїк, есеїст і мовознавець, поліглот і теоретик канонічного права, вчений-професор і перекладач Біблії та релігійної літератури, ієрарх Української автокефальної православної церкви, енциклопедист, носій і творець невсипущого національного духу, людина, на подив, широких уподобань і зацікавлень [1] – це все можна сказати про одну, всесвітньо відому постать, Івана Огієнка.

Праці Огієнка наразі мають неабияке прикладне значення, бо служили й служать тим, кому небайдуже національне відродження нації та України. Працями та величною постаттю Івана Огієнка

цікавилися й досліджують такі вітчизняні вчені, як А. О. Євграфова, О. М. Завальнюк, Г. Й. Насмінчук, Є. І. Сохацька, М. С. Тимошик.

Мета статті – дослідити літературний доробок вченого Івана Огієнка в аспекті національного виховання.

Проаналізувавши праці Івана Огієнка, можна стверджувати, що він розкрив основні засоби здійснення національного виховання підростаючого покоління. За твердженням педагога, *«мова нерозривно пов'язана з народом та його історією, і коли ми мусимо любити свій народ, то тим самим мусимо любити і берегти й свою рідну мову, бо без мови народ не може існувати»*. Спираючись на власний досвід, Іван Огієнко доводить, що *«безмовний народ – не народ»*. Спілкування з дітьми своєю мовою веде до підвищення свідомості, формує гідність, високі моральні якості. *«Рідна мова – то найголовніший наріжний камінь існування народу, як окремої нації: без окремої мови нема самостійного народу, бо рідна мова – то основа нашої історії, як душа цього народу»*. На думку Івана Огієнка, мова – це найкращий вихователь, бо завдяки їй формуються основи духовного світу дитини, тільки вона (мова) може забезпечити повноцінне життя особистості [2].

Іван Огієнко наголошував на великому виховному змісті народного календаря – системи історично обумовлених дат, свят, подій, традицій, звичаїв та обрядів, які в певній послідовності відзначає весь народ упродовж року. Педагоги повинні зосередити свої зусилля на вивченні дітьми народного календаря, розумінні його виховного значення, духовного потенціалу і змісту. Свята, фольклорно-календарні традиції, звичаї українців вказують на їхній високий культурний рівень, ступінь талановитості, глибокий гуманістичний потенціал. «Народний календар прилучає дітей до живої енциклопедії побуту й дозвілля народу. У могутньому гармонійному комплексі емоційно-естетичних засобів виховання дитина формується як представник певного етносу. У дитячому садку та початковій школі народний календар є природовідповідною програмою національного виховання. Традиції й обряди притаманні кожному святу, пов'язані з природою рідного краю, природою самої людини, трудовою діяльністю народу в різні пори року. Вони поглиблюють емоційні зв'язки дитини з життям, працею, красою рідного народу», – писав Іван Огієнко. У процесі підготовки

до свят, календарних дійств та під час проведення їх у дітей пробуджуються, поглиблюються і закріплюються найкращі якості особистості: творче ставлення до дійсності, кмітливість, працьовитість, ініціативність, діловитість, підприємливість, а головне – любов до рідного народу, до батьківщини [2].

Іван Огієнко великого значення надавав ознайомленню дітей з національними звичаями та обрядами. Учений доводив необхідність формування в підростаючого покоління поваги до звичаїв свого народу. Звичаї він поділяв на родинні (домашні), релігійні, загальнонародні. Іван Огієнко орієнтував на прилучення молоді до дотримання обрядів свого народу, оскільки вони поєднують у собі багато естетичного, морального, етичного, історичного і філософського. Звичаї та обряди об'єднують минуле і сучасне, свідчать про наявність етнічної спільності людей. *«У який бік не поглянемо, скрізь бачимо, як оригінально, своєрідно складав свою культуру народ український»*, – зазначав великий мислитель. Підтвердження цих думок знаходить своє відображення і в сьогоденній практиці навчально-виховної роботи з дітьми. Жодна родина, жодний заклад освіти не має обходитися без використання народних традицій, звичаїв та обрядів. Це той фундамент виховання, що переходить і передається з покоління в покоління. На основі народних традицій у дітей формуються норми й правила моральної поведінки, світосприймання. Традиції – це живий пізнавальний, емоційний, зрозумілий зв'язок між минулим, сучасним і майбутнім народу. Прилучаючись до традицій, наслідуючи їх, діти вбирають їх пізнавальний, психологічний, моральний, естетичний зміст.

До цінних джерел національного виховання вчений відносив *фольклор* – *«найкращий здобуток старовини, що має вплив на стару й нову українську літературу»*. Виховання засобами фольклору впливає на розвиток емоційної сфери дитини, сприяє формуванню глибоких духовних почуттів підростаючої особистості, «допомагає відтворити картину світу в традиційних для народного світогляду формах: казках, прислів'ях, приказках, забавлянках, колисанках, мирилках, потішках тощо». Іван Огієнко наголошував також і на виховному значенні рідного побуту. На його думку, діти повинні знати глибокий смисл і значення оформлення житла в національному дусі, елементи національного одягу тощо. *«Ми бачимо орнамент на кожному кроці*

життя селянського: малюнки криють сволюки й комини, містяться над дверима та вікнами, по стінах хат, оздоблюють дерев'яний посуд, широко розкинулись по скринях, мисниках, річах свіцьких...», – писав мислитель. З дитинства в малюнках формується «доречне й естетичне» використання елементів українського національного побуту, «розуміння їх краси й моралі», тобто відчуття своєї етнічної належності, ставлення до свого народу [3].

Як свідчать приклади, переважна більшість ідей Івана Огієнка з питань національного виховання дітей переплітається із запитамися і завданнями сучасної педагогіки та може відкрити нові горизонти у популяризації спадщини та увічнення його пам'яті.

Список використаних джерел та літератури:

1. Качкан В. А. Українське народознавство в іменах: у 2-х ч. навч. посіб. / За ред. А. З. Москаленка ; передм. А. Г. Погрібного. К. : Либідь, 1994. Ч.1. 336 с.
2. Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу : історична монографія. К.: Обереги, 1991. 424 с.
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Митрополит Іларіон URL: <http://ukrlife.org/main/minerva/mova.html>. – Назва з титул. екрану.

В. В. Олійник,

*кандидат педагогічних наук, доцент
(м. Хмельницький)*

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНІЗАЦІЇ ОСВІТИ В 1917-1921 РР.: ПЕРША УКРАЇНСЬКА ГІМНАЗІЯ ЯК ОСЕРЕДОК НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ

У 1917–1920 роках у житті українського суспільства відбулися докорінні зміни. Українські уряди розгорнули роботу зі створення національної системи освіти, зокрема планомірного підпорядкування різних типів навчальних закладів МНО, відкриття українських (національних) шкіл різних типів та українізація всіх діючих. Видатні

педагоги й освітні діячі (О. Дорошкевич, В. Дурдуківський, О. Музиченко, С. Русова, Я. Чепіга та ін.) у своїх працях порушували проблему національного виховання школярів [3, с. 69].

Так, С. Русова у праці «Націоналізація школи» (1917) обґрунтовувала важливість створення рідної української школи. Педагог наголошувала, щоб освітній процес ґрунтувався на пошані особи – як особи індивідуальної, так і особи національної». Основою націоналізації школи педагог вважала націоналізацію педагогічних засобів виховання і навчання: рідна викладава мова, зміна навчальних програм з історії, географії, народного мистецтва (музика, співи, орнаментика) [1, с. 58; 6]. Також С. Русова значну увагу звертала на провідну роль української книжки у вихованні учнів.

Завідувач відділу середньої школи Генерального секретаріату освіти О. Дорошкевич акцентував увагу на великій ролі вчителя в реалізації завдання національного виховання. Своїми запитаннями педагог висловив погляди на мету національної освіти – виховання в дітей любові до Батьківщини, бажання стати на її захист, тобто виховання свідомого патріота. О. Дорошкевич вважав провідною ідею української педагогіки – національне виховання.

Видатний український педагог В. Дурдуківський відстоював питання повернення українському народові його історичної спадщини, відновлення забутих і загублених історичних традицій і витворення міцного, твердого, надійного національного ґрунту для дальшого широкого, вільного, швидкого культурного розвитку молодого покоління [5].

У Циркулярі до директорів середніх шкіл всіх відомств та інспекторів вищих початкових, торгових та інших шкіл України (1918), розробленому Генеральним секретаріатом освіти й підписаного Генеральним Секретарем освіти І. Стешенком, йшлося: упровадження в кожній школі української мови та українознавства; створення шкільних гуртків для позашкільного вивчення української літератури, історії тощо; заснування українських бібліотек; улаштування в школах театральних вистав на основі творів кращих письменників; організація літературно-вокальних вечорів; проведення лекцій з української декламації, екскурсій до історичних місць; створення учнівських організацій на національному ґрунті [8, с. 73].

Видатний український педагог Я.Чепіга серед принципів розвитку шкільної освіти ключовим вважав національний. Педагог у своїх працях наголошував на впровадженні рідної мови в освіту [9, с. 81].

В окреслений період на численних засіданнях Товариства шкільної освіти, спеціальної комісії Генерального секретаріату освіти, Міністерства народної освіти й під керівництвом П. Холодного розроблялися основоположні ідеї розвитку української школи. Українські освітяни, використовуючи найкращі вітчизняні й зарубіжні педагогічні здобутки, у процесі національної демократичної реформи шкільної освіти розробили документ – Проект єдиної школи в Україні. Проте його не було запроваджено в шкільну практику. Проект спочатку було винесено на розгляд Другого Всеукраїнського педагогічного з'їзду (10–12 серпня 1917 р., м. Київ), в якому взяло участь понад 700 учителів. На ньому активно обговорювали ідею єдиної школи. Проект розробляли на основі зарубіжного досвіду [2, с. 78].

У період Гетьманату П. Скоропадського багато планів і проектів попередньої влади ігнорувалися, питання про шкільну реформу відкладалися. Директорія УНР продовжила, започатковане Центральною Радою, розроблення Проекту. Над Проектом працювала комісія «Шкільна анкета» при Міністерстві народної освіти, яка до Ради міністра вносила пропозиції для розгляду, а координуючим центром стала Комісія для технічного проведення реформи школи в Україні (серпень-листопад 1919 р.) у складі 24 відомих педагогів.

У вересні 1919 р. Проект, що складався з трьох томів, було підготовлено до друку. Проте через суспільно-політичні обставини вдалося видати лише перший том [2, с. 79].

Зазначимо, що Проект ґрунтувався на таких принципах: єдиної школи, національному, гуманістичному, демократичному, виховальному, трудовому (діяльному), індивідуалізації та диференціації навчання.

Коротко розглянемо про діяльність Першої української гімназії на національній основі. Перша українська гімназія ім. Т. Шевченка в Києві заснована в березні 1917 р. Тоді з ініціативи відомого громадського діяча і педагога Івана Матвійовича Стешенка було скликано нараду українських педагогів. Йшлося про відкриття

української школи, створення педагогічних комісій з різних шкільних предметів з метою опрацювання програм [4].

На початку 1917 р. було створено Товариство шкільної освіти, в яке і ввійшли педагогічні комісії. Вони розробляли проекти програм, опрацьовували предметну термінологію, готували підручники.

Перша українська гімназія – це був перший на Лівобережній Україні заклад не лише з українською мовою навчання, а й український за змістом, спрямованістю та ідеологією діяльності. Гімназії з першого дня було присвоєно ім'я Тараса Григоровича Шевченка [7, с. 158].

Навчання у Першій українській гімназії спочатку відбувалося у другу зміну в приміщенні приватної російської жіночої гімназії А. В. Жекуліної, згодом – в одному з приміщень на Львівській площі, а потім – у приміщенні колишньої амбулаторії лікарні при Покровському монастирі [4].

Першим директором гімназії був Петро Іванович Холодний. Йому на зміну на багато років прийшов В.Ф. Дурдуківський, який із самого початку існування гімназії викладав українську мову і літературу.

Володимир Дурдуківський писав, що «школа має бути національною. Учити й виховувати в національному дусі – це не значить розмовляти тільки й вести навчання дітей українською мовою... Справжня національна школа повинна бути рідною дитині і мовою, і всіма подробицями, деталями тієї обстановки, яка оточує її, яка утворює особливу, рідну, інтимну атмосферу» [7, с. 168].

У гімназії дітей долучали до історії, поезії українського народу через проведення тематичних шкільних ранків та вечірок, насамперед присвячених творчості Тараса Григоровича Шевченка, ім'я якого вона носила. Крім Шевченківських днів, у закладі загальної середньої освіти проводили різноманітні тематичні свята й вечори.

Отже, українські уряди, відомі педагоги й освітні діячі в період 1917–1921 рр. чимало зробили у розвитку національної освіти: українська школа, українська мова навчання, зміст освіти, запровадження предметів українознавства (українська мова і література, історія і географія України); українська пісня, українська книга тощо.

Список використаних джерел та літератури:

1. Березівська Л. Д. Ідея національно-патріотичного виховання школярів у добу Української революції: за матеріалами журналу «Вільна українська школа» (1917–1920) / Л. Д. Березівська // Рідна шк. – 2016. – № 1 (січень). – С. 57-62.
2. Березівська Л. Д. Проект єдиної школи в Україні про дванадцятирічну загальну середню освіту (1917–1920 рр.) / Л. Д. Березівська // Педагогіка і психологія. – 2017. – № 1. – С. 77-84.
3. Березівська Л. Д. Тенденції розвитку державної політики щодо диференціації організації та змісту шкільної освіти в Україні (кінець XIX ст. –1932) / Л. Д. Березівська // Рідна шк. – 2013. – № 1-2 (січень-лютий). – С. 66-71.
4. Даниленко В. Один з 45-ти. В. Дурдуківський [Електронний ресурс] / Віктор Даниленко. – Режим доступу: http://www.memorial.kiev.ua/zhurnal/pdf/01-02_1998/253.pdf. – Назва з титул. екрану.
5. Дурдуківський В. Матеріали для шкільних ранків і вечірок в пам'ять Тараса Шевченка / В. Дурдуківський // Вільна українська школа (ВУШ). – 1918. – № 7. – С. 145-156.
6. Русова С. Ф. Другий Всеукраїнський учительський з'їзд. Націоналізація школи / С. Ф. Русова // Пед. журн. – 1917. – № 7-12. – С. 57-69.
7. Сухомлинська О. В. Перша українська гімназія ім. Т.Шевченка – утілення мрій української інтелігенції / О. В. Сухомлинська // Нариси з історії розвитку новаторських навчально-виховних закладів в Україні (XX століття) : навч.-метод. посіб. / за ред. О. В. Сухомлинської, В. С. Курила. – Луганськ : Вид-во ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2010. – С. 158-188.
8. Циркуляр до директорів середніх шкіл всіх відомств та інспекторів вищих початкових, торгових та інших шкіл України // ВУШ. – 1918 (рік перший). – № 5-6 (січень-лютий). – С. 72-73.
9. Чепіга Я. Соціалізація народної освіти / Я.Чепіга // ВУШ. – 1917 (рік другий). – № 2 (жовтень). – С. 74-83.

А. М. Семенова,
аспірантка
(м. Хмельницький)

УЧАСТЬ ОЛІМПІАДИ ПАЩЕНКО В КОМІСІЇ У СПРАВІ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ

У статті аналізується початковий етап в реалізації університетського проекту у Кам'янці-Подільському. Особливу увагу приділено виступу О. Пащенко на засіданні Комісії у справі організації українських народних університетів, в якому були виокремлені основні проблемні питання, пов'язані з відкриттям на Поділлі вищого навчального закладу. У повному обсязі цей документ вперше вводиться до наукового обігу.

Ключові слова: Поділля, український університет, О. Пащенко, Кам'янець-Подільський, державні кошти, міське самоврядування, допомога, гуманітарний проект.

Історіографія історії Кам'янець-Подільського державного українського університету нараховує на сьогодні сотні праць [1]. Найбільш системно та комплексно різні аспекти цієї проблематики висвітлено у працях О. М. Завальнюка [2; 3; 4]. Ґрунтовні монографічні дослідження доповнюють комплекси документальних джерел з історії питання, опубліковані завдяки дослідницьким старанням О. М. Завальнюка та С. А. Копилова [5; 6; 7]. Окремі аспекти проблеми допомагає зрозуміти епістолярна спадщина. На сьогодні вийшло у світ щонайменше чотири збірки, в яких міститься листування І. Огієнка з державними діячами, представниками наукової та мистецької громадськості, військовими, богословами, репрезентантами органів місцевого самоврядування та іншими непересічними особистостями [8; 9; 10; 11].

Констатуючи наявність вагомого доробку з історії Кам'янець-Подільського державного українського університету, мусимо констатувати, що в дослідницькому плані проблема не є вичерпною. В центральних та регіональних архівосховищах України, в архівних інституціях та бібліотечних фондах за кордоном міститься ще чимало унікальних документів, які допомагають доповнити наші знання про

становлення національної системи освіти в добу Української революції 1917–1920 рр.

У даній статті ставиться за мету розкрити один сегмент університетської проблематики, пов'язаний із участю голови Кам'янецької повітової шкільної ради О. Пащенко в засіданні Комісії у справі організації українських народних університетів, на якому вирішувалося важливе питання щодо доцільності продовження реалізації гуманітарного проекту у Кам'янці-Подільському.

Нагадаємо, що ідея заснування вищої школи у губерньському центрі Поділля належала О. Пащенко і своїми витокami сягала осені 1917 р. [12]. У публічній площині вона була вперше озвучена О. Шульмінським на засіданні Кам'янець-Подільської міської думи 4 січня 1918 р. [13]. Ідею одноголосно підтримали гласні самоврядного органу, утворивши при цьому спеціальну комісію, яка мала опікуватися її реалізацією.

Проте зміна влади у Кам'янці-Подільському завадила ефективно просувати проект. Більше того, більшовицьке перебування в місті негативно позначилося на усіх аспектах життя місцевого населення. Як писала О. Пащенко «припинилася праця культурна. Не було навіть зв'язку з Києвом. Довго після закінчення більшовитської влади не міг город заспокоїтись, не міг розпочати будь-яку нормальну працю» [14].

Ситуація змінилася лише навесні 1918 р., коли влада знову перейшла до структур Української Центральної Ради. У цей час в Київському народному університеті за участі представників Міністерства освіти була створена спеціальна комісія, яка займалася розробкою схеми заснування в Україні низки народних та класичних вищих навчальних закладів [15]. На засідання комісії, яке відбулося 24 березня 1918 р., були запрошені уповноважені представники від регіонів. На ньому були присутні директор департаменту вищої і середньої школи Ф. Сушицький, професори О. Лук'яненко та Ф. Швець, представники від Міністерства освіти В. Дуб'янський та К. Титаренко і три представники від громад Харківщини і Поділля. Останніх на засіданні репрезентували І. Діяченко та О. Пащенко. Дещо пізніше у своїх мемуарах Олімпіада Михайлівна згадувала, що на той час І. Діяченко перебував у Києві на постійній основі «і не пропускав ні одного випадку, щоб порушити справу нашого

Університету, де тільки можна було», а вона приїхала до столиці вирішувати освітні питання Подільського краю [16].

Третім у порядку денному розглядалося питання щодо заснування українського народного університету в Кам'янці-Подільському. Зокрема, ставилося завдання «зробити деталізацію відправних точок, котрих повинні держатися в цієї справі ті делегати», яких було обрано на засіданні Ради лекторів Українського народного університету 17 березня 1918 р. [17].

Спочатку з короткими повідомленнями виступили Ф. Сушицький та Ф. Швець. Після цього до слова запросили голову Подільської шкільної ради О. Пащенко. З огляду на важливість цього документу в справі заснування університету в Кам'янці-Подільському, подаємо його без скорочень та стилістичних виправлень: «Ідею відкриття в Кам'янці власного Університету, а саме університету українського дуже вітало все місцеве громадянство, і відповідну резолюцію на засіданні місцевої думи було оголошено, хоч Дума переважно складена з жидівських та антиукраїнських елементів і потім пішли деякі розмови про те, чом університет повинен бути обов'язково українським. Щодо коштів, то правдиво бажано не зупинятися ні перед якими жертвами, аби університет в Кам'янці був (лише не всі думські фракції мали на увазі, щоб той університет був обов'язково українським). В цієї справі Думська Українська фракція була в великому контакті з польською курією.

Але таке становище було на початку осені. За час останнього перебування розпущеної армії та панування в Кам'янці більшовиків той ентузіазм дуже понизився, і з боку сіоністів та соціал-демократів пішов дуже великий глум на українську культуру. До того треба додати, що за большевистські часи багато будинків місцевих, громадянських, торговельних та інших було поруйновано та знищено, а майно деяке цілком розграбовано.

З цього боку становище діла заснування університету в Кам'янці ніби дуже сумне, тому можливо, що місцеві круги не здолають зібрати обіцяної суми.

Однак культурно-політичне значення заснування українського університету в Кам'янці дуже велике, треба взяти на увагу, що Кам'янець не тільки тимчасовий адміністративний центр всього Поділля; ні, він стародавній культурно-історичний центр

Поділля і в цьому напрямі він нічого не стратив через те, що поруч з ним в останні часи так швидко розгортаються другі місця Поділля – Вінниця та Жмеринка. Тим більш, що скрізь Кам'янця тепер йдуть та в найближчому часі мають ще пройти різні залізничні шляхи, котрі повинні зв'язати його з північною Росією, з Балканськими Слов'янськими Державами та з Галичиною і Буковиною. Отож через те будучий Кам'янецький університет повинен буде обслуговувати культурні запити не тільки української людності самого Поділля, але ще і деякої частини Бессарабії, Буковини та Галичини. Здається, що при таких обставинах Міністерство Освіти повинно з свого боку піти назустріч бажанням українського Подільського громадянства, яке в найбільшій своїй частині складається з самих демократичних селянських елементів (в семінарії та в хлоп'ячих гімназіях за малим чи не цілком самі діти селян). Кам'янецький Український Університет безумовно буде селянським університетом. Євреї до нього не підуть, поляки тож, а буржуазної української інтелігенції на Поділля немає. Поляки вже здобули собі допомогу для заложення спеціальних курсів польської культури, котрі незабаром можуть перетворитися в справжній польський університет. Український Університет в Кам'янці повинен бути оплотом української культури на західному кордоні України проти натиску культури польської та німецької. Се треба дуже мати на увазі і вжити всіх засобів, аби Український Університет в Кам'янці поставити на відповідну високість, щодо забезпечення його науковими силами та всякими науковими інституціями.

Тому безумовно треба допомогти Кам'янцеві з державних коштів, дивлячись на справу відкриття Українського Університету на Поділля з культурного та політичного боку» [18].

Як бачимо, О. Пащенко виокремила декілька принципових питань. Передусім вона наголосила на великій значимості заснування вищої школи на західних кордонах держави. По-друге, відзначила прихильність місцевих жителів та гласних міської думи до реалізації цього проекту. Наразі О. Пащенко зацентувала увагу на тому, що в плані матеріальної і фінансової допомоги можливості міста змінилися після більшовицького урядування. А відтак вона обґрунтовано просила державної допомоги. Врешті, Олімпіада Михайлівна окремо наголосила на політичній та культурній значимості заснування

університету в Кам'янці-Подільському в контексті розвитку української справи.

У підсумку Комісія ухвалила резолюцію з двох пунктів. По-перше, була висловлена подяка О. Пашенко за змістовний виступ та вирішено відрядити до Кам'янця-Подільського спеціальну делегацію, аби на місці скласти план подальшої діяльності [19].

Уповноважена делегація прибула до губернського центру Поділля 4 квітня 1918 р. До її складу входили ректор Київського українського народного університету, професор І. Ганицький, професор В. Дуб'янський, приват-доцент І. Огієнко та інженер К. Титаренко [20]. Цього ж дня відбулося спільне засідання київської делегації та університетської комісії, на якому було розглянуто комплекс практичних питань, пов'язаних із подальшим просуванням гуманітарного проекту.

Таким чином, можемо підставово констатувати, що рішення комісії з організації українських народних університетів, яке було ухвалене 24 березня 1918 р., мало надто важливе значення в реалізації гуманітарного проекту у Кам'янці-Подільському. В його основі лежала об'єктивна доповідь голови Кам'янецької повітової шкільної управи О. Пашенко. Аналіз виступу Олімпіади Михайлівни дає підстави стверджувати, що вона змістовно охарактеризувала ситуацію в губернському центрі Поділля після більшовицького урядування, але наполегливо наполягала на можливості продовження реалізації ідеї за умови її державної підтримки. Це справило на учасників засідання позитивне враження, наслідком чого стало відрядження до міста спеціальної делегації, уповноваженої Міністерством освіти. Невдовзі спільна праця київських та кам'янецьких інтелектуалів призведе до ухвалення історичного рішення щодо заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (1918–2008): бібліографічний покажчик / Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка: [уклад.: Т. М. Опря, В. М. Пархоменко, Л. П. Савченко, Є. П. Сільвеструк; редкол.: О. М. Завальнюк (гол.), В. С. Прокопчук (відп. ред.)],

О. Б. Комарніцький та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2009. 112 с.

2. Завальнюк О.М., Комарніцький О.Б. Сільськогосподарський факультет Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919–1921 рр.): Дослідження, документи, матеріали. Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2004. 552 с.

3. Завальнюк О.М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918–1921 рр.). Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2006. 632 с.

4. Завальнюк О. М. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917–1921 рр.): монографія. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. 644 с.

5. Свято відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету: Дослідження. Документи. Матеріали / Уклад., авт. переднього слова і дослід. О. М. Завальнюк. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 280 с.

6. Іван Огієнко – організатор, керівник і оборонець Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918–1920 рр.): Документи. Матеріали. Світлини. Хроніка діяльності / Уклад. і авт. ст. д. і. н., проф. С. А. Копилов і О. М. Завальнюк. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори–2006», 2014. 384 с.

7. Кам'янець-Подільський державний український університет (1918–1921 рр.) у документах і матеріалах / уклад. й авт. ст. д. і. н., проф. С. А. Копилов, О. М. Завальнюк. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2016. 848 с.

8. Епістолярна спадщина Івана Огієнка (1907–1968) / Упоряд.: Ляхощкий В. П., Московченко Н. П., Преловська І. М. *Пам'ятки*. К.: УДНДІАСД, 2001. Т. 2. 477 с.

9. Листування митрополита Іларіона (Огієнка) / Упоряд. о. Ю. Мицик. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 566 с.

10. Листи громадських діячів, представників української науки, культури і церкви до Івана Огієнка (митрополита Іларіона) 1910–1969 / Упоряд.: І. Преловська та ін. К.: Вид-во імені Олени Теліги, 2011. 744 с.

11. Листування Івана Огієнка (1909–1921) / Упоряд. та авт. передм. В. Р. Адамський. Кам'янець-Подільський: «Медобори-2006», 2014. 687 с.

12. Приходько В. К. З історії повстання українського університету в Кам'янці на Поділлі / упоряд. та авт. передм. В. Р. Адамський. Хмельницький: ПП Заколотний М. І., 2012. С. 24.

13. Свято відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету: Дослідження. Документи. Матеріали / Уклад., авт. переднього слова і дослід. О. М. Завальнюк. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. С. 38.

14. Пащенко О. Як зародився державний український університет у м. Кам'янці на Поділлі. *Свято Поділля*. Кам'янець-Подільський. 1918. 22 жовтня.

15. Завальнюк О. М. Підготовка університетської реформи в Україні за Центральної Ради (листопад 1917 – квітень 1918 рр.). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки* / ред. кол.: В. Смолій, Л. Баженов, В. Газін та ін. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2016. Т. 26: До 80-річчя від дня народження професора Анатолія Копилова. С. 377–378.

16. Пащенко О. Як зародився державний український університет у м. Кам'янці на Поділлі. *Свято Поділля*. Кам'янець-Подільський. 1918. 22 жовтня.

17. Державний архів міста Києва. ф. Р–936. оп. 1. спр. 8. арк. 9 зв.

18. Державний архів міста Києва. ф. Р–936. оп. 1. спр. 8. арк. 9 зв.-11.

19. Державний архів міста Києва. ф. Р–936. оп. 1. спр. 8. арк. 11-11 зв.

20. Свято відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету: Дослідження. Документи. Матеріали / Уклад., авт. переднього слова і дослід. О. М. Завальнюк. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. С. 44.

А. М. Трембіцький,
*кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
(м. Хмельницький)*

ЧЛЕНИ ДИНАСТИЧНОЇ РОДИНИ СІЦІНСЬКИХ- ЧЕХІВСЬКИХ-СІЧИНСЬКИХ-ШАНДОРІВ У СУСПІЛЬНО- ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСАХ 1903–1920 РР.

Українська земля подарувала людству цілу плеяду видатних суспільно-державницьких, громадсько-просвітницьких і культурно-освітніх діячів, які визначали феномен українського національного руху на початку ХХ ст., і серед них – члени відомої української родини Сіцинських-Чехівських-Січинських-Шандорів.

Розглядаючи суспільно-державницьку діяльність членів родини та їх членство в різних партіях, варто зауважити, що однією з перших політичних партій на теренах підросійської України стала утворена в 1890-х рр. Українська Національна Партія (УНП). У 1903 р. в її складі була створена суворо законспірована бойова структура «Оборона України», яку очолював випускник Чугуївського військового училища Віктор Чехівський, а до її складу входили кадети цього училища [33; 78, с. 24; 93, с. 60]. Головною метою «Оборони України» було «у вирішальний момент стати на чолі всеукраїнського національного повстання». «Оборона України», прагнучи привернути увагу до себе, провела ряд демонстративних акцій, спрямованих безпосередньо проти «символів панування» Росії в Україні. Так, 31 жовтня 1904 р. підпільна «Оборона України» на чолі з В. Чехівським провела свою першу акцію, влаштувавши вибух біля бюста О. Пушкіна в театральному саду Харкова, внаслідок якого на «місці вибуху утворилася досить глибока воронка» і від «п'єдесталу відколовся шматок граніту». На місці понівеченого пам'ятника були розкидані відозви із закликом до «боротьби за своє національне визволення». Можливо, що акція була розрахована на зовнішній ефект і зруйнування пам'ятника не передбачала [42, с. 9-10; 78, с. 24]. На початку ХХ ст. УНП розпалася і на теренах України розпочався активний процес творення політичних партій на нових засадах.

Семінарска Громада Київської духовної семінарії, членом якої був Володимир Чехівський, не стояла осторонь від «суто політичних справ», а всі політичні моменти «реферувалися і дебетувалися в громаді», а члени громади «дістали в ній потрібні основи політичної свідомости», що дало їм можливість створювати різні партії. Зокрема, Володимир Чехівський активно залучав членів громади до соціал-демократичної партії [39, с. 233]. Вже 25 березня 1897 р. він вступив до організації «Українських соціал-демократів-драгоманівців», однієї з перших українських політичних партій соціалістичного спрямування на теренах України, організовував перші соціалістичні осередки та розповсюджував соціал-демократичну, українську літературу в селах Київського повіту [90, с. 104].

У 1902 р. Володимир Чехівський став членом першої активної політичної організації на Центральних і Східних українських землях – Революційної Української Партії (РУП) [90, с. 105], створеної 11 лютого 1900 р. у Харкові діями студентських громад [35; 65; 84; 86], як підпільна революційна партія [62]. РУП вимагала автономії України з окремими представницькими зборами (сеймом), повалення царського режиму та скликання Народної ради [65]. РУП, яка «будила хиренну волю» в народі [86], відіграла в українському рухові, в боротьбі за національне й соціальне визволення України від царизму передову й велику роль [35].

Борис Грінченко, Сергій Єфремов, Юрій Квасницький, Модест Левицький, Володимир Чехівський та Євген Чикаленко у 1903 р. стали членами Ради Загальної української безпартійної демократичної організації (Загальна українська організація) [92], яка була заснована в 1897 р. у Києві за ініціативою В. Антоновича і О. Кониського. Українське громадсько-політичне об'єднання ставило собі за мету згуртувати всіх українських діячів в одній політичній структурі [91, с. 257] та вимагала від членів «праці для національного відродження української нації». З'їзд загальної української організації 1903 р. «був незвичайно бурхливий, бо проект плятформи», до якої «збиралися включити, крім культурних, і політичні пункти», викликав «гарячі дебати, дискусії і взагалі розбуркав усіх членів зборів». Новообраній Раді було доручено «обміркувати і докласти будучому з'їздові проект перетворення» організації в партію [91, с. 257; 92], адже частина членів організації вважала, що пора «крім культурницької роботи,

проявляти й політичну, хоч не такого крайнього напряду, який виявляє революційна молодь, що тоді вже була зорганізувалася в революційну партію РУП» [92]. Поступово діяльність Загальноукраїнської організації почала набувати політичного характеру і в 1904 р. вона перетворилася на Українську демократичну партію, яка, в 1905 р. об'єдналася з Українською радикальною партією та утворила Українську демократично-радикальну партію [91, с. 263].

Володимир Чехівський в 1904 р. відійшов від Загальноукраїнської організації і зосередився на участі в діяльності РУП, яка в грудні 1905 р. прийняла назву – «Українська соціал-демократична робітнича партія» (УСДРП, популярно есдеки), яка визнавала марксистську ідеологію і підкреслюючи національні питання, домагалася автономії України [35; 79]. В 1905 р. В. Чехівського за революційну агітацію серед молоді навчальних закладів Києва [90, с. 105] перевели в Черкаси [2, с. 337; 52, арк. 95], де він, як член УСДРП, не зважаючи на постійний нагляд поліції [8, с. 34], продовжив активно цікавитись політичними справами та навіть організував осередок УСДРП [90, с. 105]. УСДРП об'єднала українців, які розвинули активну політичну й культурно-просвітницьку діяльність перед революцією 1917 р., серед них Дмитро Антонович, Симон Петлюра, Левко Юркевич, Володимир Чехівський та багато ін. [29; 35; 86], а її визначні члени, зокрема, В. Чехівський, Б. Мартос та І. Мазепа, в 1918–1920 рр. очолювали уряди Директорії Української Народної Республіки [79; 84]. В березні 1907 р. В. Чехівського, разом із П. Блонським, А. Жуком, М. Поршем та М. Шадлуком, було обрано до Центрального комітету РУП і УСДРП [15, с. 104] і впродовж 1907–1919 рр. він постійно обирався членом Центрального комітету УСДРП [15, с. 104; 65; 90, с. 105].

21 березня 1906 р. Володимира Чехівського як небезпечного «мазепинця» за участь «в українському національному русі» заарештували і вислали на рік [19], за іншими даними на три роки у Вологодську губернію [4, с. 8; 8, с. 34; 14; 19; 90, с. 105]. 22 березня того ж року, тобто через день після арешту, відбулися вибори, на яких надзвичайно популярного молодого викладача обрали депутатом Першої Державної думи Російської імперії від Київщини [2, с. 337–338; 90, с. 105], за іншими даними кандидатом в депутати [14]. Однак обрання В. Чехівського до Першої Державної думи було

скасовано через те, що в квітні 1906 р. наказом Святішого урядового Синоду його було переведено із Черкас, а наказ про переведення був оформлений заднім числом – 5 березня 1906 р., через це він втратив виборчий ценз як особа, яка не мешкала в Черкасах упродовж останнього року [90, с. 105]. Наприкінці 1907 р., завдяки наполегливим клопотанням виборців, української фракції Державної думи та, особливої робітничої делегації, що виїжджала до Санкт-Петербурга та «вступилася за обранця робітників», заслання було відмінено і Володимир Мойсейович повернувся в Україну [2, с. 338; 4, с. 10; 14; 90, с. 105]. Під час виборів у 1907 р. у Другу Державну думу Володимира Мойсейовича знову було заарештовано, але не надовго» [14].

Оселився в Києві, де займався партійною роботою [90, с. 105], однак, позбавлений права працювати в духовних навчальних закладах, переїхав до Одеси [1], де мешкав і працював впродовж 1908–1917 рр. [52, арк. 95-95зв.; 90, с. 105]. Перебуваючи під «гласним наглядом поліції», за свої політичні погляди й національні переконання зазнавав постійних гонінь, він неодноразово втрачав посади, терпів обшуки, але продовжував боротьбу за національну справу. З початком Української революції в березні 1917 р. Володимир Чехівський очолив Одеський комітет УСДРП [26, с. 63].

З вибухом революції 1917 р. українці-моряки Одеси почали українізувати військовий флот і організували Українську військово-морську раду Одеської округи, головою Ради обрали Василя Пилишенка, заступником – лоцмана Андрія Гаркушу, а почесним головою – відомого суспільно-громадського діяча Володимира Чехівського. Становище українців в Одесі значно укріпилося з розвитком українського руху серед військових частин. Зокрема, на початку квітня зорганізувалася Одеська українська військова рада, яка 26 квітня на своїх установчих зборах затвердила статут організації, провела вибори та прийняла назву Одеський український військовий кіш [53].

На початку квітня тут був організований Український революційний комітет [26, с. 61], а вже в середині квітня в Одесі відбулося українське віче, на якому на російсько-жидівські напади відповідали правник Сергій Шелухін, учитель і громадський діяч Володимир Чехівський, інженер Всеволод Голубович та ін. [26, с. 61,

63]. Віче ухвалило резолюції у яких вимагало «територіальної автономії для України в межах етнографічної більшості українського населення», стверджуючи, що одвічно «українська Херсонщина повинна належати до складу автономної України» [26, с. 61].

В квітні, представляючи українську громаду Одеси на Всеукраїнському національному конгресі, Володимир Чехівський був обраний членом Української Центральної Ради від соціал-демократичної фракції [26, с. 63]. З нагоди проголошення УЦР Першого Універсалу в Одесі в червні 1917 р. пройшла велика маніфестація українців, невдовзі відбулися селянський з'їзд і крайовий учительський з'їзд [53]. У цей період, як згадував у своїх споминах Г. Гришко, В. Чехівський, як людина добре обізнана в українській історії та літературі часто виступав з доповідями чи лекціями перед співчуваючими українській справі козаками-«солдатами» [17, с. 183]. Володимира Мусійовича також запрошувала Одеська українська військова рада читати лекції з української літератури для українізованих частин одеського гарнізону [9, с. 47].

На п'ятій сесії Української Центральної Ради (21 червня 1917 р.) Володимир Чехівський доповідав про рішення українських соціал-демократів Одеси домагатися від Тимчасового Уряду визначитися у ставленні до автономії народів. Невдовзі він був обраний гласним Одеської міської думи від українських партій, в жовтні-листопаді очолював Одеський революційний комітет, а в листопаді – призначений політкомісаром Одеси [90, с. 105]. На початку листопада 1917 р. в Одесі, поряд з іншими органами влади було створено Революційний комітет Херсонщини з 25 осіб, як підструктуру Українського комітету по охороні революції при Українській Центральній Раді [9, с. 50; 21, арк. 16], з метою «консолідувати всі революційні організації як української, так і неукраїнської політичної спрямованості». Однак, із-за різноманітності політичних програм його співзасновників, це утворення не могло стати монолітним. Так, представник Української військової ради полковник В. Поплавко вважав, що Українська, Кавказька і Донська республіки повинні увійти до федеративної Російської республіки [20, с. 121-133], а більшовики взагалі не визнавали приналежність Херсонської губернії юрисдикції Центральної Ради [21, арк. 18-19]. Гострота протистояння між цими структурами була настільки

помітною, що Генеральний Секретаріат на своєму засіданні 8 листопада заслухав Одеську делегацію про можливі шляхи порозуміння між Революційним комітетом і Військовою Радою та ухвалив рішення про призначення до південного міста свого політичного комісара В. Чехівського [80, с. 402, 410], який в середині листопада очолив Революційний комітет Херсонщини [21, арк. 16] та одночасно виконував обов'язки губернського комісара освіти Херсонщини [90, с. 105]. Головним положенням Революційного комітету було те, що він «вважає стару владу скинутою і вимагає створення однорідної революційно-демократичної влади як в центрі, так і на місцях; громадянська війна повинна бути негайно зупинена; у межах Херсонської губернії Революційний комітет буде працювати в тісному контакті та згоді з Українською Центральною Радою; всі розпорядження Генерального Секретаріату по Херсонській губернії проводяться через Революційний комітет Херсонщини» [21, арк. 16].

В середині листопада відбулися вибори до Військової ради [47], що призвело до посилення впливу в ОУВР українського соціал-демократичного осередку на чолі з В. Чехівським, який виступав за тісніше співробітництво з неукраїнськими організаціями [9, с. 52]. 29 листопада 1917 р. на засіданні Військової Ради було прийнято рішення не виконувати розпорядження Раднаркому Росії щодо відправки військових частин на Дон, адже українські військові підкорялися тільки Центральній Раді і Генеральному Секретаріату [46]. Таке ж рішення було прийняте того ж дня і на спільному засіданні рад робітничих, матроських та селянських депутатів, участь у якому взяв В. Чехівський (від УСДРП) [22, арк. 30-31].

2 грудня відбулося об'єднане зібрання Військової Ради, курінних, сотенних комітетів і українських соціалістичних партій під головуванням прапорщика Куща, на якому було обговорено питання про злиття рад солдатських, робітничих і селянських депутатів та ОУВР. А з метою зупинити анархію в Одесі було запропоновано терміново створити єдиний орган, який би з'єднав, на платформі безумовного визнання Центральної Ради та її Генерального Секретаріату, всі військові організації міста [9, с. 60]. 3 грудня така тимчасова комісія по охороні міста була створена і до її складу від українських організацій увійшов Володимир Чехівський [9, с. 60; 48]. Однак рішення цієї тимчасової комісії не завжди відповідали

конкретним подіям в Одесі, що фактично дало можливість більшовикам провести планомірну підготовку до збройного повстання [9, с. 61]. 13 січня в 18 год. розпочалося останнє засідання старшин гайдамацьких куренів, на якому були присутні представники від українських партій, громадські діячі, а також голова губернської ради Херсонщини В. Чехівський, який як і більшість присутніх, на жаль, продовжував заперечувати можливість збройного виступу більшовиків, вважаючи, що коли український штаб захоче роззброїти Червону гвардію, то буде нести усю відповідальність за кровопролиття [18, с. 288]. Однак вже в ніч на 14 січня більшовики розпочали встановлення своєї влади в Одесі збройним шляхом і заволоділи найважливішими стратегічними пунктами міста та повідомили населення про перехід влади в місті до рук ради робітничих депутатів [9, с. 71]. І хоча в той же день гайдамацькі загони відбили у більшовиків штаб [16, с. 164], але вже 17 січня о 6 год. ранку більшовики розпочали новий наступ і 18 січня в Одесі була встановлена радянська влада [9, с. 74].

Таким чином, процес українізації шкіл був перерваний більшовицьким збройним повстанням і В. Чехівський в середині січня 1918 р. переїздить з Одеси до Києва, де розпочався новий етап його активної суспільно-державницької діяльності [2, с. 338]. Він бере участь у роботі Української Центральної Ради, яка намагалася, разом з українськими демократичними силами, провести реорганізацію влади шляхом виборів до виборної законодавчої установи, конституанта українського народу, завданням якої було затвердити новий лад і встановити конституцію української держави – Українських Установчих Зборів, і перед новообраними депутатами скласти свої повноваження. Це був складний і напружений процес, адже більшовики намагалися провести ідею передачі і концентрації влади в руках Рад робітничих і солдатських депутатів й вимагали проведення Всеукраїнського з'їзду рад, на якому і передбачали здійснити переворот. Українська Центральна Рада оперативно розробила та ухвалила основи законопроекту про вибори 12 жовтня 1917 р., а Мала Рада 29 листопада того ж року остаточно затвердила новий виборчий закон, згідно якого політичні партії розпочали створення виборчих блоків, розгорнули шалену агітацію та публікацію програм і списків кандидатів. Адже відповідно до закону вибори до Українських

Установчих Зборів мали пройти 9 січня 1918, а відкриття їх роботи передбачалося на 22 січня 1918 р. [63, с. 185].

У Подільському виборчому окрузі передвиборча боротьба розгорнулася між основними блоками: УСДРП разом із Селянською спілкою соціалістів-революціонерів, Селянською спілкою разом із українськими вояками-селянами Південно-Західного фронту та Українською трудовою партією разом із партією соціалістів-федералістів [54]. Характерною ознакою усіх цих списків була наявність у них значної кількості кандидатів із числа кооператорів, літераторів, священиків, діючих членів УЦР та інших відомих на Поділлі громадсько-культурницьких діячів [54, с. 2]. Зокрема, блок трудовиків і соціал-федералістів опублікував виборчий список із 23 своїх кандидатів, серед них «5. Єфремов Сергій Олександрович – публіцист, історик літератури, член ЦР; ... 8. Приходько Віктор Кіндратович – юрист, член ЦР, Подільський Губернський Комісар з народної освіти від Генерального Секретаріату, тов. Голови Подільської «Просвіти»; ... 12. Сіцінський Євфимій Осипович – пан-отець, відомий український діяч; ... 14. Шероцький Константин Віталієвич – професор, завідує відділом мистецтва Генерального Секретарства освіти» та ін. [54, с. 3]. Аналіз виборчого списку свідчить про високий рівень правової освіти кандидатів, про наявність у досвіду роботи в представницьких органах, про їхній високий професійний рівень придатності для роботи в законодавчих органах влади, що, безперечно, принесло б неабияку користь у державотворчих процесах [63, с.187]. Однак блок трудовиків і соціал-федералістів не ставив конкретної мети щодо державної незалежності України, а чітко декларували зрозумілі наміри: «Українська Народна Республіка живе нероздільно з Росією (федеративно)» [54; 63, с. 188]. 9 лютого 1918 р. Українська Центральна Рада підписала Брестський (Берестейський) мирний договір, який врятував УНР від поглинення більшовицькою Росією. Вже 1 березня більшовицькі війська змушені були залишити Київ і через тиждень до міста прибув уряд Української Центральної Ради. В. Чехівський різко засудив політику Уряду щодо запрошення в Україну австро-німецького війська. Газета соціалістів-федералістів «Нова Рада» від 3 березня 1918 р. навіть звинуватила його в зраді національних інтересів. Проте все ж таки його обрали членом ЦК УСДРП [90, с. 105].

Перервана більшовицьким збройним повстанням освітня діяльність не стала на перешкоді реалізації подальших планів В. Чехівського, який після повернення влади Центральної Ради до Одеси одразу включається в роботу. За розпорядженням міністерства освіти УНР № 2149 від 20 березня 1918 р. він приступив до виконання обов'язків голови комісаріату Одеської шкільної округи, через цю установу всі директори, інспектори та педагогічні ради початкових, середніх і спеціальних шкіл отримувати вказівки. 27 березня за його ініціативи й головування були проведені загальні збори «Спілки вчителів», на яких були присутні 65 осіб. Велику доповідь на заході виголосив представник Міністерства народної освіти Л. Білецький, який зазначив, що замість навчальної округи, на підставі закону від 27 грудня 1917 р., із 1 квітня 1918 р. запроваджується окружний комісаріат із чотирьох учителів Одещини – Б. Комарова, П. Клепацького, В. Лашенка і В. Чехівського, згодом Міністерство призначило ще двох комісарів від російської (І. Малинін) та єврейської (С. Міфрін або Шифрін) громад [8, с. 48]. Однак вже через декілька днів він був змушений вдруге повернутися в Київ, адже 13 квітня 1918 р. його затвердили на посаді директора департаменту сповідань із правами «товариша міністра сповідань» [90, с. 105], де він розробляв плани реформування духовних навчальних закладів [28, с. 272].

Варто зауважити, що після підписання 9 лютого 1918 р. Брестського мирного договору було ухвалено рішення про організаційне оформлення військовополонених українців, які перебували в німецькому полоні у таборі Зальцведель [13, арк. 44-44зв.], в українську дивізію і відправлення її на Батьківщину. Організатором і командиром 2-го полку 1-ї Синьої дивізії став уродженець волинського села Голоби (нині – містечко Ковельського р-ну Волинської обл.) Кость Блоха, а командиром роти – капітан Микола Чехівський [49, с. 27]. В середині березня 2-й полк прибув до Києва. Однак їхнє повернення на Батьківщину, та ще й зі зброєю в руках, Українська Центральна Рада зустріла «непривітно, холодно і майже вороже». Адже вона вважала їх не оборонцями, а «зазіхачами на владу в Україні чи навіть контрреволюціонерами» [49, с. 32-33], а в ніч на 27 квітня, тобто напередодні державного перевороту Павла Скоропадського [49, с. 33-34], за згодою Української Центральної

Ради, німці роззброїли і розпустили добре організовані та дисципліновані два полки 1-ї Синьої дивізії [34].

Українська Центральна Рада готувалася до скликання Українських Установчих Зборів, які мали підтвердити її реформи, і навіть 29 квітня зібралась на своє чергове засідання, яке виявилось останнім, щоб ухвалити Конституцію Української Народної Республіки. Однак, через невизначеність і відсутність із боку УЦР єдиної політики та захоплення в ніч з 29 на 30 квітня 1918 р. гетьманом Павлом Скоропадським влади в Україні, не дозволили здійснити ці наміри, й Українські Установчі Збори так і не були скликані. Це, як зауважує знайий історик Валерій Рекрут, призвело «до розгулу анархії, нищення і пограбування приватних, суспільних цінностей та посягання на життя і власність громадян держави» [63, с. 188].

За правління гетьмана Павла Скоропадського Володимир Чехівський працював у міністерстві сповідань та церковної політики, водночас співпрацював в органі УСДРП «Робітничча газета», для якого писав публіцистичні статті та розвідки з соціально-економічних питань [90, с. 105], в яких м'яко, але послідовно відстоював ідею створення Української автокефальної церкви.

Не будучи згідними з політикою гетьмана П. Скоропадського 13 листопада в Києві відбулось засідання соціалістичних партій України, і було прийняте рішення про утворення Директорії УНР. В. Чехівський 14 листопада 1918 р. став, разом із М. Андрієнком, Н. Завгороднім, М. Марченком та А. Пісоцьким, засновником «Українського військового революційного комітету», який і очолив. Щоденна газета «Україна» (Кам'янець-Подільський) 15 листопада писала, що «для проведення повстання проти гетьманської влади з метою повернення Української Народної Республіки, при Центральному Комітеті Української СДРО, був оснований Український військовий революційний комітет», як вищий революційний орган боротьби, якому було доручено «провести інтенсивну підготовку до всенародного повстання, як по Україні, так і в Києві». Починаючи з 14 листопада УВРК став «репрезентантом в Києві та органом революційної боротьби за владу Директорії», який проводив свою революційну діяльність згідно з наказами Української Народної Республіки «тримаючи з нею постійні зносини» та закликав

до негайного антигетьманського повстання [81]. В ніч із 13 на 14 грудня 1918 р. УВРК організував у Києві виступ проти гетьманського Уряду [90, с.106]. 14 грудня 1918 р. гетьман оголосив про своє зречення від влади та під захистом німецьких військ виїхав до Німеччини, а УВРК негайно перебрав владу в Києві в свої руки і встановив контроль над діяльністю державного апарату, призначивши тимчасовий орган влади – Раду комісарів на чолі з В. Чехівським. 14 грудня відбулося перше засідання Ради комісарів, на якому було розглянуто 10 поточних питань, а вже 15 грудня вона оповістила населення, що «волею народу відновляється Українська Народна Республіка» [68]. Рада Комісарів проіснувала до 24 грудня і за цей час відбулося 8 засідань, тобто вона засідала майже щоденно і змогла взяти під свій контроль урядовців міністерств і забезпечити роботу Уряду на найголовніших ділянках, тобто їй вдалося втримати управління країною в своїх руках. 24 грудня Директорія проголосила себе верховною владою в Українській Народній Республіці.

З приходом до влади Директорії, у якій УСДРП посідала чільне місце, призначили 44-літнього Володимира Чехівського 26 грудня 1918 р. головою Ради народних міністрів і одночасно міністром закордонних справ [4, с. 8; 5, с. 300; 8, с. 51; 44, с.116; 59, с. 369; 90, с. 106]. 27 грудня Директорія видала свою програмову Декларацію, яка уконституювала її до того часу невизначене державно-правове становище, але права і обов'язки Уряду, як і його місце в системі державної влади, не були визначені. В цій же Декларації пропонувалося скликати Конгрес трудового народу України як найвищий орган влади в Україні [37, с. 292; 68]. Новопризначений уряд, а вірніше велика коаліція українських сил (6 членів УСДРП, 5 – УПСР, 3 – УПСФ, 3 – УПСС та 2 позапартійних) [38], не мав чітко виписаних повноважень і, за виключенням декількох членів Ради, не користувався популярністю в українських політичних колах [71, с. 210]. Персональний склад Уряду був виключно з українців (крім міністра єврейських справ Аврама Ревуцького), що викликало незадоволення російської та польської частини політичної еліти, яка вважала, що терен, заселений українським народом, мусить бути завжди інтегральною частиною Росії [63, с. 216].

Перші тижні діяльності Уряду, на який покладалось завдання забезпечити трансформацію політичної системи та державного

управління України, були періодом найвищого тріумфу Директорії, а далі її сили невпинно занепадали. Відбувався процес оновлення управлінських структур країни, адже на всіх етапах своєї суспільно-політичної діяльності В. Чехівський величезного значення надавав будівництву Української держави, зокрема, збереженню й розвитку національної культури українського народу. Так, Уряд зосередив увагу на виробленні інструкції для виборів на Конгрес трудового народу (26 грудня 1918 р.); розглянув законопроект про силу законів, порядок утворення законів та їх оголошення; ухвалив список послів, які звільнялися з посад, а також вирішено на посади послів призначати виключно українців [4, с. 39]; ліквідував департамент державної варти, а на його місці утворив адміністративно-політичний департамент (27 грудня); обговорив питання про розподіл функцій між членами Директорії (29 грудня); 29 грудня голова Директорії В. Винниченко на спільному засіданні Директорії та Уряду визначив основні пріоритети діяльності Уряду: прискорити діяльність слідчої комісії в боротьбі зі спекуляцією, заснувати комісію з боротьби з урядовими зловживаннями, вжити всіх заходів для поліпшення становища робітничого класу та постачання армії, найшвидше провести в життя земельну реформу; розглянув пропозиції Директорії про вироблення земельного закону (30 грудня); розглянув питання про утримання особового складу університетів та про штати Державної академії мистецтв (30-31 грудня); прийняв «Закон про державну мову в Українській Народній Республіці» (1 січня 1919 р.), який проголошував, що державною мовою в УНР «вважається українська мова» і «вона обов'язкова для вжитку в армії, флоті і всіх урядових та загальних громадських публічно-правних установах» [32; 75].

Рада народних міністрів 1 січня 1919 р. на пропозицію В. Чехівського та його однодумців прийняла «Закон про верховне управління Української Православної Автокефальної Синодальної Церкви» (більш відомий як «Закон про віру»), яким проголошено Автокефалію Української Православної Церкви [4, с. 355; 8, с. 51; 31; 55; 77] та визначалося: «Пункт 1. Вища церковно-законодавча, судова та адміністративна влада на Україні належить Всеукраїнському Церковному Соборові». У другому пункті зазначалося; «Для керування справами Української Автокефальної Церкви утвориться Український Церковний Синод у складі 2-х єпископів, 1-го

протоієрея, 1-го священика, 1-го диякона, 3-х мирян і 1-го священика від військового відомства». Цікавим був 6-й пункт закону: «Українська Автокефальна Церква з її Синодом і духовною ієрархією ні в якій залежності від Всеросійського патріарха не стоїть» [8, с. 51]. Цей Закон, який мав для В. Чехівського світоглядну основу, підписали прем'єр-міністр Володимир Чехівський та міністр культів та віросповідань уряду Української Народної Республіки Іван Липа. Однак, наступ денікінських військ не дав можливості впровадити його в життя [8, с. 51; 89].

Засідання Уряду провадилися практично щоденно, розтягувалися на декілька годин, впродовж яких іноді розглядалося до 30 питань, часто не рівних за своїм значенням. Щоб зосередити увагу Уряду на більш важливих справах, 2 січня 1919 р., за ініціативою В. Чехівського, було ухвалено рішення про утворення Великої і Малої ради міністрів та доручено Державному секретареві скласти регламент їхньої діяльності. Того ж дня уряд затвердив посла УНР у Німеччині та голів надзвичайних дипломатичних місій до Англії, Греції, Голландії та Бельгії, Італії, Румунії, США та Угорщини; прийнято закон про ліквідацію ревізійних комісій гетьманського часу (при цьому матеріали комісій мали бути передані для розгляду прокурорським органам) (2 січня) [11, с. 5]; схвалив інструкцію для виборів на Конгрес трудового народу (3 січня); санкціонував вислати до Росії спеціальну надзвичайну дипломатичну місію; прийняв закон, що позбавляв старост права розпускати волосні земські збори та управи [11, с. 7]; прийняв закон, яким скасовувались гетьманські акти про земські та міські самоврядування від 30 серпня, 7, 16 і 24 вересня та 6 листопада, тобто відновлювалось земське законодавство Тимчасового Уряду, поновлювались повноваження гласних розпущених зборів, призначених за Гетьманату голів управ оголошувалось звільненими (4 січня) [12, с. 14; 73, с. 136]; розглянув представлений міністерством земельних справ законопроект про землю (5 січня); розглянув питання про персональний склад Паризької комісії, яка мала представляти УНР на Паризькій мирній конференції; виділив кошти на відправку надзвичайної дипломатичної місії УНР до Франції; прийняв «Закон про Державну українську грошову одиницю»; схвалив законопроект земельного закону з цілим рядом поправок і уточнень, які полягали в скасуванні приватної власності на

землю (6 січня); схвалив законопроект про довічне користування п'ятьма десятинами землі кожним козаком Української народної республіканської армії; прийняв «Закон про Державну українську грошову одиницю» (6 січня); затвердив закон про землю; по доповіді В. Чехівського прийняв законопроект про створення національної бібліотеки УНР (8 січня); прийняв «Закон про штати Надзвичайних дипломатичних місій» (9 січня); звільнив усіх урядовців центральних і місцевих урядових інституцій, що були призначені гетьманською адміністрацією (14 січня); по доповіді В. Чехівського прийняв законопроект щодо утворення в Києві Головної книжкової палати (17 січня) [57, с. 184]; вніс зміни до «Закону про штати Надзвичайних дипломатичних місій» (18 січня); прийняв ухвалу про встановлення 22 січня днем свята приєднання Галичини до Наддніпрянської України (18 січня); заслухав акт ЗУНР про злуку з УНР і схвалив цю ініціативу (21 січня); прийняв «Закон про приєднання до Всесвітніх поштової, телеграфної та радіотелеграфної спілок»; вніс зміни до «Закону про Державну українську грошову одиницю» (23 січня) [55]. При цьому важливо зауважити, що прем'єр-міністр В. Чехівський приймав участь в урочистому проголошенні 22 січня 1919 р. на Софійському майдані Універсалу про об'єднання Української Народної Республіки і ЗУНР у Соборну Україну [59, с. 369; 74].

Важливо зауважити, що уряд В. Чехівського розпочав свою діяльність у досить складній ситуації, адже наприкінці 1918 р. большевики та Антанта, розпочали свої підіривні акції проти України [4, с. 12; 70]. Так, ще 17 листопада 1918 р. у Курську було створено Українську революційну військову раду, а 20 листопада – Тимчасовий робітничо-селянський уряд України [61]. 17 грудня 1918 р. Антанта почала висадку обмеженого контингенту французьких військ в Одесі, а 13 січня 1919 р. до Одеси прибув штаб французької десантної дивізії на чолі з генералом д'Ансельмом, який зажадав від українських військ залишити район навколо Одеси [50]. 24 грудня 1918 р. наркомат закордонних справ РСФРР повідомив у пресі, що в зв'язку з анулюванням Брестської мирної угоди радянська Росія більше не визнає Україну суверенною державою. На північно-східних кордонах УНР з'явилися більшовицькі війська [6, с. 72], але оголосити про введення своїх військ в Україну більшовики не наважилися. 28 грудня у Харкові розпочав своє існування Тимчасовий робітничо-селянський

уряд [59, с. 369; 74]. В. Чехівський надіслав три ноти (31 грудня, 3 і 4 січня) до Ради Народних Комісарів Росії із запитанням: «З яких причин російське совітське військо робить наступ на територію УНР?». Однак, більшовики не зважаючи на них розпочали інтервенцію свого війська в Україну і вже 3 січня 1919 р. зайняли Харків, а утворена ними більшовицька республіка отримала офіційну назву – Українська Соціалістична Радянська Республіка (УСРР) [61]. Лише 6 січня 1919 р. до Києва надійшла радіотелеграма, підписана народним комісаром закордонних справ Г. Чичериним, в якій демагогічно заявлялось: «Ніякого війська Радянської Росії на Україні немає. Військова акція на українській території проводиться між військами Директорії і військами Українського Совітського Уряду, який є цілком незалежним» (Таку ж відповідь майже через 90 років отримує Україна щодо наявності російських військ на Донбасі – А. Т.). Хоча до Москви виїхала українська делегація на чолі С. Мазуренком для ведення переговорів, однак, наступ більшовицьких військ тривав і лише 16 січня уряд та Директорія офіційно оголосили стан війни з РСФРР [61; 83, с.8].

В таборі соціалістів Уряду В. Чехівського, на жаль, не було єдиної точки зору і чіткої та ясної політичної цілі щодо майбутнього української державності [63, с. 216]. Так, 10-12 січня 1919 р. на VI з'їзді УСДРП В. Чехівський виявляв схильність до влади у формі рад і «дуже не послідовно і плутано» обґрунтовував свою позицію так, як свідчив Ісаак Мазепа, що «після промови прем'єра навіть прихильники радянської форми влади почали відмовлятися від його “чистих совітів”». При цьому В. Чехівський послідовно виступав проти втягування України у війну з Росією, яка в той же час «розриває всяку згоду, нищить взаємне порозуміння і підриває надію на успіх міжнародного пролетаріату в боротьбі з імперіялізмом і капіталізмом» [87, с. 50-54]. Резолюція VI з'їзду засвідчила, що «провідники УСДРП не боролися за українську державу, а за соціалістичну республіку й готувалися воювати з цілим світом, з совєтською Росією та Антантою» [85]. На з'їзді вияснилося, що голова Директорії В. Винниченко та голова Уряду В. Чехівський по-різному бачили державотворчу перспективу, що призвело до розколу УСДРП на дві фракції: праву – «офіційну соціал-демократичну» і ліву – «незалежну», яка визнавала потребу організації радянської влади в

Україні і встановлення «диктатури пролетаріату» та негайного миру з радянською Росією [4, с.13]. Це було дуже тривожним симптомом, до керівництва УСДРП прийшли люди, які проголосили себе «фракцією незалежних соціал-демократів» та сповідували ідею скликання парламенту. В. Винниченко та В. Чехівський були обрані лише кандидатами в члени ЦК УСДРП [85].

В січні 1919 р. Володимир Чехівський опублікував у «Робітничій газеті» статті: «Прем'єр Вол. Чехівський про державний стан України» [58], «Розмова з Головою Ради Міністрів» [66] та «Ультиматум совнаркому Совіту народніх комісарів Російської республіки» [82], в яких розкрив проблеми взаємовідносин України та Антанти, України та Росії, висвітлив внутрішнє становище в Україні.

16 січня 1919 р. у Києві відбулася Державна нарада Директорії на якій перемогла ідея скликання Конгресу трудового народу, як вищого тимчасового законодавчого органу Української Народної Республіки. 23-28 січня в час коли більшовицькі війська підходили до Києва, у Києві проходив Трудовий Конгрес, на який прибуло понад 400 депутатів. Єдиним питанням, яке широко дискутувалося на Конгресі, була проблема вибору між радянською і демократичною парламентською політичними системами. Зважаючи на несприятливу військову ситуацію 28 січня Конгрес припинив свою роботу та ухвалив «Універсал Трудового конгресу до українського народу», в якому Директорія визнавалася вищою владою, а виконавча влада доручалась Раді народних міністрів. Однак, більшовицькі війська швидко просувалися вглиб української території і маятник політичних настроїв державної еліти УНР став зміщатись зліва вправо, розпочався пошук контактів з Антантою. Ця обставина показала, що коаліційний уряд В. Чехівського, який не проводив самостійного політичного курсу, а лише забезпечував виконання політичної стратегії та тактики Директорії, втратив будь-який сенс [64]. Українська преса 1919 р., аналізуючи статус першого Уряду УНР доби Директорії, зазначала, що «Рада міністрів була органом виключно екзекутивним, виконуючим, контролюючим діяльність органів місцевої влади; політикою вона не керувала, а була, так би мовити, «аполітичним» кабінетом». В. Чехівський 1921 р. на суді, який влаштувала більшовицька влада над лідерами УПСР, дав таку характеристику своєму урядові: «Я можу сказати, що власне мого кабінету не було, я

його не організовував і за нього не відповідав», адже це був «кабінет директоріальний», який в міжнародній політиці визначався тим, що «стояв на зовсім іншій позиції, ніж я» [24].

На Трудовому Конгресі відбулися гострі дебати щодо визначення дальшого розвитку УНР, зокрема, С. Петлюра та військовий міністр О. Греков настійно наполягали на союзі з Антантою, що призвело до відкликання УСДРП своїх представників з Директорії та Уряду. В. Чехівський заявив про демісію, а С. Петлюра – про тимчасовий вихід із партії. Директорія своїм наказом від 31 січня 1919 р. (Ч. 115) прийняла демісію Уряду В. Чехівського і доручила Сергію Остапенку «скласти нову Раду Міністрів Української Народної Республіки» [10; 25, с. 182]. 31 січня мало стати останнім днем роботи старого кабінету, однак, потужний натиск більшовицьких військ змусив уряд покинути Київ і 2 лютого 1919 р. переїхати до Вінниці. 3 лютого 1919 р. державна нарада у Вінниці прийняла рішення про переговори з Антантою, яка висунула вимогу про виведення В. Винниченка та С. Петлюри з Директорії, як головних провідників більшовицького курсу [5, с.309]. 9 лютого В. Винниченко виходить із Директорії, С. Петлюра – з соціал-демократичної партії, уряд В. Чехівського подав у відставку [41, с. 385; 61], але В. Чехівський фактично виконував обов'язки прем'єр-міністра до 13 лютого, коли був сформований новий уряд. Сім членів кабінету В. Чехівського зберегли свої посади у новому уряді [10; 41, с. 373].

Володимир Чехівський хоча й перебував на посаді Голови Ради Міністрів УНР лише з 26 грудня 1918 р. до 11 лютого 1919 р., адже на домагання Антанти, з якою Директорія намагалася вести переговори, його, як прем'єра-соціаліста і, на думку французів, більшовика, усунули з посади [8, с. 51; 40, с. 69-70, 74, 98, 100-103, 113], однак, за його нетривалого прем'єрства відбувся перебіг подій, які відіграли помітну роль у подальшій розбудові української національної державності. Характеризуючи Володимира Чехівського як державного діяча, що пройшов шлях від простого вчителя до прем'єр-міністра уряду УНР і який «завжди в душі й за покликанням залишався педагогом, викладачем і науковцем» [8, с. 52], Олександр Шульгін писав: «На чолі Міністерства стояла на початку 1919 року попросту свята по вдачі людина. В. Чехівський – щирий українець і добра людина» [94]. Арнольд Марголін згадував, що «до особи

В. Чехівського, при всіх розбіжностях наших політичних поглядів у той час, я відносився з великою повагою і теплими симпатіями» [41, с. 375].

Обидва сини Євфимія Січинського також брали участь у суспільно-державницьких процесах. Так, Сергій Січинський в роки Української революції в 1917 р. був призначений комісаром Сімферопольського повіту, підтримував зв'язки з Генеральним секретаріатом Української Центральної Ради. В добу гетьмана Павла Скоропадського був арештований, як ворожо налаштований до її Уряду і просидів у Сімферопольській в'язниці декілька місяців. Однак, німецький військовий суд оправдав його і він повернувся в Кам'янець-Подільський, де підчас протигетьманського повстання був обраний помічником губернського комісара Поділля, Невдовзі став старшиною (підполковником) Армії УНР і займав посади: військового прокурора, Могилів-Подільського повітового комісара, коменданта Подільської губернії, начальника запілля Армії Української Народної Республіки. В листопаді 1920 р., як вояк Армії УНР був інтернований в табори у Польщі [69].

У січні 1918 р. Володимир Січинський переїхав із Києва до рідного Кам'янця-Подільського [43, с. 25] і вже 11 травня, як зазначено в декреті Подільської губернської народної управи Міністерства внутрішніх справ УНР від 26 червня 1918 р., його призначили на посаду архітектора «по шкільнобудівничій підвалині» [23; 43, с. 24]. Фактично він став головою Шкільної Ради Повітової Управи, змінивши на цій посаді Дмитра Чирського, який очолював її лише кілька тижнів [45]. Він розпочав із відбудови шкіл, віддаючи цій справі найбільше часу та енергії, зважаючи на непростий розвиток суспільно-політичних процесів в регіоні. Завершив свою працю він у Повітовій Управі в березні 1919 р., коли Міністерство закордонних справ УНР призначило його кур'єром Української капели, яка невдовзі виїхала на гастролі в Західну Європу.

Події, що розвивалися на теренах України змусили Володимира Чехівського в лютому 1919 р. повернутися у Кам'янець-Подільський [7; 90, с.106], який вже весною став політичним центром опозиції, яка звинувачувала уряд С. Остапенка в занадто правому й догідливому курсі щодо Антанти. Опозиція, душею якої був професор

Михайло Грушевський, пропагувала на сторінках газети «Життя Поділля» потребу порозуміння з більшовиками [27, с. 432].

Володимир Чехівський не полишив політичного життя і став одним із організаторів повітового Конгресу трудового народу, що відбувся в Кам'янці-Подільському 21-22 березня того ж року за участі 100 делегатів із числа військових, робітників, селян і частини членів київського Трудового конгресу від декількох губерній. 22 березня, як зауважує відомий історик Василь Верига, незадоволені представники УСДРП та УПСР (центральна течія) незначною більшістю голосів домоглися ухвалення «совєтської плятформи» та створили Комітет охорони Республіки, який очолив Володимир Чехівський, адже М. Грушевський і В. Винниченко відмовилися від участі, бо виїжджали за кордон [5, с. 288; 40, с. 141-142; 72, с. 170; 90, с. 106]. Комітет охорони Республіки підтримував начальник гарнізону Кам'янця-Подільського полковник Олександр Жуковський, колишній міністр військових справ в уряді В. Чехівського. Коли ж надійшов наказ Петлюри всім міністерствам негайно пакуватися і виїжджати до Рівного, Комітет опублікував відозву, в якій проголосив своєю метою охорону порядку [4, с. 83] і спокою та вимагав, щоб Директорія негайно «припинила переговори з французьким командуванням в Одесі й розпочала переговори з Радянським правительством України на основі: а) визнання Радянським правительством України, а також Росією самостійності і незалежності Української Соціялістичної Радянської Республіки; б) українського характеру державності; в) легального існування українських соціялістичних партій; г) виведення російських військ з України; д) складення нового правительства України до остаточного сформування його на Другому Всеукраїнському З'їзді Рад робітничих і селянських депутатів». Комітет охорони Республіки негайно дав розпорядження про тимчасове припинення евакуації й одночасно призначив своїх комісарів до всіх урядових інституцій [72, с. 169-170]. Того ж дня Комітет розклеїв на вулицях міста відозву, в якій «в ім'я інтересів робочих мас» закликав припинити братовбивчу війну і передати всю владу народові. Відозва сповіщала, що вся влада в місті переходить до Комітету і нікому не можна виїздити з міста без дозволу, тримати при собі зброю, виходити на вулицю після 8-ї години вечора. Комітет виставив на усіх шляхах і на двірці сторожу, не дозволяючи

урядовцям виїжджати до Рівного. Комітет пропонував Директорії з метою припинення безладдя створити уряд із соціалістів, тобто соціалістичні партії незадоволені політикою Уряду С. Остапенка, прагнули через Комітет охорони Республіки домогтися зміни курсу Директорії. На їх думку, встановлення ладу в Україні було можливе лише в єднанні з більшовиками, з їх українським урядом у Харкові [4, с. 84]. Заклик Комітету охорони Республіки до війська «припинити пролив братньої крові» мав дуже негативний результат, адже його останні декілька тисяч, зібрані у Кам'янці-Подільському й на його околицях, відмовилися виступити на фронт і створивши «ревком», почали розбігатися домівок [27, с. 432-433]. Комітет охорони Республіки існував недовго і вже 28 березня самоліквідувався, однак він завдав серйозного удару проантантівським позиціям Директорії та її Уряду. Його діяльність засвідчила, що українські соціалісти, навіть опинившись над прірвою української державності, не були здатні співпрацювати з правими елементами українського суспільства, які не бачили виходу без допомоги Антанти [40, с. 107, 165]. Створені соціалістами інституції хоча й зуміли організувати повстання проти гетьманського Уряду, однак не спроможні були створити державну адміністрацію та утримати державну владу [4, с. 85; 92].

29 серпня 1919 р. Раду народних міністрів очолив Ісаак Мазепа, а міністром віросповідань став ректор Кам'янець-Подільського державного університету професор Іван Огієнко. Він приступив до виконання своїх обов'язків 15 вересня 1919 р. і застав у міністерстві зі штатом 187 урядовців, лише 8 співробітників. 17 вересня відбулося перше засідання Ради міністра віросповідань [56], до якої на запрошення І. Огієнка увійшли знані прибічники українізації духовно-релігійного життя, зокрема, Є. Сіцинський та В. Чехівський [67, с. 134]. На засіданнях Ради обговорювались важливі справи, зокрема, розглядалися питання реорганізації церковного управління в Україні, українізації церковної служби, запровадження в усіх духовних установах нового українського правопису, української вимови під час Богослужіння [3; 76, с. 226]. Проводячи українізацію церкви, Рада при міністрові віросповідань 29 вересня 1919 р. розпочала під керівництвом професора В. Біднова в приміщенні університету п'ятиденні курси для всіх

священнослужителів [60, арк. 12], де лекції читав Є. Сіцінський та викладачі богословського факультету [30, с. 171; 76, с. 228].

Перебуваючи в Кам'янці-Подільському В. Чехівський 7 вересня виступив на великому мітингу в Кам'янці-Подільському з промовою «Боротьба Українського народу за визволення від Денікинсько-Московського ярма» [88] і в той же день в Українському клубі прочитав лекцію «Робота партій старого порядку в часи революції», в якій розкрив такі питання: «1) Партії старого порядку в час війни: їх робота в Галичині. 2) Перші кроки в час революції: а) через Державну Думу з б) через командний склад війська. 3) Система провокації й саботажу, як спосіб боротьби проти революції з боку панських партій. 4) Роль партій старого режиму в відносинах між Росією і Україною. 5) Похід московських партій старого режиму на чолі з Денікиним проти Української Народньої Республіки. Україна перед давньою московсько-російською державною гниллю» [36].

Громадянська позиція членів династичної української родини Сіцінських-Чехівських-Січинських-Шандорів упродовж кінця XIX – початку ХХІ ст. сприяла тому, що вони як лідери приймали активну участь у суспільно-державницьких процесах, як на теренах України так і в місцях осідку українців. Свою суспільно-державницьку вони знайшли проявили в пошукові нових шляхів та засобів визвольної боротьби, теоретичному обґрунтуванні права України на незалежність. Вони заклали основи відродження українського народу в організаційній та ідейно-світоглядній площинах, а ідея української незалежної соборної держави була обґрунтована ними на доктринальному та історично-правовому рівнях. Політико-ідеологічний вибір членів славної династії українських суспільно-державницьких діячів ХХ ст. формувався під впливом тих політичних, економічних і військових чинників, які супроводжували військову поразку українського національно-визвольного руху у боротьбі з більшовиками в роки Української революції 1917–1921 рр.

Члени родинної династії вважали, що ця невдача водночас стала перемогою українського руху, адже вона породила ідею існування української держави як самостійної й незалежної, яка стала провідною ідеєю для членів української родини впродовж усього ХХ ст.

Список використаних джерел та літератури:

1. «А.Ж.». [Аркадій Жуковський]. Чехівський Володимир. Енциклопедія Українознавства-ІІ. Львів: НТШ, 2000. Т. 10. С. 3738.
2. Бурко Д. Професор Володимир Чехівський. Українська Автокефальна Православна Церква – вічне джерело життя. Саут-Бавнд-Брук, 1988. С. 333-344.
3. В Міністерстві Ісповідань. Праця в Міністерстві. *Україна*. Щоденна газета. 1919. Ч. 34. 21 вересня.
4. Верига Василь. Визвольні змагання в Україні. 1914–1923. У 2-х т. Жовква: Вид-во Отців Василіан «Місіонер», 1998. Т. 2. 504 с.; іл.
5. Винниченко В. К. Из истории украинской революции / Революция на Украине. По мемуарах белых. Москва: Госиздат, 1930. С. 277-358.
6. Винниченко В.К. Відродженні нації. Репринт. вид. Київ : Політвидав України, 1994. Ч. 3. 542 с.
7. Відкриття Кам'янець-Подільського народного університету. *Народна Воля*. 1919. 4 листопада.
8. Вінцовський Тарас. Володимир Чехівський у лещатах політики та ідеології / Чорноморська хвиля Української революції: провідники національного руху в Одесі у 1917–1920 рр.: Монографія / Вінцовський Т. С., Музичко О. Є., Хмарський В. М. та ін. Одеса: ТЕС, 2011. 586 с.
9. Вінцовський Тарас, Джумига Євген, Мисечко Анатолій. Українські мілітарні формування в Одесі в добу Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 рр.). Наукові нариси. Одеса : Фенікс, 201. 153 с.
10. *Вісник Української Народної Республіки*. 1919. № 10.
11. *Вістник Державних Законів для всіх земель Української Народньої Республіки*. 1919. 18 січня. С.5-7.
12. *Вістник Державних Законів для всіх земель Української Народньої Республіки*. 1919. 21 січня. С.14.
13. ГДА СБУ, спр. 446/7971, арх. 1136, т. 4, арк. 44-44зв.
14. Голова рев. комітету і Прем'єр-міністр 1-го кабінету Директорії В.М. Чеховський. *Україна*. 1919. Ч. 91. 2-3 листопада. С. 6.
15. Головченко Володимир. Від «Самостійної України» до Союзу Визволення України: Нариси з історії української соціал-

демократії початку ХХ ст. Київ : Видавничо-поліграфічна фірма «Майдан», 1996. 189 с.

16. Голубко Віктор. Армія Української Народної Республіки. 1917–1918 : утворення та боротьба за державу. Львів: Кальварія, 1997. 275 с.

17. Гришко Г. 1917 рік в Одесі (Спомини з часів визвольних змагань). *Розбудова нації* : орган ПУН. 1930. Ч. 7-8. липень-серпень. С. 178-187.

18. Гришко Г. 1917 рік в Одесі (Спомини з часів визвольних змагань). *Розбудова нації* : орган ПУН. 1930. Ч. 11-12. листопад-грудень. С. 281-292.

19. Грищенко А. Перший прем'єр Директорії. *Урядовий кур'єр*. 2004. № 223. 23 листопада.

20. Грушевський М. Якої ми хочемо автономії й федерації / Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. Київ, 1991. С. 121-133.

21. Державний архів Одеської області, ф.р. 3829, оп. 1. спр. 110. арк. 16-19.

22. Держархів Одеської області, ф.р. 3829, оп. 1, спр. 126б, арк. 30-31.

23. Декрет Подільської Губернської Народної Управи Міністерства внутрішніх справ УНР від 26 червня 1918 р. Архів Ярослава Січинського, копія архів Миколи Мушинки.

24. Дело членов Центрального Комитета Украинской Партии Социал.-Революционеров Голубовича, Петренко, Лызанивского, Часныка, Ярослава и др. (Стенографический отчет)/Под ред. Д.З. Мануильского и С.С. Дукельского. Харьков: Типография ВЧК, 1921. 429 с. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Справа_членів_ЦК_УПСР.

25. Деникин А. И. Гетманство и Директория на Украине / Революция на Украине. По мемуарах белых. Москва: Госиздат, 1930. С. 136-185.

26. Дорошенко Дмитро. Історія України (1917–1923). Т. 1: Доба Центральної Ради. Нью-Йорк 1954, 450 с.

27. Дорошенко Дмитро. Мої спомини про недавнє-минуле (1914–1920). В 4-х ч. 2-ге вид. Мюнхен, 1969. 543 с.

28. Другий Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 17-30 жовтня 1927 року. Документи і матеріали / Упоряд.: С.І. Білокінь, І.М. Преловська, І.М. Старовойтенко. Київ, 2007. 699 с.
29. Жуковський А. РУП. Енциклопедія українознавства-П. Львів: НТШ, 1998. Т. 7. С. 2641-2642.
30. Завальнюк О. М., Трембіцький А. М. Освітнянські ниви Євфимія Сіцінського. Освіта, наука і культура на Поділлі. Зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. Т. 3. С. 165-177.
31. Закон про верховне управління Української Православної Автокефальної Синодальної Церкви. *Трибуна*. 1919. 2 січня. С. 1.
32. Закон про державну мову в Українській Народній Республіці. Ухвалений Радою Народних Міністрів 1 січня 1919 року. ЦДАВО України, ф. 2208, оп. 2, спр. 2, арк. 2зв.
33. Історія України. URL: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npifznu/2002_15.pdf.
34. Коваль Роман. Нариси з історії Кубані. Костянтин Здобудь-Воля, гетьманець із Кубані. URL: blog.kavkazweb.net/viewtopic.php?t=35119.
35. «Л». Р.У.П. З нагоди 50 літнього ювілею оснування партії. *Свобода* (Нью-Йорк). 1950. Ч. 34. 11 лютого. С. 3.
36. Лекція В.М. Чеховського в Українському клубі. *Україна*. Щоденна газета. Кам'янець-Подільський. 1919. Ч. 24. 7 вересня. С. 4.
37. Литвин В.М. Україна: доба війн і революцій (1914–1920) : монографія. Київ, 2003. 488 с.
38. *Літопис революції*. 1930. № 1. С. 103-104.
39. Лотоцький Олександр. Сторінки минулого. Ч.1. Вид. 4-те. Нью-Йорк: Видання Української Православної Церкви в США, 1966. 287 с.
40. Мазепа Ісаак. Україна в огні й бурі революції 1917 – 1921. Т. 1: Центральна Рада. Гетьманщина. Директорія. Мюнхен: Видавництво «Прометей». 1950. 210 с.
41. Марголін Арнольд. Украина и политика Антанты / Революция на Украине. По мемуарах белых. Москва: Госиздат, 1930. С. 359-392.
42. Міхновський М. І. Самостійна Україна. Київ: Діокор, 2002. 80 с.

43. Мушинка Микола. Володимир Січинський і русини-українці Східної Словаччини. Пряшів: Союз русинів-українців Словацької Республіки, 1995. 122 с.

44. Назарук Осип. Рік на Великій Україні: Конспект споминів з української революції. Відень: Вид-во Українського прапору, 1920. 344 с.

45. Нестер Карина. Доля жінки в історії Хмельниччини ХХ – ХХІ століть. URL:<http://asyan.org/potra/%/main.html>.

46. *Одесские новости*. 1917. 30 ноября.

47. *Одесский листок*. 1917. 14 ноября.

48. *Одесский листок*. 1917. 3 декабря.

49. Омельченко Т. Мої спогади про Синіх. *Сурмач* (Лондон), 1969. Ч. 1-4. С. 27-34.

50. Очерк взаимоотношений вооруженных сил Юга России и представителей французского командования. Русский архив (Берлин). 1925. Т. 16. С. 236-237.

51. Пашенко Олімпіада. Матеріали до життєпису / упорядник, автор передмови В. Адамський. Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2012. 469 с., іл.

52. Перебіг життя, діяльності Волод. Чеховського. Сведения о личном составе института, ведомости на выплату содержания личному составу, сличительные ведомости и сметы за 1920 г. Держархів Вінницької області, ф.р.-1941, оп. 1, спр. 20, арк. 95-95зв.

53. Пилишенко Василь. День українського моря. *Свобода* (Нью-Йорк). 1965. Ч. 80. 30 квітня. С. 2.

54. *Подільська воля*. 1917. № 25. 24 грудня. С. 1-4.

55. Постанови й Закони про штати дипломатів УНР за кордоном в 1919-20 років. *Свобода* (Нью-Йорк). 1989. Ч. 12. 20 січня. С. 5.

56. Праця в Міністерстві. *Україна*. Щоденна газета. 1919. Ч. 34. 21 вересня.

57. Преловська Ірина. Історик і богослов. *Пам'ять століть*. 2006. № 2. С. 184-189.

58. Прем'єр Вол. Чехівський про державний стан України. *Робітнича газета*. 1919. № 426. 2 січня. С. 3.

59. Приходько Віктор. Під сонцем Поділля: спогади. Ч. 2. / упорядники, автори передмови Ю. Легун, О.Кравчук. Вінниця : ТОВ «Консоль», 2011 416 с.

60. Протоколи засідань Ради Міністрів ісповідань УНР. Міністерство ісповідань УНР. ЦДАВО України, ф. 1072, оп. 1, спр. 3, арк. 12.

61. Рада народних міністрів УНР. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Рада_народних_міністрів_УНР.

62. Революційна українська партія. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Революційна_українська_партія.

63. Рекрут В. П. «З людьми і для людей...» (Дмитро Маркович в українському національно-визвольному русі: кінець XIX – початок XX ст.). Вінниця: ПП Балюк, 2006. 408 с.; іл.

64. *Республіканські Вісті*. 1919. №21.

65. Рог Віктор. Життя для України. URL: chtyvo.org.ua/.../Zhyttia_dlia_Ukrainy.txt.

66. Розмова з Головою Ради Міністрів. *Робітнича газета*. 1919. № 430. 7 січня. С. 3.

67. Слободянюк П.Я. Українська церква: історія руїни і відродження Наукове видання, присвячене 2000-річчю Різдва Христового. Хмельницький, 2000. 266 с.

68. *Слово*. 1918. № 68. 24 грудня. С. 3.

69. Старокраєві посмертні вісти. *Свобода* (Джерзі Ситі). 1923. Ч. 248. 24 жовтня. С. 2.

70. Стахів Матвій. Стан духа і дисципліни в Армії УНР. *Вісті Комбатанта*. 1962. Ч. 2(6). С. 18-19.

71. Стахів Матвій. Україна в добі Директорії УНР: у 7-ми тт. Торонто, 1962. Т. 1. 272 с.

72. Стахів Матвій. Україна в добі Директорії УНР: у 7-ми тт. Торонто, 1962. Т. 6. 248 с.

73. Стецюк В.Б. Земська політика українських урядів (1917–1920 рр.). Формування та діяльність українських національних урядів періоду Української революції 1917–1921 рр.: Матеріали Всеукр. наук. конф. Кам'янець-Подільський, 6-7 грудня 2007 р. Кам.-Под.: Оіюм, 2008. С. 130-143.

74. Трембіцький А. М. Володимир Чехівський – голова уряду Директорії. Формування та діяльність українських національних

урядів періоду Української революції 1917–1921 рр.: Матеріали Всеукр. наук. конф. Кам'янець-Подільський, 6-7 грудня 2007 р. Кам.-Под.: Оіом, 2008. С. 249-268.

75. Трембіцький А. М. До справи удержавлення української мови. Українська мова і нація : зб. наук. пр. Хмельницький, 2018. Вип. 10. С. 68-78.

76. Трембіцький А. М. Євфимій Сіцінський (1859–1937): наукова та громадська діяльність. Монографія. Хмельницький: ПП Мельник А. А., 2009. 300 с.

77. Трембіцький Володимир. За велич держави на дипломатичному форумі (1919–1924) (В 65-ліття суверенітету України). *Свобода* (Нью-Йорк). 1983. Ч. 13. 21 січня. С. 3.

78. Турченко Ф.Г. «Харківський проект» Миколи Міхновського. Збірник наукових праць історичного факультету Запорізького державного університету. 2002. Вип. XV. С. 8-36.

79. Українська соціал-демократична робітнича партія. Вікіпедія. URL: http://uk.wikipedia.org/wiki/Українська_соціал_демократична_робітнич_а_партія.

80. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. У2-х т. Київ : Наук. думка, 1996. Т.1. 589 с.

81. Український Військовий Революційний Комітет. *Україна*. Щоденна газета. 1919. Ч. 91. 15(2)-16(3) листопада. С. 4.

82. Ультиматум совнаркому Совіту народніх комісарів Російської республіки. *Робітнича газета*. 1919. № 431. 11 січня. С. 4.

83. Унава Тодор. Sancta simhlicitasi. *Наша доба* : політично-громадський, науковий й літературно-мистецький часопис (Париж). 1949. Ч. 1. січень. С. 5-8.

84. Феденко Панас. Історична дата. *Свобода* (Нью-Йорк). 1980. Ч. 47. 26 лютого. С. 2.

85. Феденко Панас. Повстання нації. Збірник пам'яти Симона Петлюри(1879–1926). Прага, 1930. С. 76-109.

86. Феденко Панас. Століття будителя (Роковини Володимира Дорошенка). *Свобода* (Нью-Йорк). 1979. Ч. 238. 19 жовтня. С. 2.

87. Христюк Павло. Замітки і матеріали до історії української революції (1917–1920). У 4-х т. Т. 4: Українська революція. Розвідки і матеріали. Відень, 1922. 192 с.

88. Хроніка. *Україна*. Щоденна газета. 1919. Ч. 24. 7 вересня. С. 4.
89. Черв'як Петро, Волошин Анатолій. Липа Іван: «Закон про автокефалію був підписаний мною». *Урядовий кур'єр*. 2003. № 84. 8 травня. С. 17.
90. Чехівський Володимир Мусійович / Бухарева І. В., Даниленко В. М., Окіпнюк В. М., Преловська І. М. Репресовані діячі Української Автокефальної Православної Церкви (1921–1939): біографічний довідник. Київ: Смолоскип, 2011. 184 с., іл.
91. Чикаленко Євген. С. Єфремов. Листування. 1903–1928 роки / упоряд. та вс. ст. І. Старовойтенко. Київ: Темпора, 2010. 384 с.
92. Чикаленко Євген. Спогади, щоденник та листування. спогади. XVI. (1903–1904). *Свобода* (Джерзі Ситі). 1924. Ч. 100. 30 квітня. С. 3.
92. Чирко А. Крах ідеології і політики націоналістичної партії укапістів. *Український історичний журнал*. 1968. № 12. грудень. С. 30.
93. Щербаківський Вадим. Мемуари. *Пам'ятки України: історія та культура*. 2007. № 4. С. 22-292.
94. 19 липня 1876 р. – народився Володимир Чехівський. URL: <http://www.gazeta-misto.te.ua/119076>.

М. І. Мушинка,
доктор філологічних наук, професор
(м. Пряшів, Словаччина)

РЕЦЕНЗІЯ
на рукопис монографії Анатолія Михайловича Трембіцького
«Родинна династія Січінських-Чехівських-Січинських-
Шандорів: просопографічний портрет (XVIII – XXI ст.)»

Розвиток вітчизняної історичної науки на сучасному етапі потребує створення сучасних історичних портретів цілих династичних родин визначних науковців чи відомих українських діячів у контексті історично-культурного розвитку української громади в місцях осідку, з яким пов'язано життя та діяльність членів родинної династії, тобто створення узагальнюючих праць про роль і місце родинних династій та історичних особистостей в історично-культурній спадщині українського народу, що покликані не лише систематизувати й належним чином репрезентувати визначних постатей (особистостей), але й цілі родинні династії українців у просторово-часовому вимірі та в сфері особистісно-індивідуального континууму.

Монографія А. М. Трембіцького органічно вписується в цей ряд як виконаний на належному науковому рівні проект, що заповнює один із важливих секторів фундаментального знання про персоніфікацію української історії, про історичну роль членів родини як родової української еліти і про роль кожного зі значних особистостей в певну історичну добу. Через ідеологічну заангажованість офіційної радянської історіографії спеціальних узагальнених досліджень життя та діяльності кращих представників цієї славної української родини не проводилось. Адже на цю родину тоталітарними радянським та чехословацьким режимами було накладено ідеологічний штамп «українські буржуазні націоналісти». Наявність досить значного масиву різноманітних та різноаспектних джерел з обраної автором теми актуалізує необхідність проведення монографічного дослідження, виявлення маловідомих та сфальсифікованих сторінок історії української династичної родини Січінських-Чехівських-Січинських-Шандорів, які більше 300 років

проживали і трудилися в багатьох регіонах України, та більше століття в середовищі української діаспори Чехії, Словаччини, Німеччини, Сполучених Штатів Америки і Франції, окреслення перспектив подальших наукових пошуків.

Основна частина монографії складається зі вступу, шести розділів (22 підрозділів), висновків, списку використаних джерел і літератури. Структура монографії обумовлена метою і завданнями, які поставив перед собою автор, а також обраними для їх досягнення методологічними підходами. Виокремлені підрозділи є збалансованими за обсягом, логічно доповнюють один одного та загалом забезпечують комплексний підхід до висвітлення історії життя і різнопланової наукової, державницько-суспільної, культурно-просвітницької, релігійно-богословської та іншої діяльності багатьох членів династичної родини Січінських-Чехівських-Січинських-Шандорів упродовж XVIII – XXI ст.

Періодизація історіографічного процесу цілком виправдано поділена на чотири основних періоди: перший – 60-ті рр. XIX – поч. XX ст., що заклав підґрунтя історіографії проблеми; другий – 20–40-ві рр. XX ст., який сформував історіографічні засади дослідження життя, діяльності та творчості членів цієї родини; третій – 50–80-ті рр. XX ст., засвідчив, що науковий світ зарубіжжя беззаперечно визнав значні заслуги членів родини в багатьох галузях української науки, їхню велику роль у державницькому і суспільному житті українського народу та створив підґрунтя для їх повернення та наукової реабілітації в Україні; четвертий – 90-ті рр. XX – поч. XXI ст., підвів певні підсумки вивчення та формування засад нового бачення й оцінок різнопланової діяльності та вивчення внеску членів родини в світову та українську історію і культуру, в державницьке, суспільно-просвітницьке та релігійно-церковне життя українського народу.

В монографічному дослідженні особливо важливу роль відіграв теоретико-методологічний інструментарій. Автор творчо підійшов до обрання необхідних принципів і методів та підкреслив свою рівновіддаленість від будь-якої політичної партії, політичної кон'юнктури або ідеології. Проаналізувавши, зіставивши і конкретизувавши різні, багато в чому протилежні методологічні концепції – радянську історіографію різних часових періодів, західну,

діаспорну, сучасні зарубіжну та новітню українську, автор виділив найбільш цінне в кожній з них та застосував комплекс основних загальнонаукових, міждисциплінарних і спеціально-історичних методів пізнання (біографічного, герменевтичного, історично-типологічного, культурологічного, порівняльно-історичного, проблемно-хронологічного, просопографічного, системно-історичного, статистично-соціального тощо), створив шляхом реконструювання життєвих шляхів, багатоаспектної діяльності та творчих здобутків соціальний портрет (колективну біографію) відомої родинної династії Сіцінських-Чехівських-Січинських-Шандорів.

Монографія характеризується багатоплановістю порушених проблемно-тематичних ліній та сюжетів, які дозволили під різними кутами зору здійснити теоретичне узагальнення і нове розв'язання наукової проблеми, пов'язаної зі створенням колективного (просопографічного) портрету кращих представників родинної династії Сіцінських-Чехівських-Січинських-Шандорів, знакової в науково-культурному, державницькому, суспільно-просвітницькому і церковно-релігійному житті України та української діаспори Німеччини, Словаччини, Сполучених Штатів Америки, Франції, Чехії.

Поставлені автором у монографії завдання структуровані та узгоджені, що забезпечило розкриття поставленої мети, тобто створення колективного (просопографічного) портрету династичної родини Сіцінських-Чехівських-Січинських-Шандорів, за головний стрижень якої взято одного з найвизначніших її членів, знаного українського історика, протоієрея Євфимія Сіцінського. Основна концептуальна лінія монографії зосереджена на особистісно-індивідуальному потенціалу Володимира та Олени Чехівських, Володимира та Ярослава Січинських, Вікентія Шандора та Любиці (Люби) Баботи. Також простежені та узагальнені родинні зв'язки більше 30-ти представників родини, які з різних причин (війна, заслання, навчання, одруження, окупація, переслідування, робота) опинилися за межами України, та про які збереглися лише досить уривчасті відомості. В цілому це дало можливість послідовно реконструювати та вибудувати ґрунтовний просопографічний портрет родинної династії, члени якої «ні разу не зганьбили українського прапора і не забруднили українського імені», хоча більшості з них

довелося неодноразово пройти через репресії та гоніння репресивних органів Німеччини, СРСР, Угорщини, Чехословаччини, неодноразово торувати еміграційні шляхи та «насолоджуватися» еміграційним життям.

Висновки, зроблені автором за підсумками монографічного дослідження, аргументовані, відрізняються глибиною розкриття поставлених завдань та науковою новизною поданих матеріалів. Автором уперше систематизовано й узагальнено досягнення радянської, зарубіжної, діаспорної та сучасної історіографічної бази досліджуваної проблеми; переосмислено низку висновків і концептуальних підходів, домінантних у кожному з напрямків; виявлено і спростовано низку фактологічних та аналітичних розбіжностей стосовно створення колективного (просопографічного) портрету династичної родини. Розкрито важливе значення майже півсотні нововіднайдених і нових публікацій, які ще не підлягали історіографічному аналізу.

Монографія демонструє складність і суперечливість процесу створення колективного (просопографічного) портрету династичної родини, розмаїття методологічних підходів та оцінок, інтерпретацій подій, явищ і багатоаспектної творчої спадщини членів родини. Загалом автору вдалося створити колективний (просопографічний) портрет родини Сіцинських-Чехівських-Січинських-Шандорів та утвердити статус членів родини, як династії: визначних українських істориків ХХ – початку ХХІ ст., відомих дослідників регіональної історії, істориків Української церкви, відомих українських біографістів ХХ – ХХІ ст., відомих українських мистців та мистецтвознавців ХХ – початку ХХІ ст., знаних дослідників української храмової архітектури ХІХ – ХХ ст., відомих українських науковців ХХ – початку ХХІ ст., тобто кращих представників сучасної української наукової еліти, досвідчених національно свідомих організаторів історико-краєзнавчих, українознавчих і мистецтвознавчих досліджень ХХ – початку ХХІ ст., досвідчених національно свідомих українських педагогів ХХ – початку ХХІ ст., знаних українських мистців-педагогів ХХ – початку ХХІ ст., відомих українських музейників і музеєзнавців, бібліотекарів і бібліотекознавців, видавців і редакторів, енциклопедистів та

бібліографів ХХ ст., українських громадсько-просвітницьких діячів ХХ ст., які мали досить значний вплив на формування національно свідомих українців у місцях їхнього осідку, визначних українських суспільно-державницьких діячів ХХ ст. А також вважати членів родини відомими українськими суспільно-культурницькими діячами 20–90-х рр. ХХ ст., творцями та активними діячами українських навчально-освітніх осередків, відомими діячами української музично-театральної культури 20–40-х рр. ХХ ст., а Володимира Січинського вважати одним із найбільш визначних діячів українського мистецтва ХХ ст. та одним із визначних українських графіків ХХ ст.

Одержані результати та висновки в ході монографічного дослідження свідчать про цілковите вирішення поставлених автором завдань, є обґрунтованими й мають важливе наукове значення. Автор у монографії розв'язав важливу наукову проблему, вперше створивши ґрунтовний колективний (просопографічний, інтелектуальний) портрет родини Сіцинських-Чехівських-Січинських-Шандорів.

Все це дає підстави рекомендувати монографію Анатолія Михайловича Трембіцького до друку як наукове видання.

Рецензент: Мушинка Микола Іванович, доктор філологічних наук, професор, академік Національної академії наук України (Пряшів, Словаччина).

ДОДАТКИ

**УКАЗ
ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ №42/99**

Про День соборності України

Указ втратив чинність
(згідно з Указом Президента України
від 30 грудня 2011 року N 1209/2011)

Враховуючи велике політичне та історичне значення об'єднання Української Народної Республіки і Західноукраїнської Народної Республіки для утворення єдиної (соборної) української держави, постановляю:

Установити День соборності України, який відзначати щорічно 22 січня - у день проголошення в 1919 році Акта злуки.

Президент України

Л. КУЧМА

м. Київ
21 січня 1999 року
N 42/99

Джерело: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U042_99.html

**УКАЗ
Президента України №1209/2011**

*Про відзначення в Україні деяких пам'ятних дат
та професійних свят*

***Із змінами і доповненнями, внесеними
Указами Президента України
від 30 грудня 2013 року N 717/2013,
від 13 листопада 2014 року N 871/2014
Додатково див. ухвалу
Вищого адміністративного суду України
від 28 березня 2012 року***

З метою впорядкування відзначення в Україні деяких пам'ятних дат і професійних свят та на підтримку пропозицій громадян, громадських організацій постановляю:

1. Установити в Україні:

Абзац другий статті 1 виключено

(згідно з Указом Президента України від 13.11.2014 р. N 871/2014)

Всеукраїнський день працівників культури та майстрів народного мистецтва, який відзначати щорічно 9 листопада разом із Днем української писемності та мови;

(абзац третій статті 1 із змінами, внесеними згідно з Указом Президента України від 30.12.2013 р. N 717/2013)

День родини, який відзначати щорічно 8 липня;

День флоту України, який відзначати щорічно в останню неділю липня.

2. Визнати такими, що втратили чинність:

Указ Президента України від 21 січня 1999 року N 42 «Про День соборності України»;

Указ Президента України від 21 березня 2000 року N 484 «Про Всеукраїнський день працівників культури та аматорів народного мистецтва»;

Указ Президента України від 19 листопада 2005 року N 1619 «Про День Свободи»;

Указ Президента України від 27 грудня 2006 року N 1132 «Про відзначення у 2007 році Дня Соборності України»;

Указ Президента України від 13 грудня 2007 року N 1219 «Про відзначення у 2008 році Дня Соборності України»;

Указ Президента України від 18 листопада 2008 року N 1053 «Про День флоту України»;

Указ Президента України від 21 серпня 2009 року N 663 «Про День майстрів народного мистецтва»;

Указ Президента України від 1 грудня 2009 року N 986 «Про відзначення у 2010 році Дня Соборності України».

3. Цей Указ набирає чинності з дня його опублікування.

Президент України

В. ЯНУКОВИЧ

м. Київ

30 грудня 2011 року

N 1209/2011

Джерело: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/UI209_11.html

Офіційне Інтернет-представництво Президента України

**УКАЗ
ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ № 871/2014**

Про День Соборності України

1. Відзначати щорічно 22 січня – у день проголошення в 1919 році Акта злуки Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки – День Соборності України.

2. Внести до Указу Президента України від 30 грудня 2011 року № 1209 «Про відзначення в Україні деяких пам'ятних дат та професійних свят» зміну, виключивши абзац другий статті 1.

3. Цей Указ набирає чинності з дня його опублікування.

Президент України

Петро ПОРОШЕНКО

13 листопада 2014 року

Адреса сторінки: <http://www.president.gov.ua/documents/18440.html>
Усі права на матеріали, розміщені на сайті, належать Адміністрація Президента України.

**Закон про встановлення святкування 22 січня, як дня
проголошення самостійності України (24 січня 1919 р.)**

*Джерело: [http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1919%20\(01\)%2024.
den%20nezaleznosti.php](http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1919%20(01)%2024.den%20nezaleznosti.php)*

**ІМЕНЕМ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНЬОЇ РЕСПУБЛІКИ
затверджую:**

**ГОЛОВА ДИРЕКТОРІЇ *В.Винниченко* в.р.
ЧЛЕНИ: Андрієвський в.р. *А.Макаренко* в.р.
Член-Секретарь *Ф.Швець* в.р.
24 січня 1919 р. Київ.**

**Посвідчив: В.о. Державного Секретаря
Михайло Корчинський в.р.**

УХВАЛЕНИЙ РАДОЮ НАРОДНИХ МІНІСТРІВ

З А К О Н

***про встановлення святкування 22 січня
як дня проголошення самостійності України***

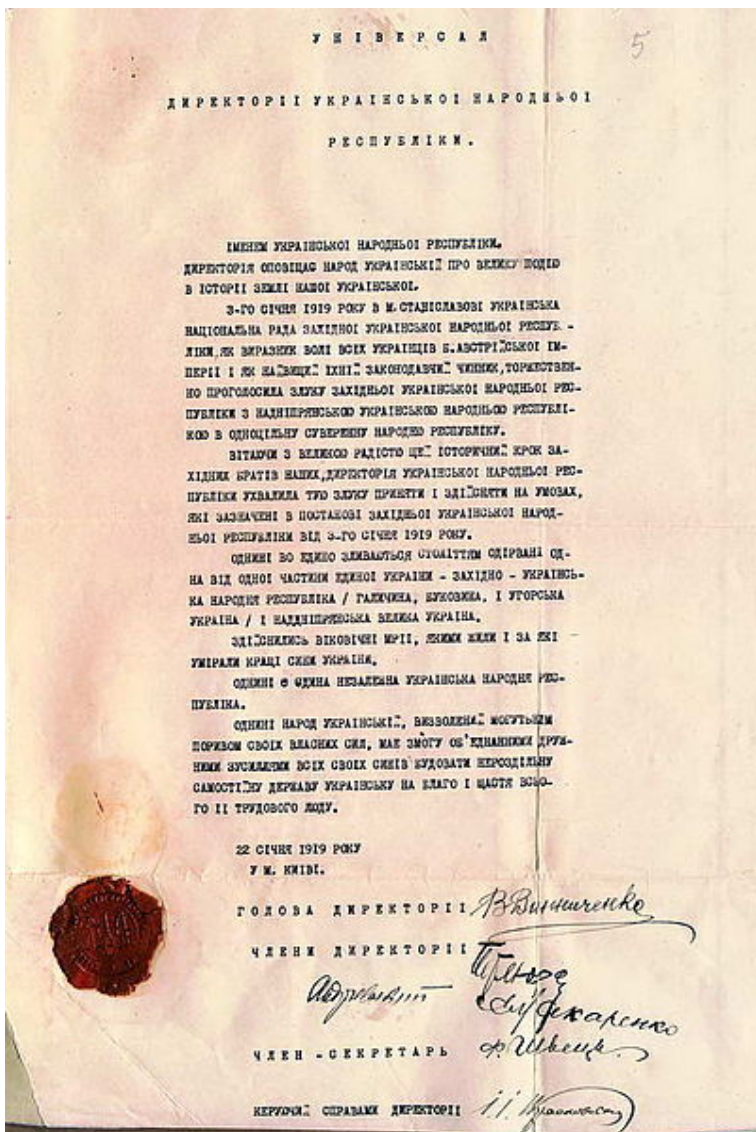
На доповнення відповідних законів встановити щорічно святкувати 22 січня як дня проголошення Українською Центральною Радою самостійності України.

ГОЛОВА РАДИ НАРОДНИХ МІНІСТРІВ *В.Чеховський*

МІНІСТР НАРОДНЬОЇ ОСВІТИ *Проф. І.Огієнко*

Універсал Директорії УНР про Злуку УНР та ЗУНР від 22 січня 1919 року.

Джерело: ЦДАВО України, ф. 1429, оп. 1, спр. 5, арк. 5.
<http://www.archives.gov.ua/Sections/Constitution/2/index.php?41>

Передвступний договір (м. Фастів, 1 грудня 1918 р.)

Джерело: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0011300-18>

Винниченко В. Відродження нації. - Київ; Відень, 1920. - Т.3. – С. 254 - 256.

**Передвступний договір,
заключений дня 1 грудня 1918 року в м. Фастові
між Українською Народньою Республікою
й Західно-Українською Народньою Республікою
про маючу наступити злуку обох українських держав
в одну державну одиницю**

1. Західно-Українська Народня Республіка заявляє цим непохитний намір злитись у найкоротшім часі в одну велику державу з Українською Народньою Республікою – значить заявляє свій намір перестати існувати як окрема держава, а натомість увійти з усією територією й населенням, як складова частина державної цілоти, в Українську Народню Республіку.

2. Українська Народня Республіка заявляє цим рівнож свій непохитний намір злитись у найкоротшім часі в одну державу з Західно-Українською Народньою Республікою – значить заявляє свій намір прийняти всю територію й населення Західно-Української Народньої Республіки, як складову частину державної цілоти, в Українську Народню Республіку.

3. Правительства обох Республік уважають зв'язаними повищими заявами, то значить: уважають себе посполу зобов'язаними цю державну злуку можливо в найкоротшім часі перевести в діло так, щоби в можливо найкоротшім часі обі держави утворили справді одну неподільну державну одиницю.

4. Західно-Українська Народня Республіка з огляду на витворені історичними обставинами, окремими правовими інституціями та культурними й соціальними ріжницями окремішності життя на своїй території й її населення, як будучій частині неподільної Української

Народньої Республіки, дістає територіальну автономію, котрої межі означить у хвилі реалізації злуки обох Республік в одну державну цілість окрема спільна комісія за ратифікацію її рішень компетентними законодавчими й правительственными державними органами обох Республік, тоді також установлені будуть детальні умовини злуки обох держав.

5. Договір цей, списаний у двох примірниках, як двох окремих оригіналах, призначених по одному для правительств кожної з обох держав, може бути опублікований за згодою обох правительств, т.є. Директорії Української Народньої Республіки й Ради Державних Секретарів Західно-Української Народньої Республіки.

Директорія Української Народньої Республіки:
В. Винниченко
П. Андрієвський
Ф. Швець

Отаман Укр[аїнських] Респ[убліканських] військ *С. Петлюра*

***Повновласники Ради Державних Секретарів
Західно-Української Народної Республіки:***

д-р Льонгін Цегельський
д-р Дмитро Левицький

Джерело: [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1919%20\(01\)%2016.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1919%20(01)%2016.php)

ДО СВІТЛОЇ ДИРЕКТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ У КИЄВІ

Президія Національної Ради і Рада Державних Секретарів Західно-Української Народної Республіки мають честь подати отсим до відома Світлої Директорії і Правительства Української Народної Республіки, що Українська Національна Рада, яко найвищий законодатний орган Західно-Української Народної Республіки, на торжественнім засіданню в Станиславові, дня 3 січня 1919 року, одноголосно рішила, що слідує:

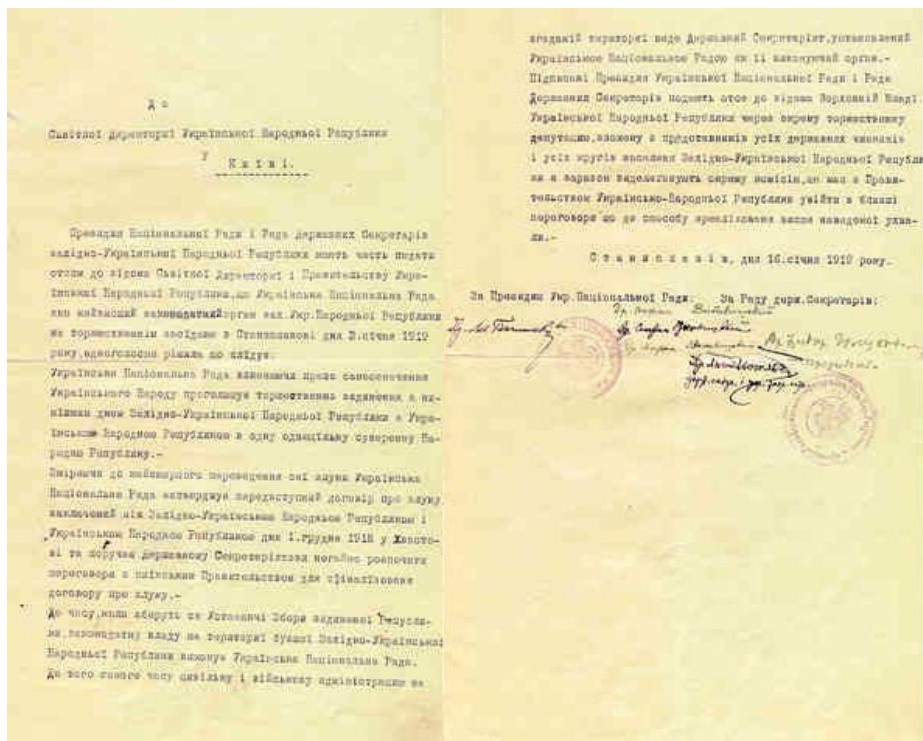
Українська Національна Рада, виконуючи право самовизначення Українського Народу, проголошує торжественно з'єднання з нинішнім днем Західно-Української Народної Республіки з Українською Народною Республікою в одну одноцілну, суверенну Народню Республіку.

Зміряючи до найскоршого переведення цієї злуки, Українська Національна Рада затверджує передвступний договір між Західно-Українською Народною Республікою і Українською Народною Республікою дня 1 грудня 1918 року у Хвастові та поручає Державному Секретаріатові негайно розпочати переговори з Київським правительством для офіналізовання договору про злуку.

До часу, коли зберуться Установчі Збори об'єднаної Республіки, законодатну владу на території бувшої Західно-Української Народної Республіки виконує Українська Національна Рада.

До того самого часу цивільну і військову адміністрацію на згаданій території веде Державний Секретаріат, установлений Українською Національною Радою як її виконавчий орган. Підписані Президія Української Національної Ради та Рада Державних Секретарів подають се до відома Верховної Української Народної Республіки через окрему торжественну депутацію, зложену з представників усіх державних чинників і усіх кругів населення Західно-Української Народної Республіки, а разом висилають окрему комісію, що має з правительством Української Народної Республіки увійти в близкі переговори що до способу зреалізовання вище наведеної ухвали

Станіслав, дня 16 січня 1919 року
За президію Української Національної Ради:
Доктор Лев Бачинський,
Доктор Стефан Левицький
За Раду Державних Секретарів:
Доктор Ізидор Голубович, Президент
Доктор Льонгін Цегельський,
Державний Секретар і управитель закордонних справ

Петлюра С. Наказ по Військовому міністерству (2 січня 1919 р.)

Джерело: [http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1919\(01\)02.petlura_vijska.php](http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1919(01)02.petlura_vijska.php)

Наказ по Військовому міністерству

До мого відома дійшло, що в місцевостях, оголошених на військовому стані облоги, ведуть злочинну агітацію проти Української Народньої Республіки та її законної влади – Директорії – переважно люде, що не належать до громадян нашої Республіки і що наїхали з Великоросії та інших країн бувшої Росії. Ці люде, замість того, щоб дякувати нашій Україні за той хліб, який їдять тут, вчиняють різні заколоти, сіють анархію, грабують мирне населення, займаються саботажем, провокацією та спекуляцією. Бувші гетьманці поробилися большевиками – комуністами і хотять знову накинути нам на шию московське ярмо, од якого ми тільки що увільнились, і вирвати у нас ту землю та волю, яку ми здобули. Повідомляю, що українське республіканське військо проливало свою кров не для того, щоб повернулась знову гетьманщина та московські совдепи, а для того, щоб наш народ зажив мирно і спокійно своїм власним життям в самостійній Українській Народній Республіці. А через це наказую всім командуючим фронтами, губерніяльним комендантам і командуючим охороною залізниць, незалежно від встановлених вже мір по боротьбі з контрреволюцією та анархією, висилати за межі України всіх ворогів Української влади, замічених в злочинній агітації проти неї; це належить і до громадян нашої Республіки. Наказую оголосити для загальної відомости, що висильці підлягатимуть не тільки самі злочинці-агітатори, а разом з ними і їх жінки та сем'ї. З огляду на те, що агітатори не-українці часто підробляють документи і пашпорти на громадян Української Республіки, наказую телеграфно робити перевірку таким документам, а винуватих у фальшуванні документів розглядати як шпівнів з впливаючими звідсіль висновками. Наказ цей телеграфно передати по призначенню, оголосити в часописях, наліпити на всіх станціях і негайно вводити в силу.

Головний отаман

С. Петлюра

**Петлюра С. Промова на політичній нараді.
(26 листопада 1919 р.)**

Джерело: [http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1919\(11\)26.petlura.php](http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1919(11)26.petlura.php)

Петлюра Симон
Промова на політичній нараді

Панове старишини й козаки!

Дивлячись на всіх вас тут, пригадую й пізнаю не одне ім'я й обличчя тих людей, з якими мені пощастило почати роботу й боротьбу за волю України. В тому тяжкому стані, в якому перебуває українська армія в цю хвилину, може, декому в серце закрадається думка – чи не пора, мовляв, нам сказати: “Не тратьте, куме, сили, пускайтеся на дно!”

Немає більшої помилки, коли б хто з нас так подумав. Чи ми своєю боротьбою здобули для України що-небудь? Так, наша боротьба в історії українського народу буде записана золотими буквами. Ми виступили на арену історії тоді, коли весь світ не знав, що таке Україна. Ніхто не хотів її визнати, як самостійну державу, ніхто не вважав нашого народу за окрему націю. Єдиною боротьбою, упертою і безкомпромісовою, ми показали світові, що Україна є, що її народ живе і бореться за своє право, за свою свободу й державну незалежність. Ті, що легковажили наш рух, тепер побачили, що ми така сила, якої не можна не брати на увагу. Самі російські большевики словами Леніна заявляють, що тільки через боротьбу з Україною большевизм не дійшов до Західньої Європи.

Признаймося без гордошів і без зайвої скромности, що за час двохлітньої нашої боротьби ми створили українську націю, яка й надалі активно боротиметься за свої права, за право самостійно й ні від кого не залежно порядкувати на своїй землі.

Знаю, що внаслідок наших невдач багато слабших духом піддаються настроям безнадійности, про які передо мною говорив голова ради міністрів. «Фахівці» від нас одсіялись. Будемо робити наше військове діло тими силами, які ми маємо. Я знаю втому і

зливні, які підточують армію, її дух і віру. Ми перейдемо на спільний котел, а таки буде наше зверху!

Тільки не треба одчаю. Коли ми тут дамо собі присягу, що й далі непохитно будемо боротися, то ми переможемо. Денікіну приходить кінець, бо вже взяли большевики Курськ і Бахмач. Проти добровольців ідуть народи Кавказу й Кубані. Нам треба вирватись із цього тісного кутка, виспатись і відпочити, а тоді ми підемо вперед. Дехто думає, що ми повинні розійтись по Україні й нищити Денікіна з сільських закутків. Це неправильно, бо, розпустивши військову організацію, ви все знищите.

Я попереджаю, щоб ніхто не йшов на той бік фронту без наказу. Сепаратні вчинки в армії недопустимі. За порушення наказів винні будуть відповідати по закону аж до розстрілу. Я дав вказівки командуючому армією звести частини докупі. Не треба зайвих посад і зайвих людей. Воєнний плян ми можемо виконати тільки тоді, коли будемо виконувати накази.

Не повинно бути хаосу в політичному думанні. Наша політика оправдала себе. Самостійна Україна коли буде, то буде тільки як демократична республіка. Переговори з большевиками не роблять нас самих большевиками. Ми будемо завжди самі собою. Наше становище не безвихідне. Ми на короткий час відходимо на північ, щоб відтіля рушити на південь проти денікінських частин, які самі вже розпадаються. Не думайте, що нам можна базуватися тільки на повстанцях. В нашій боротьбі рішачою роллю грало і гратиме регулярне військо.

Отже, панове старшини й козаки, візьмемось до праці в цей тяжкий момент, щоб зберегти єдину надію України, регулярну армію, бо тільки наша боротьба й перемога може визволити Україну від чужого панування!

26.11.1919 р.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Білий Леонід Григорович – кандидат педагогічних наук, доцент, директор Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Хмельницький).

Адамський Віктор Романович – кандидат історичних наук, викладач Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (м. Хмельницький).

Блажевич Юрій Іванович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, Почесний краєзнавець України (м. Хмельницький).

Бондаренко Геннадій Васильович – кандидат історичних наук, професор, завідувач кафедри документознавства і музейної справи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, голова Волинського обласного осередку Національної спілки краєзнавців України, член-кореспондент УАН, почесний краєзнавець України (м. Луцьк).

Глушок Вікторія Ігорівна – учениця 8 класу Хмельницького НВК № 4 (м. Хмельницький).

Завальнюк Костянтин Вікторович – кандидат історичних наук, головний спеціаліст відділу інформації та використання документів Державного архіву Вінницької області, член НСЖУ (м. Вінниця).

Зелінський Руслан Мар'янович – головний спеціаліст з мобілізаційної роботи апарату Літинської райдержадміністрації Вінницької області, член Національної спілки краєзнавців України, (смт Літин, Вінницька обл.).

Ковальчук Надія Костянтинівна – вчитель історії, вчитель вищої категорії, вчитель-методист Хмельницького НВК № 4 (м. Хмельницький).

Мушинка Микола Іванович – доктор філологічних наук, професор, академік Національної академії наук України (м. Пряшів, Словаччина).

Никитюк Світлана Іванівна – викладач кафедри англійської мови факультету іноземної філології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (м. Кам'янець-Подільський).

Олійник Валентина Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент, звідувач кафедри психології Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Хмельницький).

Семенова Анна Миколаївна – аспірантка Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (м. Хмельницький).

Трембіцький Анатолій Михайлович – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП», член НТШ і НСКУ, Почесний краєзнавець України (м. Хмельницький).

Шумський Василь В'ячеславович – сільський голова с. Микулинці Літинського району Вінницької області.

ЗМІСТ

Білий Л. Г.

ДЕНЬ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ: КЛЮЧОВІ ІДЕЇ.....	3
---	---

Адамський В. Р.

ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ТОВАРИСТВ «ПРОСВІТА» НА ПОДІЛЛІ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ.....	5
--	---

Блажевич Ю. І.

АКТ ЗЛУКИ 22 СІЧНЯ 1919 РОКУ ТА ВІДЗНАЧЕННЯ ДНІВ СОБОРНОСТІ НА ХМЕЛЬНИЧЧИНІ В ДОБУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ.....	13
--	----

Бондаренко Г. В.

ДОСЛІДЖЕННЯ РЕВОЛЮЦІЙНИХ І ВОЄННИХ ПОДІЙ 1917–1939 РОКІВ НА ТЕРЕНАХ ЗАХІДНОЇ ВОЛИНИ.....	28
---	----

Глушок В.І., Ковальчук Н.К.

ЛЮБОМИР ГУЗАР – ЛЮДИНА ЕПОХИ.....	45
-----------------------------------	----

Завальнюк К. В., Зелінський Р. М., Шумський В. В.

ТЕРИТОРІАЛЬНА СКЛАДОВА УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В ХХ СТО ЛІТТІ.....	52
--	----

Никитюк С. І.

НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ У ПРАЦЯХ ІВАНА ОГІЄНКА.....	62
--	----

Олійник В. В.

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНІЗАЦІЇ ОСВІТИ В 1917-1921 РР.: ПЕРША УКРАЇНСЬКА ГІМНАЗІЯ ЯК ОСЕРЕДОК НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ.....	65
---	----

Семенова А. М.

УЧАСТЬ ОЛІМПІАДИ ПАЩЕНКО В КОМІСІЇ У СПРАВІ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ.....	70
---	----

Трембіцький А. М.

ЧЛЕНИ ДИНАСТИЧНОЇ РОДИНИ СІЦІНСЬКИХ- ЧЕХІВСЬКИХ-СІЧИНЬСЬКИХ-ШАНДОРІВ У СУСПІЛЬНО- ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСАХ 1903–1920 РР.....	77
---	----

Мушинка М. І.

РЕЦЕНЗІЯ на рукопис монографії Анатолія Михайловича Трембіцького «Родинна династія Січінських-Чехівських-Січинських- Шандорів: просопографічний портрет (XVIII – XXI ст.)».....	105
--	-----

ДОДАТКИ.....	110
--------------	-----

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	124
----------------------------	-----

ЗМІСТ.....	126
------------	-----

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ДЕНЬ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ: ІСТОРИКО-ПОЛІТОЛОГІЧНІ ДИСКУСІЇ

ДО 100-РІЧЧЯ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ
(22.01.1919 – 22.01.2019)

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

День Соборності України: історико-політологічні дискусії :
зб. наук. пр. / гол. ред. Л. Г. Білий. – Хмельницький : Вид-во Хмельниц.
ін-ту МАУП, 2019. – Вип. 6. – 128 с.

*За достовірність фактів, назв, посилань на літературні джерела
відповідальність несуть автори. Редколегія не завжди поділяє їхні погляди.*

Приватне акціонерне товариство “Вищий навчальний заклад
“Міжрегіональна Академія управління персоналом”
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб’єктів
видавничої справи ДК №3262 від 26.08.2008 р.

Хмельницький інститут
імені Блаженнішого Володимира,
Митрополита Київського і всієї України
29015, м. Хмельницький, проспект Миру 101 А
Тел.: (0382) 63-03-05, 63-70-24
Ел. адреса: himaup@ukr.net
www.taup.km.ua

Здано в набір 10 лютого 2019 р. Підписано до друку 28 січня 2019 р.
Формат 60х84 1/16. Гарн. Times. Ум. друк. арк. 2,4.
Друк офсетний. Папір офсетний. Тираж 200 прим.

У Н І В Е Р С А Л

ДИРЕКТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ.

ІМЕНЕМ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ,
ДИРЕКТОРІЯ ОПОВІДАЄ НАРОД УКРАЇНСЬКИЙ ПРО ВЕЛИКУ ПОДІЮ
В ІСТОРІЇ ЗЕМЛІ НАШОЇ УКРАЇНСЬКОЇ.

З-ГО СІЧНЯ 1919 РОКУ В М. СТАНІСЛАВОВІ УКРАЇНСЬКА
НАЦІОНАЛЬНА РАДА ЗАХІДНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБ-
ЛІКИ, ЯК ВИРАЗНИК ВОЛІ ВОЇХ УКРАЇНЦІВ В АВСТРИЙСЬКОЇ ІМ-
ПЕРІЇ І ЯК НАДІЙСЯЄ ІМЕНІ ЗАКОНОДАВЧОЇ ЧИНИТИ, ТОРЖЕСТВЕН-
НО ПРОГЛОСИЛА З'ЄДИНЕННЯ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕ-
СПУБЛІКИ З НАДНІПРЬОСЬКОЮ УКРАЇНСЬКОЮ НАРОДНОЮ РЕСПУБЛІ-
КОЮ В ОДИНЦІЛЬНУ СУВЕРЕННУ НАРОДНУ РЕСПУБЛІКУ.

ВІТАЮЧИ З ВЕЛИКОЮ РАДІСТЮ ЦЕ ІСТОРИЧНЕ, КРОК ЗА-
ХІДНИХ БРАТІВ НАШОЇ ДИРЕКТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕ-
СПУБЛІКИ УКЛАДЛА ТРИ З'ЄДИНЕННЯ І ЗДІЙСНИТИ НА УМОВАХ,
ЯКІ ВІЗНАЧЕНІ В ПОСТАНОВІ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОД-
НОЇ РЕСПУБЛІКИ ВІД З-ГО СІЧНЯ 1919 РОКУ.

ОДИННІ ВОЄДИНО З'ЄДНАЮТЬСЯ ОДНОЦІЛЬНІ ОДІРВАНІ ОД-
НА ВІД ОДНОЇ ЧАСТИНИ ЄДИНОЇ УКРАЇНИ - ЗАХІДНО - УКРАЇНСЬ-
КА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА / ГАЛИЧИНА, БУКОВИНА, І УГОРСЬКА
УКРАЇНА / І НАДНІПРЬОСЬКА ВЕЛИКА УКРАЇНА.

ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ ВІКОНІЧНІ ВРІІ, ЯКИМИ ІМЕНІ І ЗА ЯКІ
УПІРАЛИ КРАЇ СИНІ УКРАЇНИ.

ОДИННІ В ОДИНА НЕЗАЛЕЖНА УКРАЇНСЬКА НАРОДНА РЕ-
СПУБЛІКА.

ОДИННІ НАРОД УКРАЇНСЬКИЙ, ВІДВЕРНЕНА МОЦТЯМ
ПОРІВНО СВОЇХ ВЛАСНИХ СИЛ, МАЄ ЗМОГУ ОБ'ЄДНАТИМИ КРИ-
НЕННІ З'ЄДИНАТИ ВОЇХ СВОЇХ СИНІВ БУДОВАТИ НЕРОДІЛЕННУ
САМОСТІЙНУ ДЕРЖАВУ УКРАЇНСЬКУ НА БЛАГО І НАСТІ ВІСО-
ГО ІІ ТРУДОВОГО ЛІДУ.

22 СІЧНЯ 1919 РОКУ
У М. КИЇВІ.

ГОЛОВА ДИРЕКТОРІЇ *В.В.Винищуке*

ЧЛЕНІ ДИРЕКТОРІЇ

А.В.Винищуке

Т.В.Винищуке
С.В.Винищуке

ЧЛЕН - СЕКРЕТАРЬ

С.В.Винищуке

КЕРУЮЧИЙ СПРАВАМИ ДИРЕКТОРІЇ

І.І.Винищуке